

قارداشلىق
QARDASHLIQ

KARDAŞLIK 99

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT VE FOLKLOR DERGİSİ
REVIEW OF CULTURE ART LITERATURE AND FOLKLORE

TEMmuz - EYLÜL 2023
JULY - SEPTEMBER 2023

SAYI/ISSUE
YIL/YEAR 25

Cemal Meded'in Türkmen Dramını Canlandıran Tablosu

KERKÜK VAKFI

KERKÜK VAKFI

KARDAŞLIK

Kültür Sanat Edebiyat ve Folklor Dergisi

Yıl 25 Sayı 99 Temmuz - Eylül 2023

ISSN : 1302-2857

Fiyatı : 60 TL

Kerkük Vakfı Adına
İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Erşat HÜR MÜZLÜ

Editör ve Genel Koordinatör
Suphi SAATÇI

Yazışma adresi
P. K. 20 Cerrahpaşa/İSTANBUL
Tel. (0212) 584 00 75
www.kerkukvakfi.com

İdare Merkezi:
Haseki Sultan Mahallesi Kuka Sokağı
Huzur Apt. No: 1/1
Fındıkzade / İSTANBUL

Temsilciler
Habib HÜR MÜZLÜ (Ankara)
Necat KEVSEROĞLU (Kerkük)
Mehmet Ferit ERBİLOĞLU (Erbil)
Ali İhsan NAQIB (ABD)

Bilim Kurulu
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
Prof. Dr. Zeynep AYGEN
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Mahir NAKİP
Prof. Dr. Suphi SAATÇI
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Yazı Kurulu
Kemal BEYATLI
Erşat HÜR MÜZLÜ
Habib HÜR MÜZLÜ
Mahir NAKİP
Acar OKAN
Suphi SAATÇI
Suphi SALT
Nazım TERZİOĞLU

KARDAŞLIK

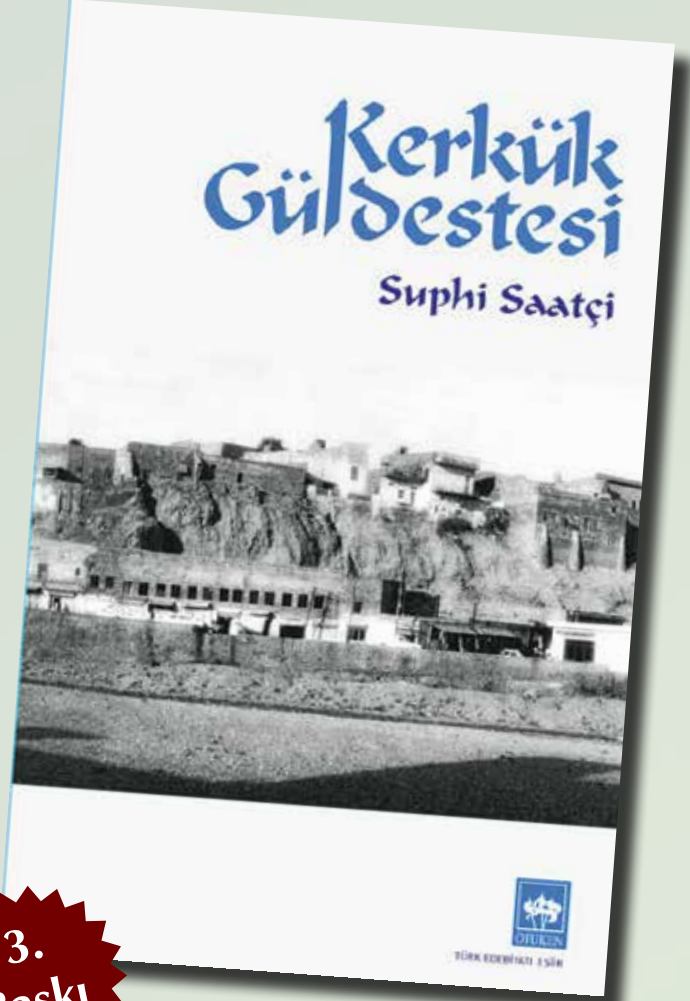
Kerkük Vakfı İktisadi İşletmesi tarafından Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak üç ayda bir yayınlanır hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu imza sahiplerine aittir. Dergide yayınlanmış yazılar ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alınabilir.

Abone yurtiçi yıllık 240 TL, yurtdışı yıllık 50 \$ veya 45 Euro Posta Çeki No: 5325057 Cerrahpaşa/İstanbul veya İş Bankası İstanbul, Fındıkzade Şubesi Hes. No: 1068 840492

EUR Hes. No: 1068 3312429
Dolar Hes No: 1068 3312415

Tasarım
Ercan ŞİMŞEK

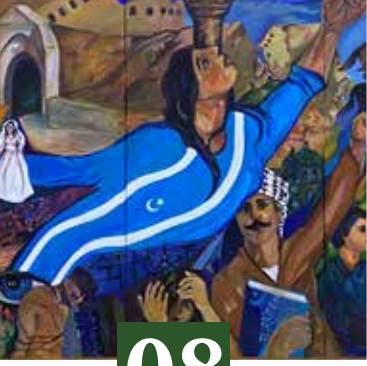
Baskı
Şenyıldız Matbaacılık
Zeytinburnu Mah. Gümüşsuyu Cad.
No:3 K:2 Zeytinburnu, İstanbul
Tel: +90 212 483 47 91

3.
Baskı

Kerkük Güldestesi kitabını
Ötüken Neşriyat'tan
isteyiniz.

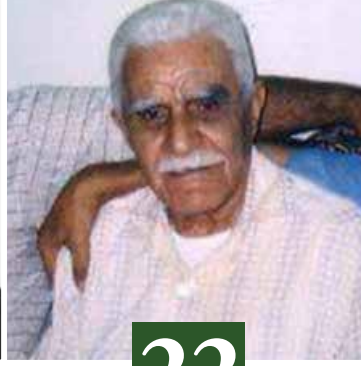
İÇİNDEKİLER

08

09

22

32

Herkes Aklını Başına Devşirmelidir
Editör'den 2

Bağdat Caddesi
Erşat HÜR MÜZLÜ 4

Umut Kalesi
Ali ÇOLAKOĞLU • şiir 5

Türkmen Rönesansı
Mahir NAKİP 6

Dörtlükler
Sancak der ki • şiir 7

Türkmeneli Dramını Sembolize Eden Tablo
Halkın Ziyaretine Açıldı • Kardaşlık 8

Avni Nakkaş (Kerkük, 1961)
Osman OĞUZ 9

“Kerkük’de Resim Sanatı”
Yasin Cemal GALATA 12

Deyimler Dünyasında Gezinti
Önder SAATÇİ 14

Nar Yüreğim
Salah NEVRES • şiir 17

Mektup Yazdım Yara Almadı
Reşat SALİHİ 18

Ne Kadar Kibardın Hocam
Mehmet Ömer KAZANCI 22

Kültür Bakımından Irak Türkmen Türkçesinde
Kalıp Sözler • Noor Ghazi ELİAS 25

Modern Irak’ın Osmanlı Kökenleri
Merve SAVAŞ 28

Kerkük İlinin Hâkimi “Meşhur Avukat Muhammed
Hacı İzzet” • Dr. Nizameddin İBRAHİMOĞLU 32

Telâfer Folklorunda Serçekler
Rıza ÇOLAKOĞLU 36

Türkmen Albümünden
Editörün Seçtikleri 38

İNGİLİZCE 40-59

ARAPÇA 60-64

Herkes Aklını Başına Devşirmelidir

Geçen temmuz ayının ikinci yarısında aziz yurdumuz Türkmeneli topraklarını ziyaret ederek, baba ocağımıza yüzümüzü sürmek bahtiyarlığını yaşadım. Bu ziyaretimde özellikle değişik yaşlarda olan genç kuşaklarla konuştum. Onlarla sohbet ederek memleket meselelerini ağızlarından dinlemek istedim. Türkmen gençlerinin mücadele ruhlarının derinliğine tanık olamaya çalıştım. Gençlerimizin Türkmeneli davasına nasıl baktıklarını, Irak'ta Türkmenlerin siyasetteki ağırlığını nasıl gördüklerini sordum. Onlarla memleketimizin millî sorunlarından başka, sosyal sorunlar üzerine de konuştuk. Bazı gençlerimizin en çok özel sıkıntılarının neler olduğunu öğrenmeye çalıştım.

Gençlerin duygularını samimi biçimde dile getirmeleri için kendileri ile bazen teke tek de görüştüm. Türkmen gençleri olarak hayattan ne gibi beklentileriniz vardır, Kerkük'te yaşadığınız sıkıntılar nelerdir, diye sordum. Verilen cevapları, birbirinden ayıklayarak sizler için sıraladım:

- Ben üniversite mezunu bir Türkmen genciyim. Üniversiteyi bitireli 4 yıl oldu. Evlenmek ve iş sahibi olmak istiyorum. Tayin olmak için çalışmadığım kapı kalmadı. Şu anda ailem bana bakıyor. Ailemden her gün harçlık almaktan utanıyorum. Gidip şehrin bir köşesinde seyyar satıcılık da yapamam. Biliyorsunuz memlekette herkes birbirini tanır, bu yüzden söz laf olur. Ailem de buna izin vermez. Serbest iş kurmaya kalkışırsam büyük sermaye ister. Bizim ailemiz ise o derece zengin değildir. Devlet vatandaşları tayin eder. Devlet istihdam alanları açar ve vatandaşlarını iş gücü sahibi yapar. Maalesef bize sahip çıkan bir devlet yok.
- Bizde devlet var ama bizim devletimiz değil. Ben Türkmen olduğum için tayin olamadığımı düşünüyorum. Arap veya Kürt olsam yahut falanca mezhepten olsam tayin olacağımı biliyorum. Çünkü arkadaşlarım oldu. Ben de şuyum buyum desem beni tayin ederler. Ama ben Türkmenliğimle gurur duyuyorum. De-

mem şu ki Arap'ın, Kürd'ün Sünni'nin, Şii'nin sahibi vardır. Ama Irak'ta sahipsiz olan tek toplum Türkmenler. Açıkçası Türkmen olana kimse dönüp bakmıyor. Türkmen olmanın cazibesi kalmamıştır.

- Bize doğru dürüst yol gösteren yok. Irak'ta herkes kendine göre bir yol bulmaya çalışıyor. Doğru dürüst bir eğitim almadık. Irak'ta eğitim sektörü zaten çökmüş durumda. Gençler kendi aralarında kültür alışverişi yapıyor. Ancak bu yeterli değildir. Biz yoğun kültür ve sanat ortamı arıyoruz. Kültürel aktiviteler, konferanslar, seminerler, açık oturumlar, kütüphaneler ve kitapçılar yok. Böyle bir ortamı kültür ve sanat merkezleri yapabilir. Bizim dünyamız sadece cep telefonu ve sosyal medya... Sosyal medya da bazen çok zararlı olmakta... Boşlukta dönen kimi gençler kötü yollara sapıyorlar. Gençlik aslında toplumun en aziz varlığı olmalıdır. Onlar her türlü kötülükten korunmalıdır. Gençliği idealist çizgide ve ahlaklı yetiştirmek gerekir. Çünkü ülkenin geleceği gençlerdir.

Türkmenler için büyük önem taşıyan mahallî seçimler yaklaşıyor, bazı Türkmen gençlerinin seçime gitmeyeceğini ve oy kullanmayacağını duyuyorum. Bunları gençlerimize sordum.

Gençlerin verdikleri cevap ve yorumlara kulak verelim:

- Evet maalesef böyle düşünenler vardır efendim. Bunun sebeplerini sorduğumuzda aldığımız cevap çok net: Kerkük İl Meclisinin üyeleri seçilecek. Bunların sayısı 15. Her 15 üyeyi de Türkmenler kazandı diyelim. Bunun bize faydası nedir? Bu heyet kaç Türkmen vatandaşına iş ve aş bulacaktır. İnanç (akide), ideal ve millî ruh elbette önemli. Evet biz hepimiz Irak Türkmen Cephesinin yanındayız. Devletin sahip olduğu servetten pay almak kimin görevidir. Irak Türkmen Cephesi'nin siyasî arenada sözü geçmiyor. Diğer kavmiyetlerin (milletlerin) vatandaşları

her türlü imkâna sahip olurken, Türkmen vatandaşları her şeyden mahrum ediliyor. Gençlerimiz çalışmak ve iş bulmak istiyor. Bu noktada akide (inanç) ve idealizm işe yaramıyor. Unutulmamalıdır ki ekmeği olmayan akide (inanç) sahibi namaz da kılamaz.

- Ben ... .. 'da doğmuş Şii bir Türkmen'im. Irak'ta Şiilerin daha iyi yaşadıkları söyleniyor. Bu doğru değildir. İş bulmak için Bağdat'ın güneyindeki şehirlere ta Basra'ya kadar gittim. Şiiler de ezilmiş. Irak'ın güneyindeki Şiiler açlık ve sefalet içinde yaşıyor. Basra halkı içme suyu ve elektrik bulamıyor. Mukteda's-Sadr, Malikî, el-Hakîm, Haz'ali dahil hiçbir lider Şii bölgelerine hizmet götürmediler. Açlık, hastalık ve sefalet kol geziyor. Çöplükte yemek kırıntıları arayan yüzlerce perişan aile ve kimsesiz çocuk var.
- Ülkede siyasî ve etnik ayrışma olduğu için kimse görevini yapmıyor. Kerkük'te belediye hizmetleri yapılmıyor. Çöpler toplanmıyor. Şu anda Kerkük'te belediye başkanlığına bir İngiliz tayin edilse, daha iyi hizmet yapar. Bu kadar zengin olan bir ülkede elektrik ve benzin yok. Elektrik hizmetlerinin çözümünü engelleyen müvellide (jeneratör) sahipleridir. Ülkede mafya devletten daha güçlü görünüyor. Onlar para kazansın diye devlet elektrik sorununu çözmekten kaçınıyor. Bu bizim kaderimiz olmamalıdır.

Gençlerin söyledikleri daha çok şeyler vardı. Ancak hepsini aktarmak istemedim. Bu söylenenlerin bir kısmına katılmayabiliriz. Ancak içlerinde doğru olan hususlar da vardır. Bunları hepimizin dikkate alması gerekir. Özellikle siyasî arenada varlık gösteren herkes aklını başına devşirip derin düşünmelidir. Çünkü bu sorun hepimizindir. Yani bütün bir Türkmen milletininidir.

Tarihte gelmiş geçmiş bütün devletlerin halkına karşı görev ve sorumlulukları vardır. Bunların ilki halkı refah içinde yaşatmaktır. İkincisi kanunları düzenlemek ve uygulamak, adaleti temin etmek ve böylece dirlik ve düzeni sağlamaktır. Üçüncüsü güçlü bir ordu kurmak, bu ordu vasıtasıyla ülkede düzeni sağlamak ve ülkeyi dış tehditlere karşı korumaktır. Dördüncüsü ise halkın devlet üzerindeki hakları ve devletten temel beklentileridir. Hepimiz, adına Türkmeneli dediğimiz bu coğrafyada doğmuşuz. Üstünde yaşadığımız

topraklar, bize atalarımızdan miras kalmıştır. Türkmen olarak tanımlanan bir toplum olarak varlığımızı bu topraklarda sürdürmek zorundayız. Bu bakımdan yaşadığımız bu topraklarda Türkmenlere ayrı muamele yapılması asla kabul edilemez.

Devletin halka verdiği hizmetler adil ve hakkaniyetli olmalıdır. Devlet tarafından vatandaşlara yapılan hizmetler eşit olmalı ve bu ülkenin her karış toprağında hissedilmelidir. Yatırımlar yapılırken iller arasında ayırım yapılmamalıdır. Şunu da unutmayalım ki vatandaşları olduğumuz Irak devleti adil ve tarafsız bir yaklaşım sergilemedikçe, ülkede huzur ve güveni sağlayamaz. Devlet vatandaşları arasında etnik, mezhep ve tayfa (taife) ayırımı yaptığı müddetçe iktidarını sürdüremez.

Irak'ta güven, istikrar ve huzur sağlanmadıkça ülkenin siyasî ve sosyal hiçbir sorununu çözmek mümkün değildir. İhtiyaç duyulan eğitim reformu, sağlık reformu, tarım reformu, ticarî ve ekonomik reform, sadece ve sadece güven ve istikrar zemininde gerçekleşebilir.

Irak Devletinin görevi kendi halkına zulüm değil, hizmet yapmaktır. Devletin ve yönetici kadronun görevi halkı refah ve güven içinde yaşatmaktır. Halkı doyurmayı kutsal bir görev sayan devlet, çıplak olanı giydirmeli ve aç olanı doyurmalıdır. Unutulmamalıdır ki asıl olan, devlet veya yöneten değil halktır.

Gençler kırgın olsalar bile bir noktaya dikkat etmeleri gerekir. O da önümüzdeki mahallî seçimlerdir. Türkmenlerin yaşlısı genci, kadını erkeği mutlaka sandığa gitmelidir. Kerkük İl Meclisine ne kadar çok üye seçersek, o kadar güçlü oluruz ve sesimiz daha da yüksek çıkar. Önce sandıklardan başarılı ve muzaffer olarak çıkalım. Daha sonra yöneticilerden hesap sorma hakkına sahip oluruz. Evet sevgili gençler, hepimiz sandığa koşun ve çevrenizdekileri de sandığa götürün. Birinci adımımız bu olmalıdır.

Gayret bizden, yardım Allah'tandır. Yüce Rabbim Türkmenlere yar olur inşallah.

Süleyman Saitçi

Bağdat Caddesi

İstanbul'un Anadolu yakasındaki Bağdat Caddesini büyük bir ihtimalle görmüş, en azından ismini duymuşsunuzdur.

Bu caddenin güzergâhı tarihimizden gelen hatıralarla doludur. Osmanlı ordusu, Doğu yönüne sefere çıkacağı zaman Padişah, Anadolu yakasında bulunan Üsküdar üzerinden Ayrılıkçeşmesi'ne gelir ve Haydarpaşa Çayırında sefer hazırlıklarını tamamlamış olan ordusuyla yola çıkardı. Kâbe'ye gidecek Hac kabileleri de bu güzergâhı takip ederlerdi.

Bazı tarihî rivayetlere göre, Bağdat yolu olan bu caddenin, önce Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn seferine ve 4. Murat'ın Bağdat seferine çıktıkları zaman takip ettiği yol olduğu için bu ismin verildiği bilinmektedir.

Bir rivayete göre de Sultan Murat bu sefer esnasında ve Bağdat yolunun bağ ve bahçelerle çevrili güzergâhında, Sadrazam'ı çağırarak kendisine: Paşa, canımız elma çeker, bulamaz mısın? der.

Başkomutan vekili olan Sadrazam, yaverlerine talimat vererek, Padişah için mutlaka elma bulun, diyerek uğraş verir. Ancak tüm Âsakir-i Şahane'ye sorulduğunda, hiçbir askerin hurçlarında elma bulunamamış ve bu üzüntü içinde Padişah'a üzüleceği varsayılarak bildirilmiş. İşte Padişah'ın gayesi o zaman malûm olmuş. Etrafı elma bahçeleriyle çevrilmiş yoldan geçen ordunun efradı içinde kimsede elma bulunmadığını öğrenen 4. Murat, avuçlarını havaya kaldırarak şükretmiş, dualar okumuş ve Sadrazam'a demiş ki:

Paşa, yemin olsun ki aziz asakirim birisinde haram yoluyla koparılmış bir tane elma bu-

lunsaydı, seferden vazgeçip geri dönecektim. Kıssadan hisse, bir cihan sultanı, askerlerinden bir kişi dahi geçtiği elma bostanlarından haksız ve karşılıksız bir tane koparmış olsa bile orduyu geri çevirip seferden vaz geçeceğini belirtmesi, bize helal ve haram arasındaki ince çizgiyi göstermektedir.

Kamu hizmetinde ve millî çizgide de bu ayırım çok önemlidir.

Zamanında yeni partileşme günlerimizde dostlara söylediğimiz şu idi: kayıtsız ve şartsız, aynı fikirleri savunmak için yapılan yardımlardan rahatsız olmamanız lazım. Ancak bir şartla, bu yardımlardan tek kuruş mutfak masrafınıza girmemelidir.

O zaman bu çizgi ile muhatap olanlar ne yaptılar, bilen bilir de bilmeyen ne yapabilir ki? İnsan hayatında haramdan ve haram olabileceğinden şüphe edilen konu ve kaynaklardan uzak durmak bir fazilet olduğu gibi, Allah tarafından da bir imtihandır. Bu imtihandan başarılı olarak geçmemiz sadece bize değil, arkamızda bırakacak olan ismimize de damgasını vurur.

Millî çizgimizde ülkü için çalışmak karşılığında bedel istenmez. Hali ve vakti iyi olmayıp da bu kulvarda para karşılığı çalışacak, dürüst ve çalışkan insanlar da olabilir. Her tesisin şartlarına göre karşılık alarak çalışma yapan kimse olabilir. Ancak onlar lider vasfında değil, uygulayıcı insanlardır. Çok güzel ve temiz çalışmaları da olabilir. Aynı fikriyata inandıkları için beceri sahibi olarak canla başla çalışır ve kendilerine saygı duyulur.

Ancak bu çizginin savunucu fikir adamları ve

kadınları, almak değil, vermek daha kutsaldır diyen insanlarımız, bu yolun yolcusu oldukları gibi davanın da gerçek sahibidirler.

Seçim insanlarımızındır tabii ki. Gönül dostu olup, toplum gelirin göz diken mi, bunu ekme teknesi gören mi, yoksa üstün olan veren el diye düşünen mi? Normal şartlarda

dava için canını vermeye hazır olduğunu söyleyenler, önce bu çetin imtihandan yüz akıyla çıkabilecekler mi, doğrusu ona bakmak lazım. Bizim aşımız, bizim mutfağımızda pişirilmelidir denildiğinde insanlarımız bunu kastetmişlerdir. Çünkü mutfağın gereçleri de malzemeleri de gönül pınarından alınmalıdır. Artık takdir sizin, ifade doğru mu?

Ey buğulu camın ardındaki kent
Neşe vereceğim mahzun çehrene
Ve hayret edecek ilham perisi
Kafiyeler kapanırken secdene

Ey doğanın bize şanlı yazgısı
Yıldızların Cezire'ye vergisi
Gönlünden dökülür Türkmen ezgisi
Dilin bedel olur kimlik belgene

Tanıklık edecek bana alkımlar
Semanı süsleyen renk renk salkımlar
Bozulacak bu kapkara tılsımlar
Hâkim olur er geç barış çevrene

Aydınlığın süvarisi umuttur
Hayal değil capcanlıdır somuttur
İşte geldi bu vuslattan hoşnuttur
Konduracak busesini gamzene

Sözleri kalburda eleyeceğim
Manayı dilimle bileyeceğim
Her nereye gitsem söyleyeceğim
Cihanı değişmem Aşakkale'ne

Mevsimler dönerken her bahar demi
Gelir ümit yüklü düştün bir gemi
Kucaklar Cezire nergis, çiğdemi
Yeşiller yayılır dere tepene

And olsun incirle nar bağlarına
Gitsem de yer ve gök uçmaklarına
Döneceğim saray otağlarına
Döneceğim bir gün Kamberdere'ne

Ey yüce Irak'ın zafer simgesi
Ey Türkmeneli'nin yiğit bölgesi
Ey kayıp zamanın şanlı bahçesi
Gelecektir bir gün dünya müzene

Şaire gereken bir tebeşirdir
Çünkü bu kent soluyan bir şiidir
Hasanköyü Aşakkale tek birdir
Tüm milletin sığınırken gölgene

Türkmen Rönesansı

Girizgâh

Okumuyoruz! Sosyal medyada uluorta veya yalan-yanlış şeyler yazıp çiziyoruz. Nadanı değil, biz bizi incitip yaralıyoruz. Aydınlanamıyoruz! Başımıza gelenlere kuş bakışı bakmayı beceremiyoruz. Sadece önümüze bakıyoruz, ileri geri yok. Herkesi bir keçi inadı tutmuş gidiyor. Devekuşu gibi başımız kumdan çıkaramıyoruz. İçine zorla sığdırıldığımız kabın şeklini hemencecik alıyoruz; dar mı, geniş mi, doğru mu yanlış mı bakmıyoruz. Yakın ve uzak tarihten hiç ders almıyoruz. Olgunlaşıp pişeceğimize, giderek hamlaşıyor ve çocuklaşıyoruz. Hafızasını kaybetmiş bir insan topluluğu haline gelmişiz. Erdemden uzak duruyoruz; hep nefsimizin, duygularımızın, kinimizin ve nefretimizin zebunu oluyoruz. Nefsimiz irademize, duygularımız aklımıza hükmediyor. Üstlerimize karşı ya mutlak itaati ya da düşmanca muhalefeti seçiyoruz; orta yolu seçme gibi bir alışkanlığımız hâlâ oluşmadı. Diz dize oturarak aramızdaki incir çekirdeğini doldurmayan meseleleri çözemiyoruz. İrademiz hür, asude ve berrak değil. Takiye, ikiyüzlülük, riyakârlık, yalalaklık sıradan adetler olmuş. Daha sayayım mı? Peki kimi kınayalım, halkı mı, aydını mı yoksa bizi temsil etmeye talip siyasetçilerimizi mi?

Bu söylediklerime kimse gücenmesin; kimse kızmasın ve kimse üzülsün. İnsanın kendi kaderine ne küsme ne de üzülmeye şansı var. Çünkü bu sonucun müsebbibi sadece biz değiliz. Netice itibarıyla kendi kaderimizle 100 yıldır tek başımıza cebelleşiyoruz. Derleme Irak Devleti'nin halkı neyi yaşıyorsa, biz de onu yaşıyoruz. Her ne kadar tarihimiz ve kültürümüz Türk dünyasının bir parçası ise de ama kaderimiz ve serüvenimiz Irak'ta yaşayan Arap'ın, Kürt'ün ve zavallı Asuri-Keldani'nin

kaderinden farklı olmuyor. Son yirmi yıl içerisinde bu halklar içerisinde Asuri-Keldanilerden sonra en dezavantajlı, perişan ve dağınık ikinci halkız. Çünkü ne nüfusumuz fazla ne bize özgü bir bölgemiz var ne de arkamızı yaslayacağımız güçlü bir duvar... O zaman ne yapmalıyız?

Rönesans Devrim Değil

Makus kaderi halktan çok aydın tabaka, (Cemil Meriç'in tabiriyle) entelijansiya değiştirmeye muktedirdir. Halk isyan edebilir, sokaklara dökülerek nümayiş yapabilir veya en ehveni şerri olan sandığa gitmeyebilir. Ama bu, halkın kaderini değiştirmez. Esas değişimi aydınlar, okumuşlar, ufku geniş olanlar yapar. Aydın demek; erdemli, ahlaklı ve idealist insan demektir aynı zamanda. Kısacası Rönesans'ımızı yaşamalıyız.

Rönesans, kültürel, politik, bilim, sanat ve eğitim alanlarında bir yenilenme, kabuk değiştirme veya istihale geçirme dönemidir. 14. yüzyıl ile 17. yüzyıl zamanlarını kapsayan bu yenilenme dönemi, Rönesans Dönemi olarak adlandırılır. Batı kökenli bir silkiniş hareketidir. Devrim değildir. Devrim, ihtiyaca binaen değil, bir ideolojiyi farz etmek için yapılır. Rönesans bir istihaledir. Kötüden iyiye yol alma mücadelesidir. Diktatörlük, mezhepçilik ve cemaatçilik gibi dinî öncelikleri öteleyen, insanı merkeze alan, her sahada deneysel ve bilimsel metodu canlandıran ve tetikleyen bir akımdır. İtalya'da başlayıp bütün Avrupa'ya yayılan bu akımın öncüleri burjuvazidir. Burjuva kelimesinin manasına bakarsak biraz ürkebiliriz: köylü, işçi veya soylu sınıfına dahil olmayıp, sosyal statüsünü ve gücünü eğitimden, işveren konumundan alan sosyal sınıf... Köylü, işçi veya soylu sınıf toplumumuzun ayrılmaz ve

önemli bir dilimidir. Ama bunların hiç birisi toplumun bütününe harekete geçirme kabiliyeti yoktur. Burjuvayı bizim açıdan eğitme sermayenin el ele verip toplumu oluşturan ferdi mutlu etme olarak değerlendirebiliriz. Evet... Bizde ne büyük sermaye sahipleri oldu ne de sermaye sahipleri aydınlarımızla aynı kulvara girebildi. Ama gam değil, eğitilmiş yani aydın insanlarımız az değildir.

Çare?

Önce bir hatırlatma yapmak lazım. Kardeşlik Dergimizin 98. (Nisan-Haziran) sayısında "Görünen Köy..." sayısında bir yazı kaleme almıştım. Makalede "Kerkük'te dengeler hasastır. Türkmenlerin dili Kerkük'te fena yandı. Genel Seçim sonuçları, il meclis seçimlerine yansarsa, Türkmenler için ikinci bir hezimet daha olur. Onun için ya Şii Türkmen kitlesi ile milliyetçi kitle, âkil kişiler yoluyla veya doğrudan görüşerek ortak bir aday listesi çıkararak birleşir ve ortak adaylar gösterirler, ya da bu birleşme de yetmez, Araplarla seçimden önce ortak liste ile seçime girmeye çalışırlar. Bu da Türkmenlerin

ya münavebeli valilik ya da vali yardımcılığı ve il meclis başkanlığı makamını elde etme şartını zorunlu kılar. 4-5 il meclis üyesi çıkarabilmenin yanında özellikle münavebeli valilik konusu üzerinde ciddiyetle durulmalıdır." demişim ama fazla iyimser olmuşum. Araplarla iş birliğini galiba unutmak lazım.

Mevcut duruma bakarak Irak'ta mahalli seçimler konusunda söyleyecek söz kalmamış ve üretilecek teklifler tükenmiştir. Kerkük Vakfı olarak imkânımız dahilinde ve gücümüzün yettiği kadar teklifler ürettik ve kamuoyumuza sunduk. Bu teklifler dikkate alınırca sorunlar çözülebilir. Yoksa ikinci hezimet kapıda bizi bekliyor diyebiliriz. Bu makale yayımlandığında eğer Kerkük'te Türkmenler tek bir listeye seçime katılmaya karar verebilmişlerse, önlerinde eğiliyoruz; her Türkmen var gücüyle o listeyi destekleme konusunda seferber olmalıdır. Şayet birden fazla liste olacaksa o zaman gerçekten bir Türkmen Rönesans'ına ihtiyaç hâsıl olacaktır.

Dalan olu
Düşünen dalan olu
Ağaç kökten kurudu
Kopmuş bir dala nolu

Atan olu
Ok varsa atan olu
Atlıya ok atılı
Boş gezen ata nolu

Yollar uzun aşılmaz
Şoxum¹ yeri kazılmaz
Bir horyatta dediğim
Yüz kitapta yazılmaz

Zindana attı meni
Beleşe sattı meni
Altunuydum eritti
Demire kattı meni

1 Tarla

Zindanda zulüm gördüm
Baş olup kulum gördüm
Fermanımı yazdılar
Yapıştı pulum gördüm

Zindandayam yataram
Derdime dert kataram
Üstüme yük vurmavun
Deryahtayam bataram

Atıldığım zindandı
Zindanda bağrım yandı
Bu zulme daş dayanmaz
Bu garip can dayandı

Zindanı mesken tuttum
Genç umrümü çürüttüm
O kadar mazlum gördüm
Öz derdimi unuttum

Türkmeneli Dramını Sembolize Eden Tablo Halkın Ziyaretine Açıldı

Kardaşlık dergisinin 94. sayısında Erşat Hürmüzlü tarafından yazılan “Gurnica ve Kerkük Kalesi”¹ makalesinde meşhur ressam Picasso'nun Gurnica (Gurnika) tablosuna atıfla 1937 yılında Naziler tarafından harabeye çevrilen bu isimli kasaba ile Baas partisi rejiminin Kerkük kalesine yaptıkları mukayese ediliyordu.

Kerkük Türkmen Kardeşlik Ocağı yönetimi de bundan esinlenerek tanınmış Türkmen ressamı Cemal İbrahim Medet'ten Türkmeneli Dramını işleyen bir tablo yapmasını istedi. Bir yıllık bir çalışmadan sonra tablosunu tamamlayan Ressam Cemal İbrahim Medet, eserini Kerkük Türkmen Kardeşlik Ocağına teslim etti. Bunun üzerine TKO Kerkük'teki merkez binasında 6 Haziran 2023 tarihinde tek tablolu bir sergi düzenledi.

Serginin açılışını yapmak üzere Kerkük Vakfı Başkanı Sayın Erşat Hürmüzlü Kerkük'e davet edildi ve davetlinin katılımı ile serginin açılışı yapıldı. Çok sayıda sanat sever, kültür ve edebiyat,

1 Kardaşlık dergisi, 94. sayı, (Nisan-Haziran 2022), s. 4-5.

gazeteci ve siyaset dünyasından temsilcilerin katıldığı sergi büyük bir heyecan ve coşku ile gezildi. Sergiyi halk 3 gün boyunca izleme imkânı buldu.

Cemal İbrahim Medet kimdir

Kerkük 1955 doğumlu Cemal Medet, ilk ve orta eğitimini Kerkük'te tamamladı. Resim hocalarının teşvikiyle önceleri suluboya resimleri yaptı. Resim öğretmeni Halit Mehmet Ramazan ona yağlı boya resim yapmasını öğretti. 1972 yılında Bağdat'taki Güzel Sanatlar Enstitüsü'ne girdi ve buradan 1976 yılında mezun oldu. Resim sanatını akademik düzeyde geliştirmek amacıyla 1977 yılında İtalya'ya gitti. Orada çalışmalarını sürdürerek, resim dünyasının en ünlü tablolarını yakından gördü. Milli duygulara sahip olan Cemal Medet Türkmenlerin yaşadığı Gâvur Bağı, Altunköprü ve Tazehurmatu katliamlarını tuvaline aktardı.

Türkmen toplumunun acılarını işleyen Cemal Medet, yaptığı bu son tablo ile Türkmenlerin yaşadığı baskı ve zulümleri dile getirdi. Özellikle Türkmenleri yaralayan Kerkük Kalesinin yıkılışı ile diğer zulüm ve baskıları konu edindi.

Avni Nakkaş

Asıl adı Avni Adil Abbas Salihi olan Avni Nakkaş 1961 Kerkük doğumludur. Daha çok Avni Nakkaş olarak tanınmıştır. İlk ve orta eğitimi Kerkük'te tamamladı. İlkokul öğretmenliği diploması kazanarak sanat müfettişi tayin edildi. Kerkük Eğitim Müdürlüğü Hat Sanatı Şubesinin sorumlusu oldu. Resmî görevini emekli olduğu 2017 yılına kadar sürdürdü.

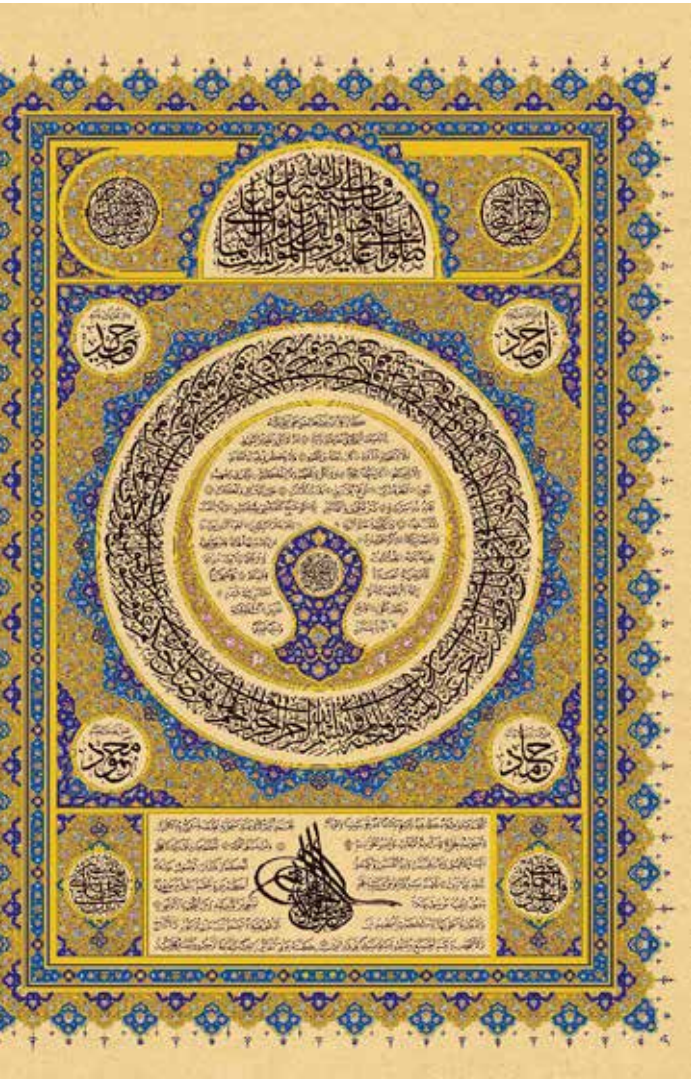
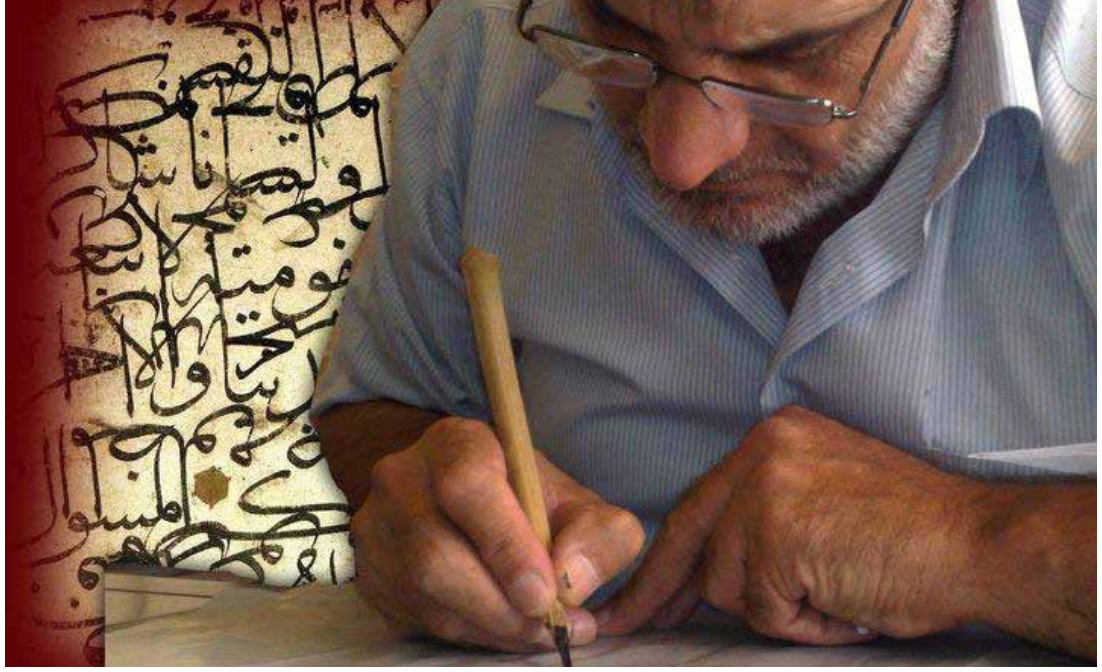
Sanatçı Avni Nakkaş hat sanatını Irak'ın tanınmış hattatı rahmetli Haşim el-Bağdadî'den meşk ederek öğrendi. Daha sonra kendi kendini geliştirerek hat sanatında ilerlemesini sürdürdü. Hat levhalarını Türkiye'de bulunan ve büyük hattat Hamid el-Amidî'nin öğrencisi tanınmış hattat Erzurumlu Fuat Başar'a gönderdi. Böylece Sülüs, Nesih, Celî Sülüs hatlarında ve Tuğra yazımında F. Başar'dan 2012 yılında icazet aldı.

IRCICA'dan 2012 yılında Hat sanatında uluslararası hat hocalığı diplomasını aldı. Hat sanatında uluslararası seçici kurul üyeliği diploması aldı ve üç kez Irak'ta ve ülke

dışında seçici jüri üyeliği ve seçici hakemlik yaptı. Kerkük'te yirminin üzerinde caminin hat ve süsleme dekorasyonu işlerini yapan Nakkaş'ın katıldığı ve gerçekleştirdiği sergiler şunlardır:

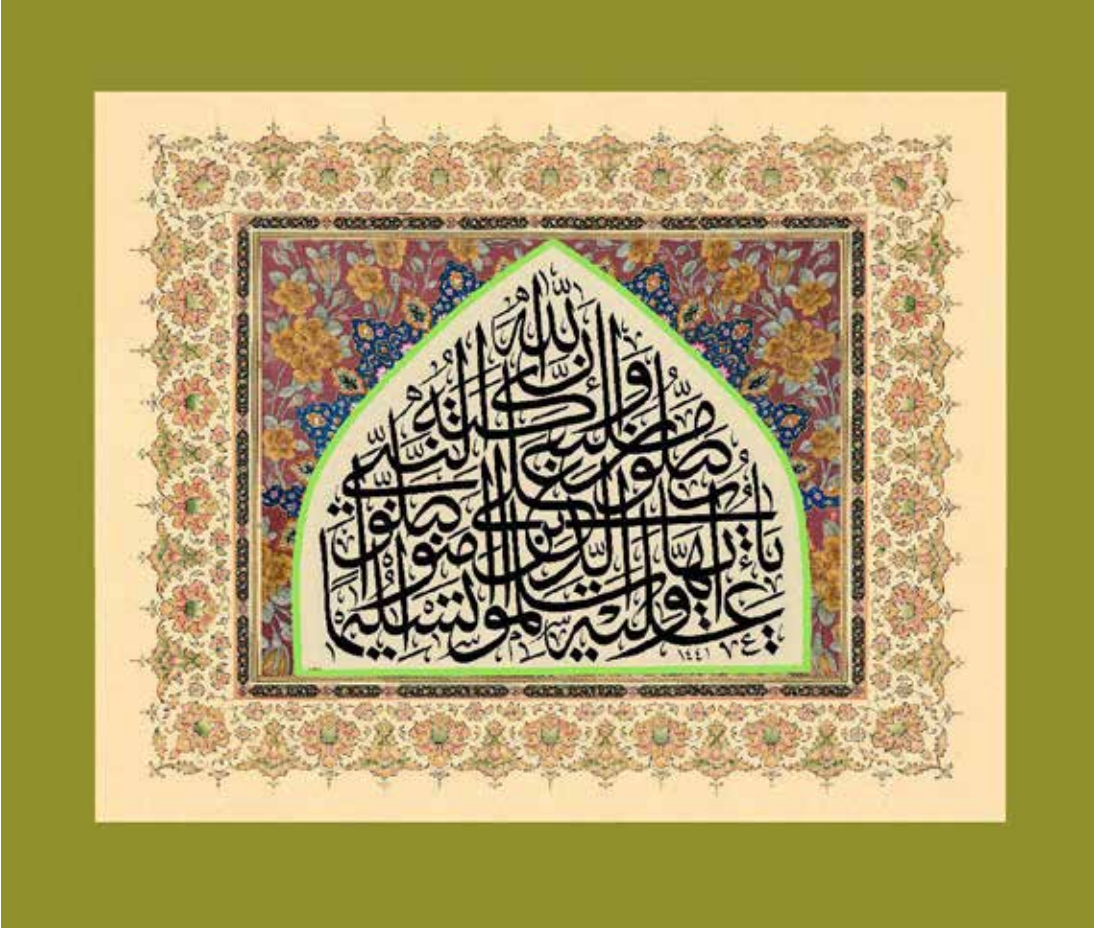

- Kişisel sergisini öğrencileri ile birlikte Kerkük'te açtı (1994)
- Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneğinde kişisel sergi (2007)
- Türkiye'nin başkenti Ankara'da "Vahyi'l-Kalem" kişisel sergisi (2019)
- İstanbul'da düzenlenen Fatih Bienali'ne iki kez katıldı (2018, 2022)
- 350'ye yakın Hilye-i Şerif düzenleyip yazdı ve tasarımını gerçekleştirdi.
- Dinî ve edebî kitap kapağı yazısı tasarladı

Türkiye Cumhuriyeti tarafından basılan ünlü mutasavvıf Şeyh Ahmet Yesevî ile Hacı Bektaş-ı Velî hazretlerine ait kitaplarda ayet ve şiirler yazdı. Nakkaş ayrıca birçok ödül ve takdir plaketi kazanmıştır. Bunların bir kısmına aşağıda işaret edilmiştir:

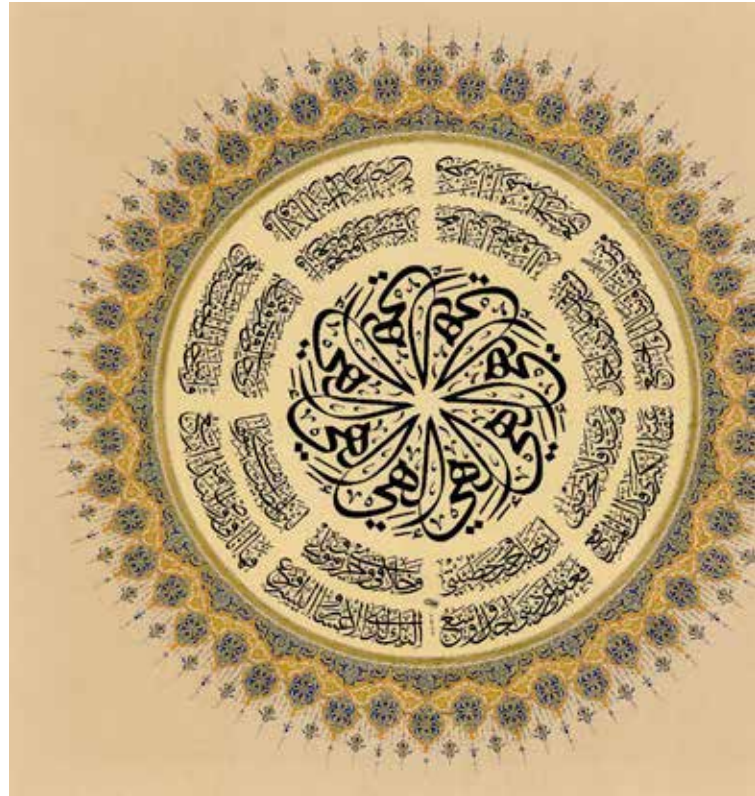
- Bağdat'ta Kûfi Arap Hattı ödülü (1995)
- Uluslararası Darü's-Selam Festivali ödülü (1996)
- Erbil Festivali Birincilik ödülü (2000)
- İstanbul'da Nesih hattında IRCICA teşvik ödülü (1998)
- İstanbul'da İcazet hattında IRCICA teşvik ödülü (2001)
- Suriye'de Nesih ve Sülüs dalında üçüncü-

lük ödülü (2004)

- Hilye-i Şerif yarışmasında birincilik ödülü (2012)
- Dubai'de Ramazan Buluşması teşvik ödülü (2012)
- Dubai'de Ramazan Buluşması teşvik ödülü (2013)
- Kuveyt'te Uluslararası Arap Hat Yarışmasında teşvik ödülü (2014)
- İstanbul'da Hilye-i Şerif yarışmasında teşvik ödülü (2015)
- İstanbul'da Sülüs ve Muhakkak hattında IRCICA üçüncülük ödülü (2016)

Sanatçı Nakkaş Ortadoğu Gelişme ve Yardım Derneği ile Kerkük Türkmen Gelişme Derneği'nin desteğiyle son yıllarda Kerkük Kur'an-ı Kerim yazımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Sadece Kerkük'ün değil, Türkmeneli bölgesinin en yetenekli hattatı olan olarak varlığını sürdüren Avni Nakkaş, Türkmenlerin gururu ve en sevilen sanatçısı kabul edilmektedir.

“Kerkük’de Resim Sanatı”

Mimari eserler, edebiyat, müzik ve güzel sanatlar bir milletin medeni vasıflarının en iyi yansımalarını gösteren en önemli araçlardır. Türk medeniyetinde birçok sanatçı farklı coğrafyalarda, farklı zaman dilimlerinde muazzam eserler ortaya koymuşlardır. Bu eserlerin birçoğu günümüze taşınmış olsa da bir kısmı da yok olmuştur.

Irak Türkleri de yaşadıkları coğrafyada sanatın pek çok farklı alanlarında katkı sunmayı başarmışlardır. Türk eserleri özellikle Telafer’den Mendeli’ye kadar olan bölgede yoğunlaşmış olsa da Bağdat başta olmak üzere Necef, Kerbela gibi önemli merkezlerde Türk estetiği ve sanatının izlerine rastlanılmaktadır.

Erbil Gökbörü Minaresi, Kayseri’si, Kerkük Bağdat Hatun Kümbeti, Nakışlı Minare, kaleler, camiler, türbeler, kışlalar ve köprüler gibi mimari şaheserlerin yanı sıra ünlü şairler, hoyratçılar, müzisyenler, sporcular Irak Türkleri arasından

yetiştirilmiştir. Kerkük- Bağdat yolu üzerinde bulunan Tuzhurmatu kentinde küzeci olarak bilinen çanakçılar Türk coğrafyalarından gelen bu mirası sürdürmektedir. Günümüzde Şahin Ahmet, Cemal Meded, Fatma Bayraktar, Abbas Kümbetler, Burhan Salih, Ümit Samancıoğlu, Abbas Şekerci gibi Kerküklü ressamlar Irak Türklerini güzel sanatlar alanında teslim etmektedirler.

5 Aralık 1956 tarihli Radyo dergisinde Kerkük Lisesi Öğretmeni Rıfat Yolcu tarafından kaleme alınmış **Kerkük’te Resim Sanatı** başlıklı yazıda Irak Türklerinin güzel sanatlar alanında gösterdiği yüksek vasıflı eserlerden bahsedilmiştir. Rıfat Yolcu yazısına güzel bir hoyratla başlamıştır.

*“Başında Kara kazan
Ad kazan sanat kazan
Sanatsız bir iş olmaz
Yiğit ol sanat kazan”*

Diye ihtarda bulunan Kerkük Halk şairi milletlerin hayatında sanatın ne kadar önemli bir yer aldığını elbette biliyordu. Kerküklüler de bu hakikati bilmez değiller. Irak Türkleri de diğer Türk soyları gibi, Türk gelenek ve ananelerine hizmet etmiş, bugüne kadar onların muhafazasına çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bu titizlik yalnız söz sanatıyla kalmayıp, dünya medeniyatında üstün bir iz bırakmak için her sahada uğraşmayı kendilerine bir hayati vazife bilen bütün Türkler gibi Irak Türkleri de resim sahasında da bir şeyler yaratmaya ellerinden geldiği kadar çalışıyorlar.

Kısa bir gafletten sonra, medeniyet yolunda hızla ilerlemekte olan insanlık kervanına erişmek amacıyla etrafına bakınan Kerkük sanatçıları, ananelere dayanan kalıtsal sanat mesleklerinin tekâmül yolunda gelişmediğini görünce yüzlerini batıya doğru çevirip, batı mesleklerine doğru yürümek mecburiyetinde kalmış bulunuyorlar.

İslam medeniyetinin kutsal tesirleri altında yaşa-

makta olan Türkler, eskiden beri güzel sanatlar yaratmakta olduklarına rağmen, belli başlı bir sanat mesleği takip etmiş değil gibidirler... İslam Dinyası yeni baştan başlamaya geç kalmış bulunuyor...

Sanatkârlarımız [yüzlerini bu dönemde] Batıya döndüler. Zira Batı medeniyetinde birçok sahada olduğu gibi sanat sahasında da bir intikal devresi geçirmekteydi. Bu kararsız temel üzerine, yeni bir sanat abidesinin yükseltme işi de çok kolay olmayacağı sezmemiş değiller... Ama bir noktadan başlamak da gerekiyordu. Başladılar ve başarılar da elde edebildiler.

Yaratıcı bir teşebbüse girişmeden önce sanatkârlarımız, garp sanatkârlarını taklitle işe başladılar. Yıllarca uğraşmadan sonra ancak bir şeyler ortaya koyabilmişlerdi. Kerkük ressamı bir değil bütün yollara baş vurdular. Kendilerine son bir meslek bulmadan önce, bütün meslekleri sınadılar ve onları güçleriyle denemeyi bir sanat icabı vazife bildiler. Onlar Akademik, Realist Romantik ve Sür-realizme kadar her bir mezhebi (akımı) elden geçirip tecrübelerde bulundular.

Sanatkârların çalışmaları devam ederken, Kerkük belediyesi tarafından muazzam bir sergi hazırlandı. Sergide Kerkük ressamlarına geniş bir yer ayrıldı ve resimleri asıldı. Gösteriye çıkarmış oldukları tabloları iyice gözden geçirince Tuzlu Mehmet Mehdi'nin akademik, Beşirli Mahmut (Mehmet) [el-Ubeydi] realist, Binbaşı Sıddık Ahmet'in sür-realist ve Sinan Terzibaşı'nın romantik temayülleri olduğu resimlerden belli idi.

Bu adı geçen sanatkârlar, hiçbir fenni eğitim ve sanata dair artistik yönetim görmeden kendi kendini yetiştirmiş orijinal yetenek sahibi insanlardır. Daha da onların izinde yürüyenler vardır; ama şimdilik bunlar rehberlik vazifesini üzerlerine almış bulunuyorlar. Bunları anmak ve adlarını kaydetmek bugün bir sanat borcu telakki edilse gerek.

Mehmet Mehdi; Kerkük'ün başlıca kazalarından biri olan Tuz[hurmatu] kasabasında doğmuş, orada büyümüş ve halen orada ilkokul müdürlüğünü yapmaktadır. İş gücü fırçası ile boyaları arasında yaşamaktır. Tuz'un güzel çevrelerini; dere tepe, dağ ve ovalarını, ırmak ve kıyılarını parça parça çizip ebedileştirmek onun biricik haz duyduğu bir şeydir. **Mahmut Mehmet;** Kerkük'ün yakınlığında bir köyde doğan, orada yetişip halen Kerkük Lisesi resim öğretmenisi olup ressamların yarattığı sanat

aleminde yaşamaktadır. Bu senesinin yazında İstanbul'da bulunmuş ve efsaneler kadar güzel olan Türk şehrini dolaşıp birçok yerlerini fırçasıyla görmeyenler için canlandırabilmiştir.

Sıddık Ahmet; bir asker olmasına rağmen fırçasına ayırabileceği vakti bulmuş ve çok değerli eserler yaratabilmiştir.

Sinan Terzibaşı ise her şeyden önce iyi bir yazardır. Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretlerden aldığı intibalarını Arap dünyasına aksettirmeye muvafak olmuş. Türk devrimlerinin birçok şaheserlerini onlara anlatmaya çalışmış bulunuyor. Halen ortaokul resim öğretmenisi olup resim sahasında da başarılar kaydedebilmiş bulunuyor.

İşte Radyo Dergisi okuyucularına şimdilik bu mevzuu bu kadar anlatmakla iktifa etmek istiyorum. Yazıma son verirken, sözlerime bu hoyratı da eklemek isterim:

“Bin oku
Aç kitabın bin oku
Bilene bir söz yeter
Bilmeyene bin oku”

Kerkük Lisesi öğretmeni rahmetli Rıfat Yolcu (Kifri/Kerkük, 1926-Kopenhag/Danimarka, 22 Şubat 2013)'nun kaleme aldığı yazıda Türk milletinin güzel sanatlardaki üstün kabiliyetini Irak Türkü sanatçılarından örnekler vererek açıklamıştır. Kerkük Belediyesi'nin düzenlediği sergide Tuzhurmatulu Mehmet Mehdi, Beşirli Mahmut, Binbaşı Sıddık Ahmet ve Sinan Terzibaşı gibi başarılı ressamların eserlerinde Irak Türkmeneli coğrafyasından ve imparatorluklara başkentlik yapmış güzel İstanbul'dan manzaralar, sahneler yer almıştır. Irak Türkleri kültürüyle, sanatıyla ve edebiyatıyla Türkiye'yi Arap dünyasına tanıtmış ve bir köprü vazifesi görmüştür. Irak Türklerinin üstün kabiliyetleri neticesinde sundukları eserler günümüzde devam etmektedir.

Sözlerimi Büyük Atatürk'ün sözleriyle sonlandırmak istiyorum;

“Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur.”

Deyimler Dünyasında Gezinti

-Irak Türkmen Ağızlarından Türkiye Türkçesine-

Giriş

Dilde her bir kelime bir kavramı karşılar. Bazen bir kelime mecaz yolu ile de birden fazla kavrama işaret edebilir. Ancak, kavramlar her zaman tek bir kelimeyle karşılanamayabilir. Bu durumda kelimeleri birleştirme yoluna gidilir. Türkçemizde eskiden beri süregelen “hanımeli, aslanağzı, camgöbeği” gibi örneklerin yanında, son bir asırda türetilmiş olan “bilgisayar, kasetçalar, biçerdöver” gibi birleşik kelimeler buna örnektir. Bazen bu da yetmez; bir durumu veya bir duyguyu anlatmak için birtakım kalıplaşmış ifadelere (atasözleri, dualar, beddualar, iletişim sözleri, vb.) başvurulur ki deyimler bu uğurda dilin en zengin hazinesidir denebilir.

Deyim, birden fazla kelimenin bir araya gelip de en az birinin farklı anlamda mecaz kullanılmasıyla elde edilen yeni anlamlı kalıp ifadelerdir. Deyimi bu şekilde kısaca ve ana hatlarıyla tanımladıktan sonra, deyim için dünden bugüne dilimizde ne gibi terimler kullanıldığına değinelim.

Aslında, “deyim” terimi Türkiye Türkçesinde 20 yüzyılda türetilmiştir. Daha önceki dönemlerde bu tür sözler için “tabir” terimi kullanılmıyordu. Bunun yanı sıra, “deyim” için geçmişte “ıstılah” terimi de kullanılmıştır¹. Irak Türkmenleri ise 20. yüzyılın ortalarına kadar “deyim” terimine dillerinde yer vermemiş; hatta atasözü ve deyim niteliğindeki söz kalıplarını hep bir arada ele alıp değerlendirmişlerdir. Nurettin Albayrak’a göre, Irak Türkmenleri arasında bu hususta kullanılmış olan terimler şunlardır: **eskiler sözü**, **darb-ı kelam**, **emsal**, **cümle-i hikemiyye**,

1 Muna Yüceol-Öezen, “Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz”, Türk Dili, S: 600, s. 869.

deme, **demece**, **deyişet**². Yalnız şunu ifade etmek isteriz ki bu terimlere (eskiler sözü hariç) Irak Türkmenlerinin günlük konuşmalarında rastlamadığımız gibi, bu terimleri Irak Türkmenlerince kaleme alınmış herhangi bir kaynakta da tespit etmiş değiliz. **Eskiler sözü** teriminin ise Irak Türkmenlerince kullanıldığını Ata Terzibaşı bilhassa belirtmiş ve kitabının adını bundan dolayı “Kerkük Eskiler Sözü” koymuştur³. Bunun yanında, Irak Türkmenleri’nin günlük konuşmalarında bir eskiler sözünü (atasözü veya deyim) söylemeden önce şu ifadeleri kullandıklarını konuyla ilgili kaynaklarda görebiliyoruz: **eskiler sözüdür** ... (Eskiler sözüdür), **eskiler diyer** ... (Eskiler der), **eskiler yalan demi-yib** ... (Eskiler yalan dememiş)⁴, **diyipler** ... (Demişler), **meşburdı** ... (Meşhurdur), **babalarımızdan kalma söz**..., **eskiler sözü** bıdı ... (Eskiler sözü budur)⁵. Bu tür sözler dinleyenin, birazdan söylenecek atasözü veya deyime dikkat kesilmesini sağlamaya yöneliktir.

Irak Türkmenlerinde atasözü ile deyim arasındaki farkı ilk kez dile getiren de Ata Terzibaşı’dır. Adı geçen eserinde çeşitli örnekler vererek atasözü sınıfına dahil etmediklerini “tabir, vasıf, teşbih, beddua, sövüş” gibi farklı terimler kullanarak anmıştır. Nitekim bu bahiste, “şeytana kılav yapar”, “cennette Ali Ağ’a’nı tanır”, “kılı kırk yarar”, “kılı yağdan ayırır(r)” gibi örnekleri “vasıf” terimiyle karşı-

2 Nurettin Albayrak, Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 46.

3 Ata Terzibaşı, Kerkük Eskiler Sözü, Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları (1. Baskı), Bağdat 1962, s. 8.

4 Ata Terzibaşı, age, s. 8.

5 Şakir Sabir Zabıt, Irak Türkmenleri Ağzında Atalar sözü, Daru’l-Basri Matbaası, Bağdat 1961, s. 3.

lamıştır⁶ ve bu örneklerin birer deyim olduğu açıktır. Bununla birlikte, Terzibaşı eserinin sözlük bölümünde deyim niteliği taşıyan birçok örneğe de (attan endi eşşege mindi, ağa bağınnan su bağışla-, ağacın ki başı da pohlıdı, ...) yer vermiştir.

Irak Türkmenlerinde, atasözü ile deyim arasında fark gözeten diğer bir yazar da İhsan S. Vasfi'dir. Yazar "Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri" adını vermiş olduğu kitabında deyimleri ve atasözlerini ayrı ayrı bölümler hâlinde sıralamış ve eserinin giriş bölümünde "deyim" ile "atasözü" terimlerini tanımladıktan sonra aralarındaki ilişkilere ve deyimler ile ilgili yayılma, çeşitlenme gibi bazı meselelere vukufu bir şekilde değinmiştir⁷. Ancak, Vasfi de deyimler bölümünde, bazı kalıp sözlerle (Allah bağışlasın, Allah'a şükür, Allah versin), birleşik kelimelere (Allah karı "tabii kar", allı ballı "bir çeşit erik") ve ikilemelere (ara sıra, arvat kişi "karı koca") yer vermiştir.

Vasfi, eserinin giriş bölümünde ayrıca bazı deyimlerin, Irak Türkmen ağızlarındaki anlamlarıyla Türkiye Türkçesindeki anlamlarına dair bazı karşılaştırmalı bilgiler de vermiştir. Bu yazımızda daha çok bu hususlar üzerinde durmayı amaçladık. Aşağıda buna dair örnekleri sunmuş bulunuyoruz. Irak Türkmen ağızlarından seçilen deyim örnekleri İhsan S. Vasfi'nin yukarıda adı geçen eserinden, Türkiye Türkçesindeki eşleri ise TDK Türkçe Sözlük⁸'ten, Misalli Büyük Türkçe Sözlük⁹'ten ve İsmail Parlatır'ın Deyimler¹⁰ adlı sözlüğünden alınmıştır:

6 Ata Terzibaşı, age, s. 6.

7 İhsan S. Vasfi, Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri, Kerkük Vakfı Yayınları (Genişletilmiş 2. Baskı), İstanbul 2001, s. 9.

8 Ş. Halûk Akalın, Recep Toparlı, Mustafa Argunşah, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar ve A. Melek Özyetgin, Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 2011.

9 İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2006.

10 İsmail Parlatır, Atasözleri ve Deyimler-II (Deyimler), Yargı Yayınları, Ankara 2007.

İnceleme

Irak Türkmen ağızlarındaki anlamı Türkiye Türkçesinden tamamen farklı olan deyimlerden bazıları şunlardır:

Ağızdan çıkanı kulağı işitme- Sakin, uslu, gürlütüsüz kimse (ITA).

Ağızdan çıkanı kulağı duyma- Sözlerini tartmadan söylemek (TT).

Bu deyimde Irak Türkmenleri ağızdan çıkanı "ses", Türkiye Türkçesi ise "söz" olarak kabul ettiklerinden, söz konusu deyim kalıbı iki bölgede farklı anlamlar kazanmıştır.

Ağız kalabalığı: Söz kavgası (ITA).

Ağız kalabalığı: 1. Dinleyeni şaşkına çevirecek, oldu bittiye getirecek, düşünmesine vakit bırakmayacak şekilde arka arkaya ve çok söz söyleme 2. Birbirini tutmayan gereksiz sözler (TT).

Bu deyimde Irak Türkmenleri münakaşa edilirken "karşılıklı sözler sarf edilmesi", Türkiye Türkçesi ise "çok söz söylenerek muhatabın taciz edilmesi" hususlarını öne çıkarmış ve söz konusu deyim farklı anlamlar kazanmıştır.

Ev aç-: Bir evde hırsızlık yapmak (ITA).

Ev aç-: 1. Ayrı bir eve yerleş- 2. Evlenmek (TT).

Bu deyimde Irak Türkmenleri "aç-" fiilinin esas anlamını, Türkiye Türkçesi ise aynı fiilin mecaz anlamını öne çıkarmış, böylece söz konusu deyim farklı anlamlar kazanmıştır.

Kör dövüşü (dövüşü): Birbirini sıkıca tutup dövüşmek (ITA).

Kör dövüşü: Plansızca yapılan ve herkes başına buyruk hareket ettiği için bir sonuca varılması mümkün olmayan çabalama (TT).

Bu deyimde Irak Türkmenleri "kör" sıfatını temel anlamıyla kullanmışlardır. Zira, birbirini sıkıca tutan iki kişi çevrelerini dar bir açıdan görür. Türkiye Türkçesi ise aynı sıfatı

mecaz anlamıyla kullanmışlardır.

Yağlı müşteri: Can sıkın veya kıtlıkla para harcayan kimseye söylenen alaycı söz (ITA).

Yağlı müşteri: Zengin ve bol para harcayan müşteri (TT).

Bu deyimde Irak Türkmenlerince “yağ”ın yapışkanlık, Türkiye Türklerince ise “yağ”ın yemeklere lezzet katan özelliği dikkate alınmış; böylece söz konusu deyim birinde olumlu, diğerinde olumsuz bir anlamın ortaya çıkmasının yolu açılmıştır.

Irak Türkmen ağızlarındaki anlamla Türkiye Türkçesindeki anlam arasında öncakilere göre daha az fark gösteren bir deyim vardır:

Baş ye-: Birinin ölümünün, başkasının yüzünden ileri geldiği anlamında. Nitekim, çocuk doğarken annesi herhangi bir sebeple ölürse bazıları “çocuk annesinin başını yedi” diye söyler (ITA).

(Birin) başını ye-: Güç duruma düşmesine yol açmak, mahvına sebep olmak (TT).

Görüldüğü üzere, Irak Türkmen ağızlarında “ölüm” anlamıyla kullanılan söz konusu deyim Türkiye Türkçesinde “kişinin zor bir durumla karşılaşması” anlamıyla kullanılmaktadır.

Bunun yanı sıra, bu söz kalıbı Irak Türkmenleri arasında bilhassa, bir eşyayı birinin elinden almak isteyen, o eşyada hak iddia eden kişiye hitaben veya onun gıyabında, emir kipiyle, beddua olarak da aşağıdaki gibi kullanılır:

Başv¹¹ yesin: Al senin olsun, hayrını görme (ITA).

Başını¹² yesin: Alıp gitsin, defolsun (ITA).

Bu durumda, söz konusu deyim Irak Türkmen ağızlarında tür değiştirilerek yeni bir söz kalıbını, hatta, yeni bir kelime çeşidini doğurmuş olmaktadır.

11 Senin başını

12 O'nun başını

Irak Türkmen ağızları ile Türkiye Türkçesindeki deyimleri karşılaştırdığımızda, bu gibi deyimlerin yanı sıra, bazen, bir deyim, Türkiye Türkçesinde veya Irak Türkmen ağızlarında, ortak anlamlarından başka bir anlamının da bulunduğu gözlemlenmektedir. İki den fazla tespit edilen anlamlar koyu olarak belirtilmiştir:

Ataş kesil-: Çok kızgın ve öfkeli olmak (ITA).

Ateş kesil-: 1. Çok kızgın davranışlarda bulunmak 2. **Sonradan çok çalışkan, hareketli ve becerikli olmak** (TT).

Barmağ bas-: 1. Bir işi kabul etmek 2. Parmak ucunu mürekkebe sürüp kâğıt üzerine basmak 3. **Bir grupta iş birliği yapmaya razı olmak** (ITA).

Parmak bas-: 1. İmza yerine parmağını mürekkebe batırarak bir yere bastırmak 2. Bir konu üzerine dikkati, ilgiyi çekmek (TT).

Bayram et-: 1. Çok sevinmek 2. **Geçici bir bolluğa düş-** (ITA).

Bayram et-: Çok sevinmek (TT).

Bu konuyu belirtmeden geçmeyelim: Mısallı Büyük Türkçe Sözlük'te bu deyim Sait Faik'ten örnek olarak verilen “Köy, balık tuttuğu gün âdeta bayram eder” cümlesi Irak Türkmen ağızlarındaki ikinci anlamı büyük ölçüde çağrıştırmaktadır. Ancak, nedense Vasfi'nin belirtmiş olduğu bu anlam Türkiye Türkçesinin genel ve deyim sözlüklerinde gösterilmemiştir.

Dal budak sal-: Yayılıp genişlemek (ITA).

Dal budak sal-: 1. Karmaşık bir biçimde yayılıp genişlemek 2. **Soy yönünden genişleyip yayılmak** (TT).

El avuştur-: Utanarak, hayretle birinin önünde durmak (ITA).

El ovuştur-: 1. Birinin karşısında ezilip büzülme 2. **Birinin kötü duruma düşmesine içten içe sevinmek** (TT).

Elbette, Irak Türkmen ağızları ile Türkiye

Türkçesindeki deyimlerin pek çoğu da ortaktır. Yalnız bu ortak deyimlerde aynı anlama gelen veya yakın anlamlı kelimeler kullanılmış, böylece çeşitlenmeler oluşmuştur. Bu gibi deyimlerden birkaçı da şunlardır:

Erkek serçeden utan- (ITA) / **Erkek sinekten utan-** (TT).

Emcekten¹³ **kes-** (ITA) / **Sütten kes-** (TT).

Her aşın havıncı¹⁴ (ITA) / **her yemeğe maydanoz** (TT).

Hoş günler dostu (ITA) / **iyi gün dostu** (TT).

Kan tere bat- (ITA) / **kan ter içinde kal-** (TT).

Kapıdan çıkıp pencereden gir- (ITA) / **Kapıdan kovsan bacadan girer** (TT).

Karnı burnuna dayan- (ITA) / **karnı burnunda (ol-)** (TT).

Sonuç

Bütün bu örneklerden ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Türk dilinin çeşitli lehçelerinde çok geniş bir deyim hazinesi vardır ve bunun büyük bir kısmı ortaktır. Ancak, bu deyimlerin bazıları yapı bakımından eş olsa da farklı

¹³ Emcek: meme

¹⁴ Havınc: Hamur işlerinde kullanılan bir bitki tohumu.

anlamlara gelebilmektedir. Bu da iki konuşma formundaki deyimler arasında yalancı eş değerliklerin bulunduğu anlamına gelir ki bu durum lehçeleşmenin tabii bir sonucudur.

Ele aldığımız bu iki dil formundan birinde bazı deyimler zamanla diğerine göre daha başka anlamlar kazanmıştır. Bunda coğrafyanın ve mahallî kültürlerin etkisi vardır. Zaten bu gibi değişimler de lehçeleşmenin ardında yatan etkenlerdir.

Her iki dil formundaki deyimlerde gözlenen varyantlaşma da lehçeleşmenin en belirgin özelliğidir. Türk lehçelerindeki deyimlerin varyantlarını bir arada gösteren sözlüklerin yaratılması Türk dilinin ufuklarının aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Her iki konuşma formundaki bazı deyimlerle sınırlı tuttuğumuz bu küçük ölçekli çalışma, lehçeleşme süreçlerinin nasıl işlediği konusunda bize değerli ipuçları vermektedir.

Kısaltmalar:

ITA: Irak Türkmen ağızları

TT: Türkiye Türkçesi

Gözlerinde yaş sımsıcak
Kırpık kürek çeker gibi
Hem yakacak hem yıkacak
Defterimi büker gibi

Kulağında garip bir ses
Diken diken batar gibi
Fısıldıyor nefes nefes
Derdime dert katar gibi

Gömgök dudak kabar kabar
Titrer bir sır söyler gibi
Telaşım var apar topar
Zaman beni böler gibi

Dayanmıyor dam direğim
Her an ödüm patlar gibi
Kan kırmızı nar yüreğim
Sabah akşam çatlar gibi

NAR YÜREĞİM
Salah NEVRES

Mektup Yazdım Yara Almadı

Çocuklar yüzünden yazmaya bir türlü başlayamadığım bu satırları en sonunda yazıyorum. Çocuklar ile uğraşmaktan bir türlü başlayamamıştım anılarımı, başımdan geçenleri anlatmaya. Şimdi de bir elimde kalemim, diğer elimde de mürekkebi solmuş, yırtılmak üzere olan mektuplar var. İçerisinde gençliğimin hapsoldüğü mektuplar.

Erbil yoğurdu meşhurdur. Babam da Erbil Yoğurt Fabrikasında çalışmaktaydı. Sürekli ya Kerkük'te ya da Erbil'de bulunurdu. Duvarları yıkık dökük, rutubeti her yerde, her duvarda belirmiş küçücük bir evde kalıyorduk.

Kerkük'teki evimiz Tisin Mahallesinde bulunuyordu. Tisin, eskiden Kerkük'e bağlı bir köydü. Şimdi ise şehrin büyümesiyle birlikte Kerkük'ün merkezine bağlı bir mahalle oldu artık. Oturduğumuz ev de köy evi idi. Tisin, Kerkük'e bağlanmış ama bizim ev hâlâ köy evi olarak duruyordu. Babam, Erbil'den döndüğü zaman sürekli elinde gazeteler getirirdi. Latin harfleri ile Türkçe yazımızı geliştirmemiz için bana ve ağabeyime verirdi. 1970'li yıllardan sonra Türkçe okulları kapattıkları için, Arapça okuma yazmaktan başka bir seçenek sunmuyordu Irak'ın Baas hükümeti. Belki de Saddam Hüseyin'in yapmış olduğu en büyük kıyımlardan birisi de Irak'taki Türkleri ana dilinden mahrum etmesiydi. Ben daha 9 ya da 10 yaşında iken, Kerkük'te Türk Kültür Merkezi açılmıştı. Babam bizi oraya götürür, orada dil, edebiyat, müzik gibi türlü türlü konularda dersler işlerdik. Ancak dil eğitimi her zaman beni cezbetmişti. Türkiye'den gelen öğretmenler sayesinde Türkçe öğreniyorduk. Kültür Merkezi'nde, Türklerin yazdığı ve konuştukları dili öğretiyorlardı bize. "Belki ben de bir gün oraya gider, onlar gibi olurum" diye düşünürdüm çocuk aklımla. Oysa nasıl bilebilirdik ki bizim de on-

lar kadar Türk olduğumuzu. "Türkmen" diye bir sözcüğü dayatmışlardı bize; bizi ana vatan-dan ayırmışlardı üç harflik bir ek ile...

Bir keresinde babam, Erbil ile Türkiye arasında sürekli gelip giden bir otobüs şoförü ile tanışmıştı. Babam Kerkük'e döndüğünde bir çocuk gibi mutlu olmuştu. Bir Türk vatan-daşı ile çok samimi olduğunu dile getiriyor, sevinci gözlerinden okunuyordu. O da babama, Türkiye'den elinde getirdiği birkaç gazete vermişti. Babam, Türkçe okuma ve yazmamızı geliştirmemiz için hem bana hem de ağabeyime bu gazeteleri verip, okumamızı tavsiye etti. Türkiye'den haberler, yazılar her türlü şey vardı o gazetelerin içinde. Çok mutlu, çok sevinçli idik her ikimiz de. Ağabeyim benden dört yaş büyüktü fakat yaptığımız her şey beraber, giydiğimiz elbiseler bile aynıydı neredeyse. Sürekli birlikte vakit geçirir, aynı yerde otururduk.

Ağabeyim bir hoyrat ustasıydı. 14 yaşında başlamıştı hoyratlar yazmaya. Okul töreninde en önde çıkar kendi yazdığı hoyratları, kendine has edası ile okurdu. Bir keresinde Perşembe günü yapılan bayrak töreninde, okulun tam ortasında bir hoyrat okumuştum. Okuduğu hoyrat ile bütün herkesçe alkışlatmıştı kendisini. Öğretmenler, öğrenciler herkes alkış kesmeden, ıslıklar durmadan onun için çalışıyordu. Hoyratı ise şuydu;

*Türkmen Türktür Türk kalır
Yerde ağır yük kalır
Yüz il (yıl) oyun etseler
Kerkük hep Kerkük kalır*

Baskıların olmasına rağmen korkusuzca seslendirmişti Kerkük'ü, Türklüğü...

***

Babamın getirdiği gazetelerde bir köşe vardı. Tanışma köşesinde, gazetenin merkezinin bulunduğu adres vardı. O adrese birisi ile tanışmak için mektubu gönderiyorsun, gazete de çöpçatanlık yapıyormuşçasına mektubunu o adrese ulaştırıyor. Bir süre sonra ise mektuplarda birbirinizin adresini alıyor, artık herkes kendi adresi üzerinden mektuplaşmaya başlıyordu. Ben de babamın desteklemesi ile birlikte Türkçemi geliştirmek amacıyla mektup yazmaya başladım. Kendimi tanıttım ve Kerkük'ten olduğumu yazdım. Mektubun kısa özeti şöyleydi. “*Merhabalar benim adım Yıldırım, ben Kerküklüyüm. Sizinle yakından tanışmak istiyorum*”. Kerkük Posta Dairesi'ne gidip, mektubu gazetenin Adana ilinde bulunan ofisin adresine gönderdim.

Aradan bir ay geçmişti sonunda beklediğim cevap gelmişti. Benim de Türkiye'den tanıdığım birisi oldu umudu ile hemen açmaya, okumaya başladım. Mektubu yazan kişi bana, önce kendisini tanıtmış ardından da “*Ben de senin gibi Gümüşhaneliyim ama ben merkezde oturuyorum*” gibi bir cümle kurmuştu. O an anlayamamıştım bu dediğini fakat daha sonralarında Kerkük'ü, Kelkit ile karıştırdığını fark ettim. Çok umursamamıştım Kerkük'ü, Kelkit ile karıştırmasını. Çünkü yine de bir tanıdığım olmuştu Türkiye'den sevinci, her şeyin önüne geçmişti. Bir ay benim mektubum ulaşıyor, bir sonraki ay ise onun mektubunu bekliyordum. İki ayda bir mektup geliyordu. Bir ay ben yazıyorum, diğer ay da o gönderiyordu. Uzun bir süre geçmişti aradan ve artık mektuplaşmamız gazetenin yolu ile değil de direkt olarak ev adresimiz ile gidip geliyordu. Birbirimize öyle ısınmış, birbirimizi öyle tanıyorduk ki, her şeyimizi biliyorduk artık. Onun adı Ayla idi...

Her ay mesajlarımız birbirimize düzenli olarak ulaşıyordu. Mektup sayısı 57 olmuştu elimde. Bu da demek oluyor ki dokuz yıl 3 aydır konuşuyoruz. Şiirler gönderiyor, hoyratlar ile mektuplaşıyorduk. Ayrıca da fotoğrafını göndermişti zarfın içerisinde. Gözlerinin mavi olduğu, fotoğrafın siyah beyaz olmasına rağmen belli oluyordu. Göndermiş olduğu fotoğrafına cevap olarak bir şiir yazmıştım.

*Sensiz geçen her anı, sensiz geçen her günü
Bu takvim yaprağından atıp sileydim keşki
Mavinin en koyusu, güzel ceylan gözünü
Doya doya süzüp bir kez göreydim keşki*

Kesintisiz konuştuk bu dokuz yıl 3 ay boyunca. 1987 yılının sonlarına doğru hep konuşuyorduk. Ta ki mektuplar aniden kesilinceye kadar. Sebepsiz bir yere mektuplarıma 3 ay geçmesine rağmen cevap gelmedi. Aniden koptu aramızdaki bağlar. Mektuplar gönderiyordum fakat hiçbir geri dönüş alamıyordum. Ne oldu da aniden cevap verilmiyordu mektuplarıma ben de bilmiyordum. Ancak yine de sürekli Kerkük Posta Dairesi'ne gidiyor, mektubumu ulaştırıyordum. Sürekli de soruyordum orada çalışanlara, “Bana mektup gelmiş mi?” diye. Ancak cevapları her zaman olumsuzdu. Hiçbir mektup, bir ses, bir haber gelmiyordu. Bundan dolayı da sürekli kulaklarımda bir beste yankılanıyordu o da Mektup Yazdım Yara Almadı...

*Mektup yazdım yara almadı
Almadı baba almadı
Men onu kannan severem
Özü de kadrim bilmedi
Bilmedi gözüm bilmedi*

*Mektup yazdım yara okumaz
Okumaz baba okumaz
Oğruyca gözlerim koydum
Özü de meni aldırılmaz
Aldırılmaz gözüm aldırılmaz*

*Dedim başa gideğ gelmedi
Gelmedi baba gelmedi
Hesreti gevlimde kaldı
Bir gün elimi tutmadı
Tutmadı gözüm tutmadı...*

Üç buçuk yıldır konuşmuyoruz 1991 yılının Mart ayına girdik ama o benim aklımdan bir gün bile çıkmadı. Cevap almayan mektuplarıma hâlâ devam ediyordum. Fakat bu sefer içimde bir karamsarlık duygusu almış beni götürüyordu. Bir sabah gözlerimizi top ve kurşun seslerinin çalgısı ile açtık. Neler olup bittiğinden habersiz kendimizi sokaklarda bulduk. Saddam Hüseyin'in ordusu, şehre

giren Peşmergeleri çıkarmak için büyük bir harekât düzenlemişti. Kerkük'ün güneyinden başlayıp, Irak'ın kuzeyine kadar her yeri temizleyeceklerdi. Askerler, uçaklar, helikopterler ortalık kıyamet gününü andırıyordu. Kurşun sesleri bir yandan, top sesleri bir yandan. Herkes evinin altındaki sığınaklara koşmaya çalışıyor, kimisi de bizim gibi kuzeye doğru kaçıp kendini kurtarmak amacındaydı. Üstümüzdeki elbisenin ve küçük bir bohçanın haricinde hiçbir şey yoktu yanımızda. Gâh yoldan geçen kamyonların arkasında ilerliyor, kâh yürüyor, kâh da köylerin içerisinde soluklanmak için bekliyorduk. Her şey tamamdı, amacımız hep kuzeye gitmekti. "Kuzeyde ne vardı ki acaba?" Çocukluktan beri aklımızda takılan bir soruydu bu. Hep yukarıyı hayal eder, hep kuzeye, yukarıya gitmek isterdik. Türkiye'ye varmaktı tek amacımız. Şimdi ise böyle zor bir koşulun içerisinde kuzeye doğru koşuyorduk. Türkiye'nin yollarındaydık. Bunları düşünürken, aklıma Ayla geldi. Türkiye'ye varır varmaz, Gümüşhane'ye yerleşir, orada iş bulur ve Ayla ile evlenirdim. Hayal etmesi bile güzeldi. Şimdi ise arkamızdaki savaş alanını geride bırakıp güvene kavuşmak ve refaha ermek istiyorduk. Üstümüzden bazen uçaklar, bazen de helikopterler geçiyor, her geçtiklerinde ise hepimiz tedirgin oluyorduk. Her an bizi Peşmerge sanıp vurabilirlerdi çünkü. Bir gün önce 27 Mart gününde Kerkük'ün güneyinde Tuzhurmatu'daki Türkmenleri, Peşmerge imiş gibi görerek katletmişlerdi. Kim bilir daha neler neler yapacaklardı bu caniler. Gerçi yapacaklarını, Kerkük'te rastgele top atışları ve Tazehurmatu ile Altunköprü'de bombardımandan kaçanları katlederek yapmışlardı. Yüz kişiyi aşkın masum Türk'ü, çoluk çocuk fark etmeksizin katletti Saddam'ın cellatları. 27 yaşında bir gençtim ama hayatımdan bir şey anlamamış, doğru dürüst bir yaşayış sürdürmemiştim. Başka ülkelerde yaşayan yaşlıtlarımın çoğu evini, işini kurmuş hayatını düzenli bir şekilde yaşıyordu. Ama ben... Her ne ise, sonunda Zaho'ya vardık. Karşıda dalgalanan al bayrağı görüyorduk hepimiz. Biraz ilerisi Türk askerlerinin güvenlik noktasıydı. Onların yanına varsak kurtulacak, hiç kimse bize bir şey söyleyemeyecekti. Bizlere ateş açmamaları için, elimizde taşıdığımız bohçada bir gömlek

vardı. Gök gömlek. O gömleği hemen elim alıp sallamaya başladım. Bizim temiz, silahsız ve Türk olduğumuzu anlamaları için. Ancak silahların namlusu bir an olsun bile bizden yana kaymadı. Karşıda bulunan asker ile Türkçe konuşuyor, ona "Savaştan kaçtık bizi içeriye alın" diye haykırmamıza rağmen tek bir cevap bile alamamıştık. Gece vaktine kadar bekledik o gün. Gün battı, ay karardı, rütbeli bir asker yanımıza geldi. Babamın elini öpüp, "Amcam senin Türk'üm diyen diline kurban olurum. Ben de sizi yanımıza almak, sizleri hasret kaldığımız al bayrağın altında yaşatmak, korumak isterim. Ancak affet beni, baştaki devşirmeler sizi almıyorlar. Sınırımızın diğer güvenlik noktalarından aldığımız bilgiye göre, bugün yirmi bini aşkın Peşmerge Türkiye'ye girdi. Hakkımızı helal etme amca. Bir sizi istemiyor bunlar, bir sizden rahatsız oluyorlar. Kürt olsaydınız şimdi istediğiniz şehirden yaşayacaklardınız. Affetme bizi" diyerek yanımızdan uzaklaşmaya başladı ve emrindeki bütün askerlerin silahlarını indirmesi emrini verdi.

Çaresiz, umutsuz her şeyden bıkmış bir şekilde dönmeye başladık. Kerkük'e dönüşten başka bir şansımız yoktu artık. Canım babam, öylesine yorgun, öylesine doluydu ki, ağlamak istemiyor ama gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Yetmişli yaşlarında bir adam umutsuzlukla kaçmak zorunda kaldığı Kerkük'e tekrar dönüyordu. Dönüş yolumuz da bir o kadar gidişimiz kadar zahmetli olmuştu ama yine de Kerkük'e, evimize varmıştık. Evimizin içi yağmalanmış, tüm değerli eşyalarımız alınmıştı. Geriye ise eve girenler için değersiz ama benim için değerli olan Ayla'nın mektupları kalmıştı sadece.

Bir sabah kapımız kırılırcasına çalınmaya başlandı. Annem kapıyı açar açmaz, bağırılmaya başladı. Ağabeyimin arkadaşıydı kapıyı çalan, anneme ağabeyimin ölüm haberini verdi. O an evimizdeki çığlık sesleri bütün Tisin'e yayılıyordu. Hepimiz çığirimizden vurulmuştuk. Ağabeyimin hiç ilişkisi olmamasına rağmen, Şii Arap Dava Partisi'ne üye olduğu iftirası atılmış, asker kaçağı yalanı ile de onu Hamzeli Bölgesinde bir direğe bağlayarak dövmüşlerdi. Dövmelerine dayanamayan ağabeyim, orada şehit düşmüştü...

Günler, aylar, yıllar geçmişti. Acımız ilk günkü gibi taze, kinimiz ilk günkü gibi ağırdı. Yaşlanmışım ben de. Ya da öyle hissediyordum çünkü 39 yaşına gelmişim. Saçımda beyaz teller almış başını gidiyordu. Oturmuş televizyonu izleyen annem, birden helhele (zılgıt) ile evin avlusuna çıktı. Öyle bir helhele sesi çıkarıyordu ki, yedi komşu bunu duydu. Annemin helhelesine eşlik, neredeyse diğer bütün komşular da etti. Her evde en az bir şehidi bulunan Tisin mahallesindeki anneler, Saddam celladı düştü diye mahalleyi sesleri ile sevince boğdular. Çocuklarının intikamı alınmıştı. Saddam canisi 2003 yılında yıkılmıştı. 12 yıl geçmiş ama kinleri daha dipdiri olan anneler, sevinçlerinden üzerlerindeki siyah, lacivert ve koyu elbiseleri çıkarmış, artık kırmızı, mavi ve beyaz elbiseler giymeye başlamışlardı. Yas, hüznün her şey bitti. Gün artık Türk için doğmuştu. Kerkük Türkmeneli bayrakları ile süslenmiş, her yer gök rengine bürünmüştü.

Saddam yıkıldıktan sonra Kerkük Posta Dairesi'nde çalışan bir tanıdığımız, bizim eve bir sürü mektup geldiğini ancak bu mektupların evimize gönderilmediğini söyleyerek, beni orayı ziyaret etmeye çağırdı. Umutlarım filizlenmişti şimdi. Oraya gider, bize gelen mektupları okuyacaktım. Ayla'nın mektupları olması için içimden bir çocuk gibi dua ediyordum. 41 yaşında bir çocuk... Posta dairesine vardım ve hemen bize gelen mektupları açmak için, saklandıkları odaya yöneldim. Bir sürü, binlerce Türkiye'den gönderilen ama sahibine ulaştırılmayan mektuplar bulunuyordu. Bizim eve dokuz tane mektup gelmişti. Hepsi Ayla'dan gelmişti... En son mektubunda sadece dört kelime vardı. "*Seni hep bekliyor olacağım*". Ah bu dört kelimelik cümle... Beni dünyanın en mutlu insanı yapmıştı o an. Ayla'm, ben de seni beklemiştim. Kavuşacağımız günü beklemiştim şu ana kadar...

Irak Türkmen Cephesi'nin Türkiye'deki temsilciliği aracılığı ile Ankara'da iki günlüğüne yapılacak bir kurs vardı. Oraya katılmak üzere Kerkük'ten araba ile yola çıktık. 2005 yılı idi. Aradan 14 yıl geçmişti 1991 olaylarının üzerinden. Yürüyerek, sürünerek, savaştan kaçtığımız o yollardan şimdi ise rahat bir şe-

kilde araba ile geçiyordum. Zaho'ya varmıştık, karşıımızda al bayrak vardı. Bir an önce işlemleri bitirip, sınırı geçmek için öylesine hevesliydim ki, anlatılması imkânsız bir sevinç idi. Sonunda geçmiş, İbrahim Halil köprüsünü aşmışım. Artık al bayrağın gölgesinde idim. Ankara'ya vardık, orada iki gün kaldıktan sonra hemen Gümüşhane'ye geçecektim ben. Mektupları gönderdiğim adresi arayacak, orada Ayla'yı bulacaktım. Ankara'daki kurs bitmişti Gümüşhane'ye doğru yola çıktım. Vardığım ilk gün, Muhabbet Sokağı numara doksan adresini aradım. Aradan 18 yıl geçmişti, sokak isimleri her şey değişmişti. Birazcık aramam ve önüme gelen herkesten sormam neticesinde, o adresin yeni adını bulmuşum. Yıldıztepe sokağı idi şimdiki adı. Oraya gittim. Kapılarının önündeydim. Zile bassam mı basmasam mı diye bilemiyordum. Kalbim yerinden çıkacakmış gibi atıyor, nefes alışverişim giderek hızlanıyordu. "*Ya onu orada göremezsem ya o, evinde eşi ile birlikte ise*" diye düşünmekten ağlayacaktım. Kapıyı eşi açarsa ne yapardım ben?

Sonunu düşünmeksizin, zile bastım, kapıyı çaldım. Kapı açılana kadar ömrümden ömür geçmişti. Ve sonunda açılıyordu kapı. O açmıştı, renksiz fotoğraflardan gördüğüm o mavi göz, karşımdaydı şimdi. Canlı canlı bakıyordum. O da öylesine şaşkıncı ki, şaşkınlığı gözlerinden okunuyordu. Yüzümüzdeki bütün çizgiler değişmişti, ikimiz de birbirimizi sadece gözlerimizden tanımıştık. Gözlerimiz dolu bir şekilde sıkıca sarılmıştık. "Hemen üstümü değiştirip geliyorum" dedi. Öylesine güzeldi ki, yıllar onun güzelliğinden bir zerre almamıştı. Aksine daha da güzelleşmişti. Gidip bir yerlerde oturup uzunca sohbet ettik. Mektuplarını alamadığımı, daha iki hafta önce elime geçtiğini söylediğimde, "*İçime doğmuştu böyle olduğu*" diyerek, gönlümden geçen duyguları dillendirmişti. O da benim gibi beklemiş, hiç kimseyi hayatına sokmamıştı.

Anlatacaklarım bu kadardı. Şimdi ise anneleri gibi mavi gözlü çocukların odadaki koşuşturması arasında bu satırları karaladım. Hep başlamak isteyip de başlayamadığım bu anıları anlattım...

Ne Kadar Kibardın Hocam

Birkaç günden beridir bir teklif üzerine Türkmen edebiyatı ile ilgili bir kitap hazırlamakla meşgulüm. Böyle bir kitap yazmak için işe koyulmadan önce kaynakları taramam, bilgi toplamam, önemli notları saptamam gerekir diye düşünürken, doğal olarak aklıma ilk olarak rahmetli hocamız Ata Terzibaşı'nın Kerkük Şairleri adlı kitapları gelmiş oldu. Elime aldım, kimi yerlerini fazlaca üzerinde durmadan atladım, kimisini ise ilgiyle evirdim çevirdim, inceleyerek okudum. Tabii ki bu kitapları ilk okuyuşum değildir. Altmışlı yıllardan dizi halinde çıkarılmaya başlarken, her edebiyat sever gibi özel nüshamı kaçırmadan alır, gecikmeden eve götürür ve okurdum. Hatta bir ara yatağımın başında tuttuğum tek kitaplar, Kerkük Şairleri kitaplarıydı. Uykuya dalıncaya kadar göz geçirirdim.

O tarihlerde, her yıl, bir veya iki cilt olmak üzere dizi halinde yayımlanmaktaydı. 13. cildinde durdu. 2013 yılında Kerkük Vakfı'nın göstermiş olduğu olağan üstü bir çaba ile Latin harflerine aktarılarak dört kitapta birleşti-

rildi. Yeniden Türkiye'de basıldı. Bu son basısında kimi eklentilerin olduğunu nedense bilmiyordum. Rahmetli Hocamız, nerede, şu veya bu şair hakkında yeni bir bilgi yakalamışsa, kitabın Latince baskısına eklemeyi ihmal etmemiştir. Kitap bu bakımdan tam anlamıyla gözden geçirilmiş, genişletilmiş baskı şeklini almıştır. Buna kaç okur, kaç araştırmacı dikkat etmiştir, bilmiyorum.

Benim şahsen yalnız ve yalnız son günlerde dikkatimi çekti.

Ancak, bu bir rastlantı sonucu oldu. Evet hocamızın her yerde övgüyle anabileceğimiz bu eserinin Mahmut Nedim hakkında yazmış olduğu sayfalarda ansızın adıma işaret ederek, bana teşekkür etmiş olduğunu gördüm. Oradan dikkatimi çekmeye başladı. Pekiyi Hocamız ne için teşekkür etmiştir? İnanmazsınız belki:

“Bu eserin – Mahmut Nedim’in Mübarezeyi Aşk eserinin- Osmanlı imlasıyla tıpkı basımı-

nı ve Latin harfleriyle tam çeviri metnini Dr. Mehmet Ömer Kazancı, güzel bir değerlendirme ile bir kitap halinde hazırlamış, kitap 2009'da İstanbul'da Kerkük Vakfınca yayımlanmıştır. Kitabı ben acizlerine sunmalarına müteşekkirim” (Kerkük Şairleri, 2. Kitap, s. 341)

Okudum, bir yandan ayaklarım yer tutmadı. Kendimi bulutlar arasında hissettim. Kitap için yazdığım önsözün üstat tarafından “güzel bir değerlendirme” olarak nitelendirilmesi, göğsümü gururla kabartıyordu. O an, sevincime diyebilecek yoktu. Öte yandan insan bu kadar mı mütevazı olur diye düşünmeden edemedim. Çünkü Mübarezeyi Aşk kitabını hocamızın teşvikiyle edebiyat dünyasına tekrardan sunmuştum. Onun emeği bu işte büyüktü. Dolayısıyla kitabı kendisine ithaf etmem, bana göre, bir vefa borcu olarak çok doğal bir tutumdur. Ancak hocamız bunu, büyük bir takdir ile karşılamış, teşekkür etmeden geçmek istememiştir.

Kerkük Şairleri kitaplarının 1. Bölümünü çevirirken, daha tuhaf, daha şaşırtıcı bir paragraf ile karşılaştım. Hocamızın, Abdullah Safi hakkında yararlandığı kaynaklardan söz ederken şunları kayda almıştır:

“Son zamanlarda değerli dostum Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı, şairin – Safi'nin – kendi hattıyla yazılı divanını Asâr ve Türas Genel Heyeti, Mahtutât Ulusal Genel Merkezinde görüp, bunun bir nüshasını usulî yoldan bana bağışlamak lütfunda bulunmuştur. Kazancının bu jesti beni memnun etmiş, kendisine derin şükranlarımı sunarım” (Kerkük Şairleri, 1. Kitap 1, s. 197).

Hocamızın “değerli bir dostu” olduğumu buradan öğrenince, gözlerim yaşardı desem inanamazsınız belki.

Hocam ne kadar kibardınız. Ömür farkına, konum farkına bakmadan bendenizi dost saymanızdan dolayı onur duyduğum kadar utanıyorum. Sizin gölgeniz kadar olamam. Size oranla, bir karaltı, bir notayım ben. Bu şerefi vermenizden dolayı, ellerinizden öpüyorum.

Birkaç gün sonra, hocamızın Erbil Şairleri kitabını elime aldım. Yeni bir şok. Nesrin Erbil için yazmış olduğum bir şiirime işaret ederek «Kerküklü edip ve şair Mehmet Ömer Kazancı ise, Kardeşlik dergisinde yayımladığı “Sen Ozanıydın Bu Şehrin” unvanlı serbest şiirini şu güzel mısralarla başlatmaktadır:

“Sen olmasaydın
Kimsenin haberi olmazdı bu şehirden
Sen ozanıydın bu şehrin
Nesrin Erbil
Yani gülüydün bu şehrin
Yani diliydin bu şehrin
Kapına dayanırdı her bahar mevsimi
Kuşlar, serçeler, kelebekler...” (s. 218)

Şok nerede? Hocamızın beni “edip ve şair” saymasında. Bu birinci şok, Hocamızın bu mısraları “güzel mısralar” olarak değerlendirmesinde. Bu ikinci şok. Bu değerlendirmeler bir Nobel ödülü kadar kıymetli benim için. Okuduğum günden rozet halinde yakamda taşıyor gibi bir duygu yaşıyorum.

Ne kadar kibardın hocam. Herkesin, büyük küçük demeden, eserini okur, yazdığını izlerdin. Herkesi çalışmaya, hizmet vermeye cesaretlendirir, yüreklendirirdin. Çalışırken Mecidiye Gazinosu yakınlarında bulunan avukatlık ofisin, daha sonra emekliye ayrılırken evin, herkese açıktı. Güler yüzle karşılar,

canla sonuna kadar dinler, sonra konuşurdun. Hem de alçak bir sesle, kimseyi incitmek için. Gerekirse öğüt verir, gerekirse yol gösterir, yönlendirir, gerekirse dinlemekle yetinirdi. Ne kadar kibardın hocam. Dedikodu nedir bilmezdin. Kimseyi karaladığını hatırlamıyorum. Sordum, kimse de hatırlamıyor. Sana armağan edilen kitapları, kimi ziyaretlerimde gösterir, okudun mu diye sorardın. Ağzımdan okudum, beğenmedim diye bir laf çıkacağını sezince: “*çayhanede oturup zar atmaktan çok iyidir*” derdin hemen.

Ne kadar kibardın hocam. Övünmekten hoşlanmazdın. Nefret duyardın bile, iğrenirdin bile. Övenlere, münafık gözüyle bakardın. Dergi ve gazetelerde yayımladığın yazılarına karşı, bir gün bir mükâfat aldığını duymadın. Hatta hiddetle, şiddetle reddettiğini biliyorum.

Ne kadar kibardın hocam. Çalışmalarına karşı, teşekkür beklemedin kimseden. “görevimdir” dedin hep, “milletime karşı”. Şöhret peşinde koşmadın. Hiçbir meydana bu amaçla dalmadın. Basından, kameralardan

uzak kaldın. Bir gün olsun bile üstünlük postuna sarılarak bir sahneye çıkmadın. Böbürlenerek ben “Ata'nızım” demedin. Oysa atamızdın da başımızın tacıydın da. Günlerini evinde, yazı masanın üzerinde, kitaplarının arasında geçirmekle değerlendirdin. Elektrik olmadığı günler, lamba ışığı altında, elektrik varsa bilgisayarının önünde. Bilgisayar kullanımını çok erken, hem de hızlı bir şekilde öğrendin, ancak kalemden istigna etmeden. Okuduğun kitaplar hakkında bir notun olduğu zaman, sayfalarına “derkenar” etmekte kullandın.

Ne kadar kibardın hocam. Çalışmalarından, adına işaret etmeden alıntı yapanlara kızmadın. Uyarmakla, bu konuda tutulması gereken temel kuralları hatırlatmakla yetindin. Sana onursal doktora verenlere, “*kabul ettim, ancak ben bu lakabı ömrümde hiçbir zaman kullanmayacağım*” dedin ve kullanmadın. Kerkük'ü ilgilendiren her şeyi yazmaya çalıştın. Edebiyat, kültür, tarih ve sanatla ilgili her şeyi. 1946 yılında Cihat gazetesinde çıkan Kerkük Köprüsü adlı bir yazıyla yayın dünyasına girdin. O tarihte 22 yaşındaydın. O gün bugün. Ömrünün sonuna kadar kalemini elinden düşürmedin. Yazdığın ürünlerinin sayısını net olarak saptayamamışızdır bugüne kadar. Her geçen gün yeni bir yazını, yeni bir çalışmanı keşfediyoruz. Çalışmaların, hiçbir araştırmacı tarafından göz ardı edilmesi mümkün olmayan kaynaklar olarak kullanılıyor bugün. Dehalık bu işte. Orijinallik bu işte, daha önceden işlenmemiş konuları bütün incelikleriyle işlemek, ele almak. Bütün bunları misafir odanda “HİÇ” yazılı bir tablo vardı, hep ona bakarak yaptın.

Ne kadar kibardın hocam, bir insan olarak, bir fikir adamı olarak, bir yazar olarak ne kadar kibardın. İnandığın ilkelerinden ömrünün sonuna kadar taviz vermedin. Ahlakınla, karakterinle ne kadar kibardın hocam. Seni unutamayız, unutmayacağız. Nur içinde yat hocam...

Kültür Bakımından Irak Türkmen Türkçesinde Kalıp Sözler

Araştırmacılar dillerde mevcut olan kalıp sözlerin kültürel yönlerine dikkati çekmektedirler. Hürriyet Gökdayı “*Kalıp sözlerin çoğu veya onların kullanım şekli, Türk kültürü hakkında bir şeyler söyler*” diyerek Türkçede Kalıp Sözler adlı eserinde bir bölümü kalıp sözlerin kültürel yönüne ayırmıştır (Gökdayı 2020: 127). Benzer şekilde Süveyda Şahin de Türkmen Türkçesinde Kalıp Sözler başlıklı yüksek lisans tezinde kalıp sözlerin kültürel yönüne değinmiş ve kültürün kalıp söze, kalıp sözün de kültüre ne denli etki ettiğinin unutulmaması gerektiğini söylemiştir (Şahin 2019: 143). Ahmet Hikmet Eroğlu da “Halk İnanışlarına Giriş” adlı çalışmasında halk inanışlarının dinî, sosyal, psikolojik ve kültürel yönüne dikkati çeker (Eroğlu 2017: 25). Necdet Yaşar Bayatlı, Türk dünyasının her yerinde olduğu gibi Irak’ta da halk arasında kullanılan dua ve bedduaların içerikleri incelendiğinde, bunların birçoğunun inançlardan, geleneklerden ve ritüellerden / törenlerden meydana geldiğini ifade eder (Bayatlı 2011: 512).

Bu bilgiler ışığında, Irak Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerin kültürel yönlerini açıklamaya çalışalım: mesela, Telâfer Türkmenleri arasında misafirin veya yola çıkacak olanların, arkasından söylenen “*Sâğhğa get ey qardaş, Allah başa Xıdır yoldaş, Seni çoller bekçisi Xıdır beklesin*” gibi alkış (hayır dua) örneklerine bakıldığında, bunların Türk kültüründeki Hz. Hızır ile ilgili inanışlardan kaynaklandığını görüyoruz (Bayatlı 2011: 512). Öyle ki Hızır’ın, darda kalanların veya başı sıkışanların yardımına yetişmek suretiyle insanların dileklerini, muratlarını yerine getirdiğine inanılır (Keskin 2020: 134). Mehmet Aydın, “Türklerde Hızır İnanıcı” adlı makalesinde Hızır kültürünü şöyle açıklamaktadır: “Hıdrellez günü ile her yıl hafızasında tazelenen Hızır figürü, şüphesiz, Türk insanının sahip olduğu çok önemli tarihî bir inanç olarak Türk vicdanında yaşamış ve hâlâ da yaşamaya devam etmektedir. Türk milleti, bütün hatırasında bu inancın izlerini göstermiştir. Türk edebiyatından Türk destanına, Türk masallarına, Türk tasavvuf edebî ürünlerine varıncaya dek şairi, edibi, köylüsü, şehirlisi, genci ve ihtiyarıyla bu inançta bütünleşen Türk insanı, Hızır figürünü hafızasında yaşatmış,

Hızır’a tahsis edilen günde gerçekleşmesini beklediği ümitlerini onun sahip olduğu manevî gücüne havale etmiştir” (Aydın 1986: 51).

Bölgenin genelinde kullanılan *Aziziyyin salâsını eşidesen* “sevdiğinin salâsını işitesin” bedduası ise insanları, bir kişinin ölümünden haberdar etmek amacıyla, komşulardan veya akrabalarından birinin çatıya çıkıp ezan okuyarak ölüm duyurusunu yapması geleneğinden ortaya çıkmıştır (Bayatlı 2011: 512). *Saçıy bileğive bağlansın* “saçın bileğine bağlansın” bedduası da Irak Türkmenleri arasında eskiden beri yapılan bir yas ritüeline atıfta bulunmaktadır. Ritüele göre, ölünün annesi, karısı veya kız kardeşi taziye boyunca saçlarından tutam tutam kesip bileklerine bağlarlar ve elbiselerini yırtarlar. Bölgede kullanılan, *Yexeyin yurtığı tiksinner* “yakanın yurtığını diksinler” sözü ise bu gelenekten gelmektedir. “*Yas tutup ağıt yakarken üstünü başını, yakarı yırt ve daha sonra bunları diksinler*” anlamında bir bedduaadır. Ölüm haberiyle yaka yırtmak, saçını yolmak, yüzünü çizmek ve ağıt yakmak Türklerde görülen çok eski geleneklerdendir (Emiroğlu 2016: 40). Irak Türkmenleri arasında kullanılan beddualardan bir diğeri de *Üregiye Tatar oxı yursun* şeklindedir. N. Yaşar Bayatlı “Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları” adlı eserinde bu beddua için şöyle bir açıklama getirmiştir: “*Bilindiği gibi Tatarlar Orta Asya’dan başlayarak birçok savaşa girmiş ve birçok ülkeyi ele geçirmişlerdir. Bu ülkelerin birisi de Irak olmuştur. Tatarların okundan birçok insan yaşamını yitirmiştir*” (Bayatlı 2011: 512)¹.

Irak Türkmenlerinde yaygın olarak annenin kendi çocuğuna yaptığı bedduanın kabul olmayacağına inanılır. Çünkü o, evladına ne kadar kızarsa kızsın ettiği beddua yüreğinden değil, sadece kızgınlığını gidermek için dilinden çıkmaktadır (Bayatlı 2011: 512-513): *Yere bātmyasan* “yere batmayasın”, *Kör olmayasan* “kör olmayasın”, *Oxlanmyasan* “vurulmayasın” (Saatçi 2008: 22).

1 Bu alıntıda kastedilen *Tatar* kelimesi “Moğol” anlamındadır. Çünkü tarihte Bağdat dahil birçok ülkeyi işgal ederek katliamlar yapanlar Tatar Türkleri değil, Moğollar’dır.

Kurbāny olum, başıya dönüm, Ögüde ölüm, Büyüğümsen ağamsan, Sene fede olum, Ayāğny altında ölüm gibi basit görülen kimi duaların her biri de içlerinde halkın geçmişiyile ilgili hayrete düşüren birçok anlamlar barındırır. Aşağıda, bu kalıp sözlerin kültürle olan bağlantılarını açıklamaya çalışacağız:

Kurbāny olum “kurbanın olayım”: hastalanan bir kimsenin, özellikle de çocuğun başında kurbanlık koyun dolaştırıp kesmekle kötü ruhların dağılacağı, dert ve belanın, acıların kurbanlık hayvana geçeceği inancıyla ilgilidir. Bugün bile evlatla ilgili dileğin kabul olması için kurbanlık koyunu kesmeden önce çocuğun etrafında dolaştırırlar (Paşayev 1998: 56-57). Iraklı araştırmacı İbrahim Dakuki’ye göre ise Türkmenler, çocukları hastalandığında veya başından bir olay geçtiğinde ortaya eti yenilen bir hayvan koyarlar. Hayvanı kesmeden önce de çocuğun etrafında dolaştırıp öyle keserler. Daha sonra fakir fukaraya, komşulara dağıtırlar. Bundan sonra hasta şifa bulur (Paşayev 1998: 57).

Bāşıya dönüm “başına döneyim” ve *Sene fede olum* “sana feda olayım” kalıp sözleri de yine bir hastanın başında dolaşılırsa onun yerine dolaşanın öleceğine, hastanın iyileşeceğine, kurban ya da feda olacağına inanılmasıyla ilgilidir. Bu gibi duaların ilk anlamlarının belli inanç ve itikatlarla meydana geldiği anlaşılmaktadır. Hatta çocukların, oturmuş bir kimsenin yanında oynarken etrafında dolaşmaları, çocukların tehlikeli bir olayla baş başa kalacakları anlamına gelir. Bu durumdaki çocuklar aksi istikamette dolaştırılarak olumsuz durumun ortadan kalkacağına inanılır (Paşayev 1998: 57).

Ögüde ölüm “önünde öleyim”, *Büyüğümsen ağamsan* “büyüğümsün ağamsın”, *Ayāğny altında ölüm* “ayağın altında öleyim” gibi dualar ise eski çağlardaki merasimlerle ilgilidirler. Yazılı ve şifahî edebiyatlarda görüldüğü gibi eski çağda aşiret reisi veya nüfuzlu bir şahsın vefatında kul ve hizmetçilerinden birkaçını öldürüp onun ayak tarafına gömerlermiş (Paşayev 1998: 57).

Seni Soğānçı Ahmed tükāni ögünde görrem inşalab bedduası ise “seni darağacında asılmış görürüm inşallah” anlamındadır. Kerkük’ün pazar meydanında Soğancı Ahmed’in dükkāni önünde suçluları darağacına asarlarmış. Bu beddua da bu yaşananlarla ilgili olarak ortaya çıkmıştır (Paşayev 1998: 60).

Āltunuyuz yez ossun, keteniyiz béz ossun bedduası ise Kerkük’te Kale ve Korya semtleri arasında yarı şaka yarı gerçek hoşnutsuzluktan ileri gelen, istihza

içeren aşağıdaki mısradan meydana gelmiştir: “Sığır eti yiyin, atlası bez Kalalılar / Kuyu suyu içen, altunu yez Kalalılar” (Paşayev 1998: 60).

Sācı kesilmiş ve *Sācny kesilsin* bedduaları da eski inanç ve geleneklerle ilgili olarak meydana gelmiştir. Eski devirlerde Kerkük yöresinde günah işlemiş kişinin saçını kesip, onu halk içinde bednam (maskara) ederlerdi. Iraklı araştırmacı İbrahim Dakuki “*eskiden toplumun diline düşen, lanetine maruz kalan genç kızın âleme ibret olması için saçını keserlerdi*” diye kaydetmiştir (Paşayev 1998: 62). Önder Saatçi de “Dilde Arkaiklik Olgusu ve IrakTürkmen Ağızlarındaki Dil Unsurlarının Arkaiklik Bağlamında İncelenmesi” adlı doktora tezinde saçı buçuq “saçı kesilmiş” bedduasını şöyle açıklamıştır: “*kesilmiş saç anlamına gelen bu kelime Irak Türkmen ağızlarında kadınlara sövgü amacıyla kullanılan “sācı buçı” sözünden gelir. Geçmişte zinakâr kadınlara ceza ve abaliye ibret numunesi olmak üzere kadınların saçının kesilmesi âdetinden kaynaklanır*” (Saatçi 2020: 215). Bugün bile bir anne kızına kızdığında, öfkelenildiğinde öfkesini soğutmak için *sācny kesilsin* bedduasını dile getirir. Görüldüğü üzere bu bedduaların kaynağı eski zamanlardaki geleneklerle ilgilidir (Paşayev 1998: 62).

Sācny elek olsun “saçın elek olsun” bedduasının kültürel açıklaması ise şöyledir: eski zamanlarda eleği, özellikle ölmüş at kuyruğundan yaparlarmış. Canlı atın kuyruğunu ise onun sahibinden öç almak, onu halk içinde rezil etmek, şerefini iki paralık etmek için keserlermiş (Paşayev 1998: 63).

Bāşıva daş yağsın “başına taş yağsın” bedduası, büyük suç işlemiş kişinin taşlanması ile ilgili meydana gelmiştir. *Bāşıva daş* “başına taş” bedduası da mezara baş taşı (mezar taşı) koyma geleneği ile ilgilidir. Bu beddua edildiğinde birinin veya bir yakın akrabasının ölümü istenir. *Bāşıma haranın dāşını tüküm* “başıma nerenin taşını dökeyim” bedduası ise aynı gelenekle ilgilidir (Paşayev 1998: 64-65).

Bāşıya kül “başına kül” bedduası da eski inanç ve geleneklerle ilgilidir. Eskiden köpeğin ısırıldığı kişide kırk gün içinde bazı değişiklikler olursa (örneğin su gördüğünde korkarsa) onun kudurduğu ve diğer insanlar için tehlike arz ettiği düşünülerek karanlık bir odaya kapatılır, ölmesi için bacadan başına kül dökülürmüş (Paşayev 1998: 65).

Çāmur bāşıya “çamur başına” ve *çāmura batasan* “çamura batasın” bedduaları da geleneğe göre, eskiden cenaze töreninde bir kimsenin yakınları, başlarına, elbiselerine çamur sürerlermiş. Kendilerine de ölüm dilerlermiş. Bu gelenek hoyratlarda tezahür eder:

Kebab köziyle ağlar
Sürme göziyle ağlar
Çamur onun başına
Xırxız öziyle ağlar (Paşayev 1998: 66).

Bu geleneğin, Irak'ta yaşayan farklı etnik gruplar arasında da yaşatıldığını söylemek mümkündür. Nitekim, Irak'ın güneyinde yaşayan Göl Arapları, herkesin saygı duyduğu bir kişi öldüğünde başlarına ve başlıklarına çamur sürerler (Paşayev 1998: 66-67). Hatta ölüm haberini alan aile ya da aile bireylerinin, evlerinin önündeki kuru toprağa su dökmek yoluyla çamur elde edip bu çamuru başlarına, yüzlerine, kıyafetlerine sürerek ağıt yaktıkları görülebilmektedir².

Siyaset olasan "siyaset olasin": Bu da çok eskiye dayanan tarihî ve folklorik unsurlar barındıran bir bedduadır. Padişahların "siyaseten katl" yetkisinden gelmektedir (Saatçi 2020: 272).

Irak Türkmenleri'nin **Yeddi arxaya rehmet** "yedi ceddine rahmet", **Yeddi oğlan babası olasan**, **Yeddi arxay yansın** "yedi ceddin yansın", **Yeddi arxayın gorına** "yedi ceddinin kabrine", **Yeddi başlı ilana rast gelseen**, **Yeddi daş arxayca** "yedi taş arkandan", vb. alkış ve kargışlarda tekrarlandığı görülen yedi sayısına bakılacak olursa, diğer Türk boylarında olduğu gibi, Irak Türkmenleri'nin de bu sayı ile ilgili kültürel inançları olduğu görülür. Bu kültürel inançlar şöyle sıralanabilir:

- Yeni evlenenin, dünyaya yeni gelen çocuğun veya vefat eden kişinin yedisi yapılır.

- Vefat eden kişi için saygı amaçlı hanımlar yedi gün taziye (matem) tutarlar.

- Gökyüzünün yedi tabakalı olduğuna inanırlar.

- Şii mezhebine bağlı olarak Hz. Ali'nin Necef'teki mezarı yedi sefer ziyaret edilirse bu, hac olarak sayılır (Bayatlı 2011: 534).

- Bir hareket yedi defa tekrarlanırsa sonuç vereceğine inanılmaktadır. Örneğin **Yeddi daş arxayca** kar-

2 İzzettin Kerkük, hatırlarında 1940'larda, Kerkük'teki bir cenaze törenini anlatırken kadınların başlarına çamur koyduklarından ve yakalarını yırttıklarından söz etmektedir. Aynı yazıda yazar, "1" numaralı dipnotta bu âdetin, Türklerin kadim dini Şamanizmin bir kalıntısı olduğunu belirtmektedir, bkz. "Kerkük Hatıralarım-III", Kardaşlık, S: 46, s. 9.

gışında olduğu gibi. Beddua edilen kişinin arkasından yedi taş atılırsa, onun öleceğine inanılmaktadır.

Bu çalışmada kültür bakımından Irak Türkmen Türkçesindeki kalıp sözlerden bahsettik. Günlük hayatın en önemli iletişim kalıpları olan bu sözler bir yandan iyi duyguların toplumda yayılmasına katkı sağlarken bir yandan da insanların karşı karşıya geldikleri olumsuz durumlara yönelik, duygu dünyalarındaki birçok dışavurumu dil yoluyla aktırır. Irak Türkmen ağızları bu yönden oldukça zengin bir söz varlığını barındırmaktadır. Bu hazinenin diğer Türk lehçeleriyle mukayeseli olarak incelenip değerlendirilmesi durumunda daha zengin bir hazineyle karşılaşmamız mümkündür. Öte taraftan, bu gibi sözler Türk dilinin ileri derecede işlenmişliğinin de birer göstergesidir.

Transkripsiyon İşaretleri:

ā : uzun a

é : kapalı e (e-i arası ses)

ğ : Art damak g'si (Arapça ġ sesi)

x : hırıltılı h (Arapça ح sesi)

q : art damak k'si (Arapça ق sesi)

ʔ : çift dudak v'si, (Arapça و sesi)

Kaynaklar:

AYDIN, Mehmet (1986), "Türklerde Hızır İnanç", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, S: 2, s. 51-77.

BAYATLI, N. Yaşar (2011), Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

EMİROĞLU, Kudret (2016), Gündelik Hayatımızın Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
 EROĞLU Ahmet Hikmet (2017), "Halk İnanışlarına Giriş", El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 20-30.

GÖKDAYI, Hürriyet (2020), Türkçede Kalıp Sözler, İstanbul: Kriter Yayınları.

KESKİN, Ahmet (2020), Türk Kültüründe Alkışlar ve Kargışlar, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

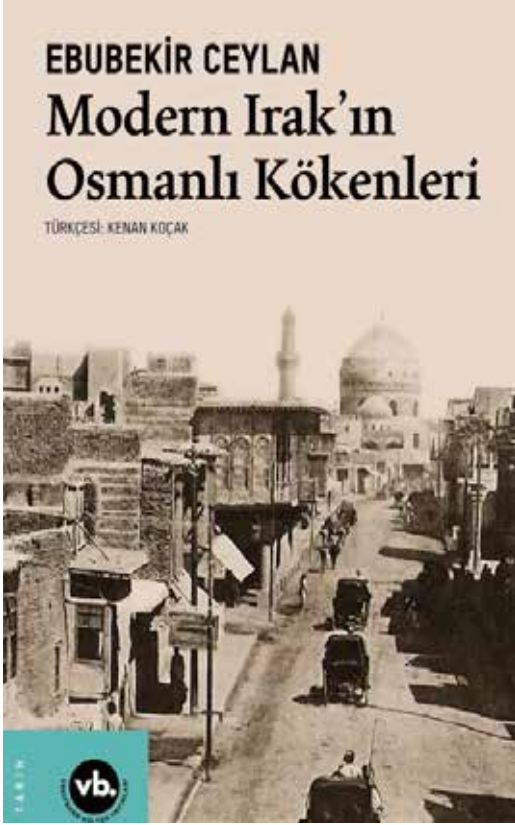
PAŞAYEV, Gazanfer (1998), Irak Türkmen Folkloru, İstanbul: Kerkük Vakfı.

SAATÇI, Önder (2020), Dilde Arkaiklik Olgusu ve Irak Türkmen Ağızlarındaki Dil Unsurlarının Arkaiklik Bağlamında İncelenmesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Aydın.

SAATÇI, Suphi (2008), Kerkük Çocuk Folkloru, İstanbul: Ötügen Yayınları.

ŞAHİN, Süveyda (2019), Türkmen Türkçesinde Kalıp Sözler, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Denizli.

Modern Irak'ın Osmanlı Kökenleri

Ebubekir Ceylan, Çev. Kenan Koçak
İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2022,
367 sayfa, ISBN: 978-625-7447-76-8.

“Hiç düşmanım yok mu diyorsun? Heyhat! Övülecek şey değil bu oysa. Eğer mücadeleye karışmışsa biri cesaretle savunmuşsa vazifeyi edinmiştir düşman mutlaka. Şayet yoksa düşmanın bir kıymeti yoktur yaptıklarının. Ne karşı koymuşsundur bir haine ne sus demişsindir bir yalancı şahide. Hiçbir yanlış doğrultamamışsındır asla.

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Korkağın tekisindir her kavgada...”¹

Charles Mackay'ın *No Enemies* adlı şiirinden alınan bu satırlarda görüldüğü üzere Orta Doğu toprakları geçmişten günümüze kadar birçok savaş sahnesine tanıklık etmiş bir coğrafya üzerinde yer almaktadır. Nitekim bu coğrafya mefkûresinde inşa edilen kadim toprakların bir tanesini de Irak temsil etmektedir. Irak, tarih boyunca oldukça kozmopolit bir yapıya sahip, dinî ve etnik unsurlar bakımından çeşitlilik arz eden kıdemli ülkelerden biridir. Kökenleri bakımından oldukça eskiye dayanan bu sabık toprakların serüvenini Osmanlı İmparatorluğu temelinde ele alan, özelde ise şehirde inşa edilmek istenen Tanzimat reformlarının ve modern Irak'ın kuruluş safhasını Osmanlı Devleti üzerinden değerlendiren bu eser, Osmanlı Devleti'nin hudut boylarında yaşamış olduğu telakkiyi bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Yazarın da çalışmasında belirtmiş olduğu üzere Irak araştırma sahası olarak son dönemlerde pek de tercih edilen bir bölge olma vasfını kazanamamıştır. Lakin bu periferide bölgenin ön plana çıkmasını sağlayan iki ana unsuru yazar, çalışmasında arkeoloji faaliyetleri ve petrol olarak ele almaktadır. Nitekim arkeoloji alanındaki faaliyetlerin artması ve akabinde petrolün bölgede değer kazanması Irak araştırma sahası üzerinde yapılan araştırma çalışmalarını artırmıştır. Filhakika eser literatüre ilk kez İngilizce lisanında takdim edildikten sonra aradan geçen on bir yıldan sonra Türkçeye kazandırılmıştır. Yazarın da ifade ettiği üzere bölge coğrafyasında çalışmalar yürüten Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya'nın *Ottoman Administration of Iraq* kitabının ardından bu bölge çalışmaları artırılmış, müteakiben Çetinsaya'nın çalışmasının daha çok II. Abdülhamid dönemi

1 Ayrıntılı bilgi için bk. <https://www.bartleby.com/71/1517.html>.

Osmanlı İraki üzerine yoğunlaşması sonrasında bu eser Osmanlı Devleti'nin Irak coğrafyasında Tanzimat Dönemi yapılanmasını baz alarak ortaya konulmuştur.

Eserin ana hatları şu şekilde belirtilmiştir: İlk olarak Osmanlı İraki'nde Memluk valilerinden sonra bölgede gerçekleşen modernleşme ve merkez yapılaşmasının durumu hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra eserde II. Mahmud'un reform paketlerinden olan Tanzimat'ın bölge vilayetlerinde uygulanma metodu, buna ilaveten de Bağdat'ta ve Musul'da bulunan yarı özerk ayanların bölgeden temizlenmesi gibi konular üzerinden okuyucuya bilgiler verilmiştir. Akabinde çalışmada Osmanlı İraki'nde dinî meclislerin gelişim süreci anlatılarak, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin bölge üzerinde uygulanması ve etkileri irdelenerek Osmanlı Devleti'nin eyalet ve vilayet idaresinde yapmış olduğu değişiklikler incelenmiştir.

Eser altı bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde yazar, Arap vilayetlerinin başkentlerini tarihsel bir metot ile okuyucuya aktarmıştır. Osmanlı merkez yapısının çevre üzerindeki etkileri tespit edilerek, Tanzimat reformlarının bu çevrede geçirmiş olduğu başkalaşımdan söz edilmiştir. Öyle ki bu dönüşüm sürecini yazar, Tanzimat merkezleşmesi ve modernleşmesi ile ele almaktadır.

Eserin birinci bölümünde ise yazar, Osmanlı İraki'nin coğrafi konumunu, reyanın ahvalini ve tarihsel sürecini kendi çalışması ile bir değerlendirmede bulunarak anlatmaktadır. Eserin bu bölümünde Bağdat'ı "Şarkın Taşrası mı?" diye sorduğu soru üzerinden aktaran yazar, coğrafi konum itibarıyla Bağdat'ı değerlendirip Osmanlı'nın klasik döneminde bölgeye asker seferber etmenin zorluğundan bahsetmiştir. Mütenasip olarak Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker sevkîyatında bulunması yazarın aktardığına göre yüz doksan yedi gün süre zarfında tamamlanabilmektedir. Yine aynı şekilde bölgeye vapur ile gelebilmek için otuz beş kırk gün gibi bir zaman zarfına ihtiyaç duyulduğunu da yazar ayrıca belirtmiştir. Görülmektedir ki Bağdat, coğrafi olarak Osmanlı Devleti'nin merkez ile taşra arasında köprü görevi üstlendiği uzak bölgelerden birini temsil etmektedir. Nitekim

bölgeye sürgün edilen veya görev tevcihi ile bölgeye gönderilen devlet adamları bile Bağdat'ın iklimine ve bölge şartlarına uyum sağlayamayarak, sıhhat konusunda saika üreterek bölgeden ayrılmak istemektedirler. Bu bölümün ileriki sayfalarında ise yazar, Bağdat'ın nüfus yapısı üzerinde değerlendirmede bulunarak Bağdat'taki meskûn Memluklerden söz etmektedir.

Eserin ikinci bölümünde merkezden uzak olarak idare edilmeye çalışılan Irak'ta *devleti geri getirmek adına* bölgede yeniden bir Osmanlı yönetiminin tahkiminin oluşturulmak istendiği belirtilmiştir. Bu tahkim ise bölge içerisinde bulunan etnik ve dinî unsurlar ile tamamlanmak istenmektedir. Bu bölümde yazarın beyanına göre devlet, bölgede bir güvenlik hududu oluşturmak arzusu içerisinde. Bu hudut politikasını devreye koymak adına da devlet, bölge çalışmalarına ağırlık vermiştir. Nitekim yazar ayrıca Musul'da bulunan Celililere son verilmesi, Kuzey Irak'ta meskûn bulunan Kürt emirliklerine son verilmesi, kutsal şehirler olan Kerbelâ ve Nəcəf'teki olaylar, bölgeye zorunlu askerliğin getirilmesi, vilayet ordusunun yeniden güçlendirilmesi gibi konular üzerinde durarak eserin ikinci bölümünü tamamlamıştır.

Eserin üçüncü bölümünde ise Bağdat'taki Osmanlı vilayet yönetiminin tesisi anlatılmıştır. Yazar bu bölümde, bölgede görev yapan Bağdat valilerinin bölgeye kazandırmış olduğu kazançlar üzerinde durmuştur. Bunu müteakiben yazar, Osmanlı Devleti'nin bu coğrafya üzerinde gerçekleştirmek istediği emelleri bölgeye atanan bürokrat devlet adamlarının yapmış olduğu faaliyetler üzerinde durarak okuyucuya aktarmıştır. Eserde, Bağdat bürokrasisinde Irak tarih yazımı için önemli işlere imza atmış olan Midhat Paşa aktör olarak ele alınmıştır. Bağdat'ta görev almış olan Midhat Paşa haricinde Namık Paşa, Vecihi Paşa, (Gözlüklü) Mehmed Reşit Paşa gibi Osmanlı bürokrat zümresine mensup olan bu kişilerin bölge üzerinde yapmış olduğu faaliyetlerden bahseden yazar, bölgede en çok söz sahibi olan bürokratin Midhat Paşa olduğunu beyan etmektedir. Örneğin eserde görüldüğü üzere; bir Avrupalı seyyah Midhat Paşa hakkında "19. yüzyılın geri kalanında (1831'den sonra) Irak'ın yerel siyasi tarihinde hakkında söylenecek

çok az şey vardır. Ciddi reform için neredeyse tek girişim, altmışların sonuna dek Midhat Paşa tarafından yapılmıştır.” sözlerine yer verilmiştir. Vilayet bürokrasisinde yazar daha düşük rütbeli diğer devlet adamlarına da her ne kadar yapıtında değinmiş olsa da Tanzimat’ın uygulanış safhasını Irak’ta Midhat Paşa üzerinden okumaktadır.

Eserin dördüncü bölümde ihtiva ettiği bir konu ise Osmanlı Bağdatı’nda Tanzimat’ın ne şekilde uygulandığıdır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1856 yılında arazi kanunnamesinin Osmanlı Irakı’na geliş safhası ile değişen bu merkezileşme ve modernleşme Irak için önemli etkilere sahip olmuştur. Necip Paşa’nın ve Midhat Paşa’nın bu bölümde valilik dönemlerine değinen yazar, Tanzimat’ın bölgede uygulanışta gayrimüslimler tarafından herhangi bir isyan hareketi veya bir olumsuzlukla karşılaşmadığına dikkat çekmiştir. Hatta bölgede bulunan Yahudilerin bölge düzeninde Müslümanlardan önce fes takıp Tanzimat’ın reform programlarını uygulamaya başladıklarını ayrıca okuyucuya aktarmıştır. Eserin bu bölümünde yazar, 1840 yılında kurulan vilayet meclislerinin Irak üzerinde yapmış olduğu etkiden söz etmekte, akabinde Bağdat’ta açılan şûra meclislerinden, eyalet meclis reformlarından ve 1849 yılında yapılan eyalet düzenlemesinden bahsetmektedir. Eserin bu bölümünde dikkat çeken bir konu ise vilayet nizamnamelerinin Bağdat’ta ne şekilde uygulandığıdır. Bu süreç Bağdat için biraz daha zor geçmiş bir dönem idi. 1864 yılında taşra düzenlemeleri ile Osmanlı İmparatorluğu’nda vilayet terimi yerini eyalete bırakmıştır. Bu yeni değişiklik ile 19. yüzyılın ilk yarısında valilerin yetkileri sınırlandırılmış, bu sebeple de vilayet topraklarının küçülmesine sebep olmuştur. Yaşanan bu olay mukabilinde ise Bağdat’a bu idari reform uygulaması daha geç bir vakitte intikal etmiştir. 1867 yılında Bağdat her ne kadar vilayet olarak kabul edilmiş olsa da Midhat Paşa’nın valiliğine kadar bu uygulama kâğıt üzerinde kalmıştır. Midhat Paşa’nın vali olarak görev tevcihinin ardından bu reformlar uygulanmaya başlanmış, ardından Paşa, yapılan nizamnameye göre Bağdat vilayetini on sancağa bölerek kendisine Tuna vilayetini pilot bölge olarak seçmiştir.

Kanunlara uygun olarak Bağdat, vilayetinin merkezi konumunda yer almış, akabinde vilayet idaresini yürütmek amacıyla bir sekreterlik kurulmuş, badehu dış ilişkiler için bir hariciye dairesi ihdas edilmiştir. Midhat Paşa, bölge üzerinde yapmış olduğu faaliyetler bununla da kalmayarak Osmanlı Irak idaresini iyileştirmiş, bölgede bulunan meskûn aşiretlerin hüküm sürdüğü yerleri de Paşa, Osmanlı vilayet düzenine dâhil ettirmiştir. Şöyle ki Osmanlı hudut boylarını Midhat Paşa, Kuveyt, Necid ve Ahsa üzerinden genişletmiştir. Daha sonra ise Paşa, Kuveyt üzerinden Osmanlı varlığını devam ettirerek vilayet reformunu Necid bölgesi üzerinde inşa etmiştir. Paşa nihai olarak ise el-Ahsa (Hufuf), Katif, Mübarraz ve Katar merkezli dört kaza oluşturarak bölgede Osmanlı varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Paşa’nın bölgede yapmış olduğu bu uygulamalar Osmanlı Devleti’nin Irak’taki otoritesini yeniden ihyası bakımından oldukça kayda değer çalışmalardır.

Eserin beşinci bölümünde ise, yazar toprak ve bölgede meskûn olan aşiretler üzerinde durmuştur. Irak’ta bulunan aşiretlerin çoğunun göçmen olduğunu ifade eden yazar, Bedevilerin toplam nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturduklarından söz etmiştir. Bu ifadelerin akabinde ise yazar, Irak aşiret yapısı üzerinde durmuştur. Bölgede kullanılan aşiret siyasetini “*Havuç mu yoksa sopa mı?*” başlığı altında değerlendiren yazar, Osmanlı Devleti’nin bölge coğrafyasında kalıcılığının devamı için yapmış olduğu diplomasi yöntemlerinden söz etmiştir. Tedai olarak devlet bir aşireti diğer aşirete karşı destekleyerek bölgede kalıcı olmak istemiştir. Nitekim Osmanlı Devleti aşiret siyasetinde, aşiretlere devlet yardımlarında bulunmuş, ayrıca hil’atlar ve onursal unvanlar vererek buradaki aşiretlerde söz sahibi olmak istemiştir. Filhakika devlet bölgede aşiretleri vilayetinin siyasi aracına dâhil etmek isteyerek bölgedeki otoritesini yeniden ihya etme amacını gütmektedir.

Bu bölümde ayrıca devletin aşiretleri iskân etme çabalarının olduğu da görülmektedir. Öyle ki Osmanlı Devleti vilayet bürokrasisine aşiretleri dâhil etmek isteyerek devlet gücünün bölgede daha çok hissedilmesini sağlamıştır.

Eserin bu bölümünde ayrıca toprak reformlarının Bağdat'ta nasıl işlendiği hakkında da bilgi aktarılmıştır. Arazi kanunnamesi ile yapılmak istenen bu reform programı daha çok Midhat Paşa'nın girişimleri neticesiyle oluşmuştur. Mütenasip olarak Sultan II. Abdülhamid döneminde bölgede tapu alma işlemlerinde bir kısıtlamaya gidildiği eserde aktarılmıştır. Yazarın beyanına göre II. Abdülhamid Irak'ta bulunan verimli topraklardan şahsi hazinesi için toprak satın almıştır. İdari yöntemin sıklaşmasının akabinde ise artık bölgeden arazi satın almak eskiye oranla daha zor bir hâl almıştır. Bunun üzerine ise Sultan Abdülhamid bölgede bulunan arazi komisyonunun yetkilerini kısıtlamış ve 1881 yılında tapu senetlerinin dağıtımı için ayrıca bir inisiyatif almıştır.

Eserin altıncı bölümünde ise Bağdat'ta yapılan kamu hizmetleri ele alınmıştır. Yazarın bu bölümde aktardığı üzere Umur-ı Nâfia'nın Bağdat'ta gelişim süreci hakkında verilen bilgilerden sonra bölgede gerçekleşen modernleşme faaliyetleri anlatılmıştır. Bu gelişimleri ise yazar "Basra'yı Nehir Kıyısında Yeniden İnşa Etmek", "Bağdat'ta Vilayet Belediyelerin Kuruluşu", "Bölgedeki Bayındırlık Faaliyetleri ve Alt Yapı Çalışmaları" başlıkları altında okuyucuya aktarmıştır. Nitekim bölgede Osmanlı Devleti telgraf ve demir yolu faaliyetlerine de önem vermiştir. Bu bölümde ayrıca bölgede yaşanan nehir savaşlarına da değinen yazar, Osmanlı Devleti'nin burada İngilizlerle olan mücadelesi hakkında tafsilatlı bilgilere yer vermiştir. Midhat Paşa'nın valiliği döneminde Basra Tersanesi'nin ıslahı üzerinde duran yazar, bölgede ayrıca bir Fırat projesinin başlatılacağını da ifade etmiştir. Eğitim alanındaki modernleşme faaliyetlerine de bu bölümde yer veren yazar, Bağdat vilayetindeki askerî okullarda eğitim alan öğrencilerin devletin en üst bürokrasi kademelerinde yer aldıklarını ifade etmiştir. Nitekim Yahudilerin de bölgede eğitim alanında yapmış olduğu faaliyetler bilinmektedir. Yahudiler bölgede Alliance Israelite Universelle Okulu kurarak burada faaliyet göstermişlerdir. Eğitim mütalaalarının akabinde bölgedeki vilayet gazeteleri ve matbaalar üzerine de bilgi veren yazar, Midhat Paşa'nın öncülük ettiği *Zevra* gazetesinden söz etmiştir. *Zevra*'ya ek olarak bölgede ayrıca bir *el-Basra* gazetesi de çıkarılmıştır. 1875 yılında ise Bağdat'ta

ilk vilayet salnamesinin yayımlandığını aktaran yazar, bölgenin modernleşme safhasının zikretmiş olduğumuz tüm bu olgular ile gerçekleştiği bilgisini okuyucuya aktarmaktadır.

Bağdat, Irak'ın vilayet merkezi olarak Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Yazarın ifadelerine göre Irak 19. yüzyılda *Orta Doğu'nun mikrokozmosu* olarak değerlendirilmiştir. Çeşitli konular üzerinden modern Irak'ın kuruluşunu aktaran yazar, Osmanlı Devleti'nin bölgede İran tehdidi ile karşı karşıya kaldığını da ayrıca kitabında beyan etmiştir. Nitekim eserde, bu coğrafyada Osmanlı askerî yapısının kuvvetlendirilmek istendiğini görmek de mümkündür. Bu yapıda bölgede bulunan aşiret şeyhleri merkez bürokrasisine entegre edilmek istenmiştir. Böylece bölgede Osmanlı nüfuzu artırılmıştır. Bağdat'ta görev alan on bir valinin görev taksimatında yapmış oldukları faaliyetler üzerinde duran bu eser, Bağdat'ın vilayet formundan çıkarak uluslararası arenada yer alma mücadelesini okuyucuya aktarmaktadır.

Eser oldukça sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Başlıklar arasındaki geçiş konu ile oldukça bağlantılıdır.

19. yüzyıl Irak vilayetlerinde Osmanlı'nın izlerinin aranması gerektiğini anlatan bir çalışma olma vasfını taşıyan bu eserde bahsi geçen konular üzerinden Irak'ta yaşanan tüm bu gelişmelerin bölgede modernleşmeyi sağladığı görülmektedir. Nitekim bu eser ile Irak'ın Osmanlı İmparatorluğu merkezine ne kadar bağlı olduğu gün yüzüne çıkarılmıştır. Yapıt bölge coğrafyası hakkında çalışmalar yapacak araştırmacılar için de kaynak olma vasfını taşımaktadır. Birinci elden kaynaklar ve uluslararası literatürdeki kitapların kullanımı eseri zenginleştirmiştir. Büyük bir titizlikle kaleme alınmış olan bu eser, modern Irak'ın kuruluş safhasını Osmanlı'nın gözünden görme imkânını da okuyucuya sunmaktadır. Bilfiil Tanzimat reformlarının bölgede uygulanışını farklı bir mercek altında inceleyen bu yapıt, devrin konjonktürü de baz alınarak Osmanlı Devleti'nin Irak üzerinden bölge coğrafyasında göstermiş olduğu hâkimiyeti bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Kerkük İlinin Hâkimi “Meşhur Avukat Muhammed Hacı İzzet”

Yaşam Öyküsü

Tam adı Muhammed Hacı İzzet Veli Receb'dir. Yakın çevresinde ise Ebu Aydın künyesiyle tanınmıştır. Dedesi Recep Kalenci Osmanlı Döneminde Adana ilinden Musul'a ve sonra Ravenduz ilçesine geçti. Oradan da Kerkük'e yerleşti. Muhammed Hacı İzzet 1928 yılında Kerkük ili Korya semti Sarıkâhya Mahallesi'nde doğdu. Ailesi kendisini ilim, edep, takva ve cihat üzere yetiştirdi. Hiçbir zaman sömürgecilere boyun eğmedi; bağımsızlık ve özgürlük için kararlılıkla mücadele verdi. Babası Hacı İzzet Veli Nakşibendî Kerkük'ün saygın isimlerindendi ve Osmanlı'nın çöküşünden itibaren İngilizlere karşı duran mücahitlerin önde gelenlerindendi. Bu yüzden, İngilizler O'nu ve çocuklarını daima gözetim altında tuttular.

Muhammed Hacı İzzet, ilk, orta ve lise eğitimini Kerkük'te tamamladı. 1950 yılında Hukuk Fakültesine girdi ve 1954 yılında mezun oldu.

Daha sonra avukatlık mesleğine başladı. Kısa zamanda ünlü bir avukat ve büyük bir Türkmen siyasi lideri oldu. Çünkü O, cesurluk, mertlik ve tarafsızlık gibi erdemlere ve aynı zamanda ilim, düşünce ve geniş bir ufka sahipti. Türkmen halkının, özellikle Kerküklülerin saygı ve güvenini kazandı. Allah ve Resul'ünün sevgisi; vatan, millet sevgisi konularında milletini eğitmekle meşgul oldu. O, canlar feda edilmeden istenilen hedefe ulaşamayacağını biliyordu. Bu nedenle Hz. Muhammed (SAV) edebiyatıyla, ahlakıyla, liderlik özellikleriyle, düşünceleriyle, kınayanların kınamasından çekinmeden vatan ve milletin savunulması hususunda gelecek Türkmen nesilleri için güzel bir örnek oldu.

Gelmiş geçmiş Irak hükûmetleri ve çeşitli örgütler Irak'ın güneyinden, İran'dan, Türkiye'den, Suriye'den ve hatta İsrail'den getirdikleri yerleşimcilerle onların atalarının yurdu olan Türkmenliyi emperyalist planlar dahilinde işgal ettiler. Böylece Türkmen milletini parçalamayı hedeflediler. Irak halkının başka milletlerden oluşmasını ve böylelikle ülkenin bol ve zengin petrol servetini talan etme ve stratejik kara, deniz ve hava sahalarını kontrol etmenin peşindelerdi. Avukat Muhammed'in emeli ise ilim yolunu sürdürmektir. Zira bu, düşmanlara karşı koyabilmek için en akılcı yoldur. Fakat, monarşiyi deviren 14 Temmuz 1958 inkılabını gerçekleştiren bozguncuların baskılarıyla karşılaştı. Buna karşılık Türkmenler Türkmeneli'nin savunması ve korunması amacıyla bazı heyetler ve cemiyetler kurmaya başladılar. Muhammed Hacı İzzet de bu faaliyetlerde ön sıradaydı ve bu nedenle yeni rejimin hedefi hâline geldi. 14 Temmuz Katliamına kadar ona zulüm ve iftira etmeye başladılar. 14 Temmuz sürecinde de ölümle tehdit edildi ve güney vilayetlerinden birine sürgüne gönderildi. Bozguncular, inkılabın birinci yıldönümü kutlanırken Türkmenlerin önde gelenlerini ortadan kaldırmak için o

hain katliamı gerçekleştirdiler. 25 Türkmen'i şehit ettiler; fakat ilahî hikmet sonucu Muhammed Hacı İzzet katliamdan kurtulmayı başardı. Katliam sonrası defalarca Bağdat'a gidip gelmek zorunda kaldı. Altmışlı yıllarda ortamın yumuşamasından sonra kendisi, ailesi, annesi Hacı Cemile Hanım ve kız kardeşi Hacı Fazilet Bağdat'a göç ettiler. Beş sene boyunca Bağdat'ta avukat olarak çalıştı, daha sonra Kerkük'e döndü ve başlangıçta noterlik yaptı, sonra hâkim olarak çalıştı. Bağdat ve Kerkük dönemleri arasındaki hayati, mücadelesinin zirve noktasıdır.

Siyasi Faaliyetleri

Kardeşi Üsteğmen Enver, 1944'te, Irak Ordusunda vatani görevini yaparken attan düşerek önce yaralanıp sonra ölünce mücadele bayrağını Avukat Muhammed taşımaya başladı. Bu yüzden, siyasi ve fikrî faaliyetlerine erken yaşlarda başlamış oldu. Bunda ayrıca, çevresinin, siyasetçi babasının, seyahat ve göçlerinin, görüşme ve sosyal aktivitelerinin, aile kütüphanesinin, dedelerinin kültürel birikimlerinin, düşünce ve fikir ehli kişilerle irtibatının da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bir siyasetçi, düşünür ve gazeteci olarak gerek söz gerek eylemleriyle tam bir davetçi olan Muhammed Hacı İzzet'in, daha öğrencilik dönemlerinde, Kerküklü liderlerle görüşmeleri başta olmak üzere, Irak'ın önde gelen isimleriyle türlü bağlantılar kurma faaliyetleri göze çarpmaktadır. Bütün bu faaliyetleri, milletini, vatanını baskıcı, sömürgeci ve bozgunculardan kurtarmak içindi. 1959 yılında ise Irak'ta İslami ve siyasi propagandanın başlamasıyla faaliyetleri İslamî bir surete büründü.

Muhammed Hacı İzzet, milletini daima Allah'ın Kitab'ı ve Peygamber Efendimiz'in sünnetine davet etmiş bir Türkmen düşünüdür. Türkmen halkından kendisine en yakın olanları cihada çağırılmış, onları bu yolda anlayış ve kaynaşmaya davet etmiştir. Davetini ruhun azizliği, yürek ateşi, bilinçli akıl, selim kalp, derin ve sağlam iman ve İslam'ın yüceliği gibi ilkelerle desteklemiştir.

1968 yılında Ba's Partisi Irak'ta iktidara gelince bütün siyasi ve kültürel faaliyetler sekteye uğradı. O da bu yüzden, siyasi cihadın yerine irşat faaliyetlerine yöneldi. Nasihat ve yol gösterme ile kurtarılması mümkün olanları kurtarmaya

çalıştı. Allah'ın Kitab'ını ve Resulü'nün sünnetini, yenilikçi bir yaklaşımla kaynak olarak milletini aydınlatmaya başladı ve bu imanî anlayış, onun için, yeryüzünde insan hayatını izzet, şeref, cihat ve dürüstlük üzerine inşa etme yolunda önemli bir görev oldu.

Mücadele Öyküsü

Çeşitli bilim dallarına ve dünya siyasetine vâkif, bolca seyahat eden biriydi. Ülkesiyle ilgili umutlarını gerçekleştirebilmek için hukuk veya siyaset fakültesini bitirmeyi istiyordu; sonunda bunu Hukuk okuyarak gerçekleştirdi ve 1954'da Bağdat Üniversitesinden mezun oldu.

Fakülteden mezun olduktan sonra Kerkük'teki Petrol Şirketine tayin olmayı istedi fakat bu isteği İngilizler tarafından engellendi. Çünkü siciline İngiliz karşıtlığı işlenmişti ve vatan millet sevgisi ile tanınmaktaydı.

14 Temmuz (1959) Katliamından önce Türkmenlerin haklarını savunmak için Avukat Tahsin Rıfat, Merhum Başkan Ata Hayrullah ve Eczacı Mecid Hasan'la birlikte, Millî Yardımlaşma Komisyonuna üye oldu. Tüm siyasi platformlarda baskıcı her otoritenin (İngilizler, komünistler, Arap milliyetçileri veya Ba's rejimi) karşısında doğruyu savunmaktan geri durmadı (Tabakçalı'nın Hatıraları ve Avukat Casim Muhlis'in Hatıratı s. 129).

Kerkük'te, Ata Terzibaşı ve Habib Hürmüzlü ile birlikte, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Türkçe ve Arapça yayın yapan Beşir ismiyle ilk haftalık kültürel gazeteyi çıkardı. Kendisi gazete sorumlusu ve başyazarı, Habib Hürmüzlü Arapça, Avukat Ata Terzibaşı da Türkçe yayın sorumlusu idi. Muhammed Emin Asri'ye gazetenin sahibi olmasını teklif etti. Sonra bir matbaa satın aldı ve avukatlık bürosunu derginin çıkarılması için bir merkez hâline getirdi. Aynı şekilde Cadillac marka bir araç satın alarak derginin hizmetine verdi. Gazete sosyal ve kültürel olaylarla, Türkmenlerin kültürel haklarıyla yakından ilgilendi. Tarafı hükümetin uygulamış olduğu baskı ve tehditlere rağmen, ilk sayısı 23 Eylül 1958'te, son sayısı ise 17 Mart 1959'da çıktı. Kerkük İstihbarat Müdürü Afak ve Kerkük (Gävurbağı) gibi gazetelerdeki diğer arkadaşlarıyla beraber O'nu, 16 Mart 1959'da bir

toplantıya çağırdı ve gazetenin Arapça, Kürtçe ve Türkmençe olmak üzere üç dilde özel bir sayıyla çıkarılmasını istedi; fakat O bu teklifi reddetti ve onlara bütün cesaretiyle “emrettiğiniz bu şey Irak kanunlarına ve anayasasına aykırıdır” şeklinde cevap verdi. Saatler sonra da yakalandı ve İngilizlerle irtibatı olduğu iddiasıyla İmare’ye sürüldü. Üç ay sonra genel afla Kerkük’e geri döndü.

İngilizler Irak’ı dolaylı olarak yönetiyorlardı ve Iraklıların, yüreklerinde, vatan ve millet sevgisi taşımalarından çekiniyorlardı. Onu, isteklerini yerine getirmezse Beşir gazetesini kapatmakla tehdit ettiler. Adamlarını gazetenin her sayısından 100’er adet almak için gönderdiler ve bu istekleri de aynı şekilde ret cevabı aldı. Zira O, bununla kendilerine hükmetmek istediklerini biliyordu. Bir komployla onu İmare’ye sürdüler ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi dergiyi kapattılar. Sürgün edilenler arasında Mahkeme Reisi Avni Yusuf, Kasım Neftçi, Nurettin Vaiz, Şeyh Rıza, Kerkük Emniyet Müdürü ve -Irak Türkmenlerine desteği dolayısıyla- babası Arap, annesi Suriye Türkmenlerinden olan İkinci Ordu Komutanı Nazım Tabakçalı da bulunmaktaydı. Habib Hürmüzlü de vardı sanırım.

1959 yılının Mart ayında Türkmenlere karşı Kürt komünistler tarafından baskı ve zorlamalar olmaya başladı. Bu baskılar, özellikle Abdülvahab Şevvaf hareketinden sonra iyice yoğunlaştı. Kerkük’te Turancılık suçlamasıyla kadın erkek, genç yaşlı ayırt etmeksizin sayıları üç bine yaklaşan kişi tutuklandı. Aylar sonra tutuklular serbest bırakıldı ve Avukat Muhammed’in de içlerinde bulunduğu bazıları güneydeki şehirlerle sürüldü. Genel afla geri dönüşünden dört ay sonra da 1959 Temmuz’unun 14. günü üç gün süren korkunç Kerkük Katliamı gerçekleşti. Avukat Muhammed’in ismi de idam edilecekler listesinde bulunmaktaydı; fakat onu Kerkük’te bulamadılar. Çünkü o, durumun farkına vardı ve akrabası olan Usta Hasan Halef Yüzügüler¹ ile ilk önce Bağdat’a oradan da İmare’ye gitti. Ortamın durulmasından sonra Kerkük’e döndü ve Bağdat’a tayinini istedi; Adalet Bakanlığı bünyesinde noter olarak çalıştı.

1 Araba koltuğu tamir atölyesi bulunan Usta, 1959’daki katliam sonrası Bağdat’a göç etti ve eşi Rağibe Hatun’la orada oturdu. On yıl kadar önce vefat etti.

Hayatı pahasına Kerkük İkinci Ordu Komutanı Tuğgeneral Nazım Tabakçalı lehinde El-Mehdavi Mahkemesinde² şahitlik etti. Öyle ki Abdülkerim Kasım Tabakçalı’yı, karşı devrimci Şevvaf hareketiyle beraber olmakla itham etmiş ve Tabakçalı 1959 yılında idam edilmişti.

Türkmen Kardeşlik Ocağında Tuğgeneral Abdullah Abdurrahman, Abdulkadir Süleyman, Vahidüddin Bahattin, Doktor Merdan Ali, Habib Hürmüzlü ve Abbas Elvandavi, Doktor Cemal Mustafa ve Seyit İrfan’la birlikte kurucu üye oldu.

Siyaset ve yayın yoluyla cihadına devam etti. 1960’lı yıllarda Bağdat’ta olduğu sırada, bir ekiple birlikte, “Kardeşlik-الاخاء” dergisinin çıkarılmasında önemli rol oynadı. 1961 yılında derginin sorumlusu ve Yazı İşleri Müdürü oldu. En zor siyasi durumlarda bile, millî görevleri, korkmadan ve tereddüt etmeden üstlenerek yerine getiriyordu.

Yetmişli yıllarda başkent Bağdat’a hâkim olarak atandı. Suçlularla, isyancılarla ve fuhuş tacirleriyle mücadele etti. Birçok genelevi ve kumarhaneyi tehditlere ve rüşvet tekliflerine rağmen kapattı.

Nasıriyye şehrine hâkim olarak tayin edildi. Orada da hırsızlarla, bozguncularla ve diğer suçlularla mücadele etti ve yine aynı şekilde tehditlere rağmen verdiği ceza kararlarından asla dönmedi.

Son olarak Kerkük’e hâkim olarak atandı. Hiçbir zaman adil olmayan bir kararın altına imza atmadı. Zalim Ba’s Partililer için bile taraflı kararlar vermedi. Son olarak, ihyacıardan olmasına rağmen, Saddam hükûmeti tarafından Irak’taki ilk on hâkim arasına seçildi ve ödüllendirildi. Kanaatimce bu mükâfat cesareti, kararları ve adaletinin yanı sıra, baskıcı hükûmetin siyasi bir oyunu veya rejimin, Türkmen halkına da eşit muamelede bulduklarını göstermeye çalışmak için riyakâr bir davranış sonucu veya bilmediğimiz başka sebeple verilmiştir.

2 Askeri Mahkeme. İsmi zalim başkanı ile tanınmaktadır.

Sosyal Hayatı

Kifri kazası ailelerinden birine mensup meşhur Türkmen edebiyatçı ve yazar Abdülhakim Rejioğlu'nun kızıyla evlendi ve ondan Aydın isminde bir oğlu, Ayfer ve Deniz isminde iki kızı dünyaya geldi.

Okul, iş ve siyasi hayatında zeki, çalışkan ve güzel ahlaka sahip biriydi. Hayat felsefesini babasından ve ailesinden aldı. Ne kadar bahsederseniz bahsedelim O'nun hayatını bütün yönleriyle bu makalede anlatmak mümkün değildir. Bunun için ancak geniş kapsamlı bir kitap yazılması gerekir. Fakat diyebiliriz ki liderlik için kişide olması gereken başlıca vasıflar şunlardır: birincisi dirayet ve ilim, ikincisi cesaret, üçüncüsü iman ve güzel ahlak, dördüncüsü de devletten aldığı maaş olmasa dahi ailesinin geçimini sağlayabileceği bir mal varlığıdır. Muhammed Hacı İzzet de bütün bu özelliklere sahipti. Onun Allah'a olan imanı ve yüksek ahlaki erişilmezdi. Çünkü O, yüce bir âlimin ve zengin bir ailenin oğlu olup Irak ve Kerkük'te bulunan İngiliz yanlılarına ve taraftarlarına karşı mücadeleci bir siyaset ve ilke sahibi bir kimseydi.

Bu gibi liderler her türlü saygıyı hak etmektedirler. Çünkü onlar bizim bilgilerimiz ve yüklerimizdir. Onlar birçok kitap ve makaleden daha değerlidirler. Çünkü onlar vatanları ve mazlum milletleri için canlarını ortaya koyarlar, vatanlarının ve milletlerinin mutluluğu için, diktatörlerden, bozgunculardan, işgalcilerden, sömürgecilerden ve zalimlerin zulmünden milleti kurtarmak için kendileri gibi büyük nesiller yetiştirirler.

Yetmişli yıllarda hac vazifesini yerine getirdi, Kur'an, sünnet, İslam tarihi ve diğer bazı İslam ilimlerindeki eğitimine devam etti. Aynı zamanda siyasi hadiseler ve gerçeklikler üzerine eğitimine, güvenilir Türkçe ve Arapça kaynaklarla devam etti ve bildiği her şeyi hatta endişelerini milletiyle paylaştı. Uğradığı her yerde, geçtiği her meydanda, ziyaret ettiği ve yaşadığı her ülkede sıkıntılara maruz kaldı.

Vatanını, milletini ve halkını çok sevdi. Geçmişten beri ülkesi, vatanı ve dini ile sıkı bir bağ kurdu. Vatan sevgisi imandandır ve ona olan özlemi onun gibi Müslümanların iki

özelliğidir. Nitekim, Peygamber Efendimiz Mekke-i Mükerrerme hakkında şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin olsun, sen Allah'ın yeryüzündeki en hayırlı mekânıdır, bana da en sevgili yersin. Eğer oradan çıkarılmasaydım asla çıkmazdım".

Muhammed Hacı İzzet peş peşe birçok konferanslar verdi ve ardi ardına gelen birçok hadiseler yaşadı. Hiçbir olay yoktur ki onun vicdanında yer bulmasın ve zihnini karıştırmasın. Hicretinden itibaren vatan evlatlarının parçalandığını hissediyor ve onların şikâyetlerinin iniltilerini duyuyordu. Ne ciddi bir eylem ne bir kurtarıcı ne de bir sığınak görebiliyordu.

Düşünürümüz duyarlılıklarıyla acı gerçeği ve bundan kurtuluş yolunu bizlere tasvir etmekte ve bu gerçekliğin asıl sebebinin Allah'tan yüz çevirmemiz olduğunu, dolayısıyla ayrılıklara düştüğümüzü, bencillik, yalan ve iftiralarla işgale uğradığımızı, rezil ve aşağı durumlara itildiğimizi anlatır. Düşman sofralarının artıklarıyla yaşıyorduk ve onlardan haklarımızı istiyorduk. Onlar tarafından yapılan bazı yardımlara bazen sevinip bazen üzülyorduk. Baskıcılar tarafından tüm Irak halkına ve özellikle Türkmen milletine yönelik hücum üzerine hücumlar, katliam üzerine katliamlar gerçekleşti. Denilebilir ki bu süreç Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonra başladı ve Irak-İran Savaşı, Kuveyt Savaşı'ndan ve Birleşmiş Milletlerin iktisadi ambargosundan sonra da hız kazandı.

Muhammed Hacı İzzet Amerika ve yandaşlarının, ülkesine 2003'teki saldırısına ve sonrasında Türkmen milletinin düştüğü durumlara şahit olmadı. Şayet bu olanları görseydi acısı artar, Türkmen halkına yapılanlara çok üzüldü. Zira, Irak halkı dram ve sıkıntılar denizinde yüzerken bir öncekilerden daha şiddetli katliamlar meydana geliyordu.

Türkmen halkının gördüğü her türlü eziyet ve zulümle o da karşılaştı, Irak Hükümeti tarafından 1980'li yıllarda arabası el bombasıyla patlatıldı. Sonunda Saddam'ın zulmünden dolayı Türkiye'ye, oradan da Hollanda'ya göç etmek zorunda kaldı ve orada, halkının refaha, özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşmasını göremeden, ülkesine hasret kalarak 2000 yılında vefat etti.

Telâfer Folklorunda Serçekler

Efsane, masal, söylence, rivayet, kıssa ve hikâye anlamına gelen **serçek bütün Türk lehçe ve ağızlarının aksine sadece** Telâfer'e mahsus bir terimdir¹.

Telâfer Folkloru kitabımın ikinci cildinde yer alacak *Yarımca Bögrek* (Yarımca Böbrek), *Altun At, Kör Dev, Balıgçı, Kazı* (Kadı), *Ciger, Culha, Muhammed Haramı, Yiddi Kardaş, Aslanlar Şahı, Yahudi, Tâcir Oğlu*, gibi Telâfer serçeklerini geçen yüzyılın altmışlarının sonu ve yetmişlerinin başlarında başta Sakat Rahme ve Zeynep Hızmalı olmak üzere yaşlı kadınlar ve ihtiyarların ağızlarından teybe almıştım. Fakat ne yazık ki 2014 yılında IŞİD Telâferi **işgal ettiğinde kütüphanemin bütün muhteviyatıyla birlikte bu kayıtlar da kaybolmuştur.**

Serçekler bilinmeyen zamanlarda meçhul kişiler tarafından üretilmiştir. Bunlar imgesel (hayali) ve gerçeküstü olayların anlatıldığı metinler olup birtakım olağanüstü niteliklere sahip, gerçekte yaşamış olduğuna inanılan eşsiz kahramanların yaptığı harikaların sergüzeştidir (macera). *Yarsı yalan, yarsı gerçek* dediğimiz, halk tarafından büsbütün inanılarak anlatılan, olağanüstü olsa da gerçekmiş gibi kabul edilen bu *serçekler*, bugün inandırıcılık bakımından, **şüphelerle veya eleştirilerle karşı karşıya kalsa da mantığa uygun olmasa da o zamanki insanların inanış tarzını yansıttığı** ve zevkine uyduğu için halkça kabul gören hikâyelerdir. Çağdaş teknolojinin, hayatın her alanında yaptığı devrimin pence-

resinden bakıldığında, *serçekler*, günümüzde fazla önem taşımamakla birlikte o dönem insanlarının geleneklerini, göreneklerini, inançlarını ve onunla ilgili merasimleri ve ayinleri; hem de enine boyuna yansıtan halk ürünüdür. Bundan dolayıdır ki o devrin insanlarının hayat tarzına vâkıf olmak için, *serçeklerin* dikkatle araştırılması ve üzerinde durulması gerekmektedir.

Tarihin eski dönemlerinde üretilen veya gerçek maceralardan esinlenen Telâfer *serçeklerinin* kahramanlarının, “Muhammed, Ahmet, Hasan” gibi İslami adlar taşımaları, bence, bu adların, Türklerin İslamı kabul ettikten sonra o kahramanlara takıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Yine bununla ilgili olarak, *Bir var imiş bir yox imiş, yalan gerçekten çox imiş* ile başlayan eski Telâfer serçekleri, İslami damga altında, *yalan gerçekten çox imiş* yerine *Allah'ın rahmi daştan, torpağtan çox imiş* şeklini alır. Şunu da demek istiyorum ki Telâfer *serçeklerine* eleştirel bir gözle bakıldığında, nesilden nesile, dilden dile aktarılırken, okur yazar olmayan ve cahil anlatıcılar tarafından, bu *serçeklerin* birbiriyle iç içe geçirildiği, öz *serçeklere* yan *serçeklerin* karıştırıldığı görülür.

Sosyal Hayatın İçinde Serçekler:

Eskiden radyo, sinema, televizyon, internet gibi bugünkü eğlence vesileleri yok idi. O günün insanları uzun kış gecelerinde bir mangal ateşinin etrafına toplanarak bilmece, fıkra, atasözleri, tekerleme ve yanıltmaçlar gibi folklor numuneleriyle gecelerini geçirirlerdi ve bunların en fazla sevilen ve beğenileni de *serçekler*di. Bazı *serçekler* uzun olur, bir gecede bitmezdi. Bitmeyen serçeğin kalanı gelecek gece devam ederdi. *Serçek* başlamadan önce herkesten tuvalete gitmesi istenirdi ve serçeğin anlatıldığı sırada herkesin kulak asarak bir söz konuşmaması şart idi.

1 Çağdaş Türk lehçelerinden yalnızca Uygur Türkçesinde bu kelimeye “masal” anlamıyla ve bazı fonetik değişimlerle çöçäk (< çörçek < sörçek) şeklinde rastlanmaktadır. Bkz. Erçilasun, A. B. (Editör). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 563.

Serçek şöyle başladığı: *Bir var imiş bir yox imiş, yalan gerçekten çox imiş*. Yahut da *Allah'ın rahmi daştan, torpağtan çox imiş*. Bazen de *serçek* şiirsel bir deyişle başlardı. Söz gelimi, *Kolbağanan tospağa / Gider kebin kesmağa* (Kurbağa ile kaplumbağa gider nikâh kıymaya) veya *Varmış bir Kiçel Hasan / Men oxuyum diyle sen* (Varmış bir kel Hasan, ben okuyayım dinle sen). Serçeği anlatan kişi serçeğin sonunda da, *men sağ siz selamet* derdi.

Halk edebiyatımızın önemli bir dalı olan *serçek*te de bazı sanat incelikleri gözlenir. Bu metinlerdeki güzel bir ifade, ince bir üslup, anlatılan metne bir çeşit kabullenme hissi katar. Nitekim, bizde bir atasözü var der ki: *Xum âlem sakkız çiyner, Arap kızı dadını getirir* (Herkes sakız çiyner yalnız Arap kızı hoş edası, çekiciliği, işvesi ve sevimliliğiyle gönülleri çeler). Bu yüzden *serçek*lerin dinleyenler tarafından benimsenmesi, anlatanın mahareti ve yeteneğine bağlıdır.

Bir Serçek Örneği:

Aşağıdaki örnekte anlatıcı serçeğe, birbirine bağlı birçok tekerlemeyle² ve Telâfer ile Karatepe kasabalarını tasvir ederek başlar. Bu giriş bölümü hem anlatıya hazırlık hem de dinleyicide merak uyandırmaya yöneliktir:

Bir gün var imiş bir gün yox imiş... Yalan gerçekten çox imiş... Karatepe şinnik (kala-balık) *olanda* (olduğunda), *çarşuları adam dolanda* (dolduğunda), *ocaxları kaynıyanda, kızları çumçumağ, gençleri soppan oynıyanda* (oynadığında), *çamır ivlerinin damlarında burğul serilende* (serildiğinde), *bağlarından nar incir derilende* (derlendiğinde), *ambarları Sabır Beg³ buğda dolanda* (dolduğunda), *koyunları ekiz doğanda* (doğurduğunda)... *Onda senliğ menliğ yox imiş. Niyeti safı bir karrı elini göge açıp dua diliyeydi, yiddi semavat üstünnen buğda yağardı. Onda hele Telâfer bir köy imiş,*

2 Tekerlemeler Telâfer ağzıyla yazılmış olup yöreye ait bazı kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları parantez içinde belirtilmiştir.

3 Bir buğday cinsi.

Karatepe mamur, kâmran, göz kamaştıran bir şehir imiş. Sekküleri (oturma yeri) *ipek döşeli, yolları mermer imiş... Karatepe'den seher vaxtı çıkan yolçı veya kervan çışt mebeli* (kuşluk vakti) *Telâfer'e yirişirmiş...*

Yukarıdaki tekerleme ve tasvirler bittikten sonra, ona bağlı olarak Karatepe Serçeği'nin⁴ anlatımına geçilir. Bu *serçek* Karatepe kasabasına bu adın niçin verildiğini hikâye eder:

... O günlerde, orada, orta ballı, ne zengin ne de yoxsıl bir adam ile kifleti (karısı) *yaşarmış... Bir gün adamın arvadı* (hanımı) *uşağını* (çocuğunu) *sıçmağa çıxardıy* (çıkarıyor). *Uşağın elinde bir parça çürek... Onda* (o sırada) *yil esiymiş* (esiyormuş) *Allah'ın kudretinnen yil bir ipek mahrama* (mendil) *ese ese getiriyi. O uşağ tax* (çocuk da) *bir elinde çürek var, o bir elinde mahramıyı tutuy* (tutuyor). *Biraz soyra uşağ sıçmağı bitiriyi, anası uşağının götini silmağa oyuzı bıyuzı darbınıy* (uğraşıyor), *bir daş tapşın* (bulsun), *hiçbir daş tapmıy* (bulmuyor). *Onda, üzü kara arvat kıymıy* (kıymıyor) *uşağın elindeki mahramada götini silmağa. O bir elindeki parça çüregi alıp ona uşağın götini siliy* (siliyor). *Onda Tayrı* (Tanrı) *acıxlanıp* (öfkelenip) *ğazaba geliy* (geliyor) *ve o beledin* (beldenin) *altını üstüne çiviriyi. O günnen bugüne yadigar bir atasözü kalmış. Bir kabahet, bir günah iliyene* (eyleyene), *hey özün Tayrı almış, diyeller. Siz sağ men selâmet.*

Telâfer Türkmen folkloru çok zengin olup birçok *serçek* örneği barındırır. Ancak geçmişten bugüne çeşitli sebeplerle halk edebiyatımızın bu türüne ait örnekler yeterince derlenip kayda geçirilememiştir.

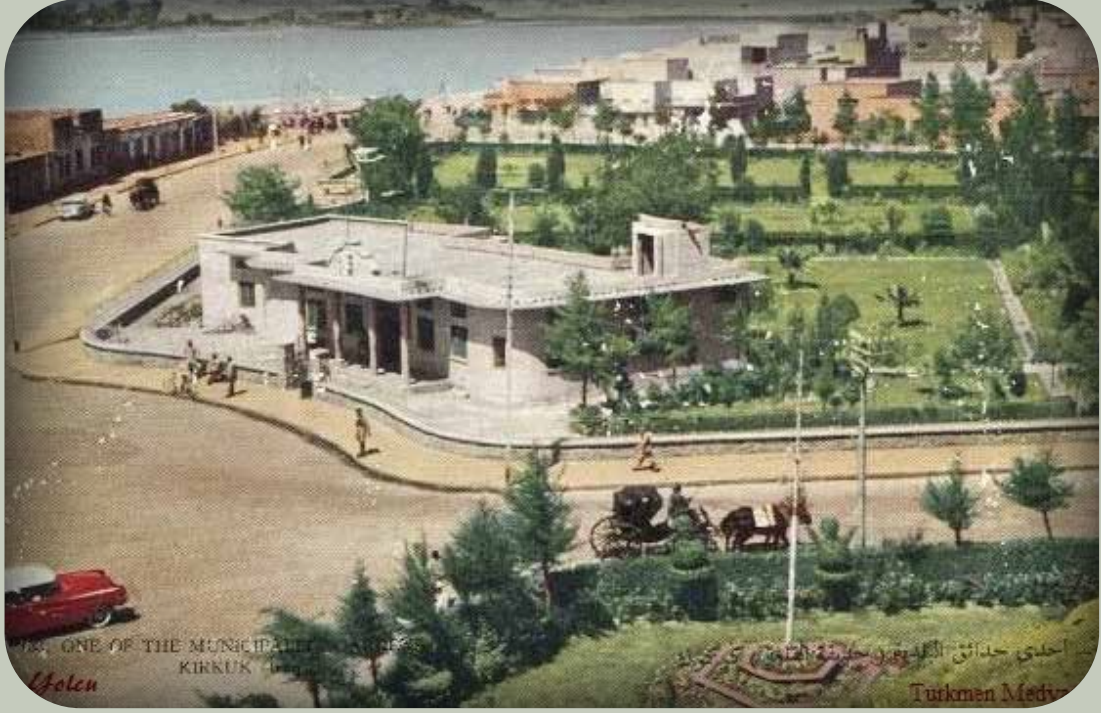
İşaretler:

ğ: art damak g'si (Arapça ğ sesi)

x: hırıltılı h (Arapça خ sesi)

4 Serçek metni Telâfer ağzıyla yazılmış olup yöreye ait bazı kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları parantez içinde belirtilmiştir.

Türkmen Albümünden

Kerkük'ten Görünüş

Kerkük'ten Görünüş

Editörün Seçtikleri

Kerkük'ten Görünüş

Kerkük'ten Görünüş

KERKÜK VAKFI
KERKÜK FOUNDATION

QARDASHLIQ

REVIEW OF CULTURE ART LITRERATURE AND FOLKLORE

Year: 25 Issue: 99 July-September 2023

ISSN : 1302-2857

On behalf of the Kerkük Foundation
Owner of the right and editor in Chief
Erşat HÜR MÜZLÜ

Editor and Genel Coordinator
Suphi SAATÇI

Correspondence Address
P. O. Box 20 Cerrahpaşa/İSTANBUL
Tel. (0212) 584 00 75
Fax (0212) 584 00 76
www.kerkukvakfi.com
www.kardaslik.org
email: kardeslik@kardeslik.org

Administrative Office
Haseki Sultan Mahallesi Kuka Sokağı
Huzur Apt. No: 1/1
Fındıkzade/İSTANBUL

Representatives
Habib HÜR MÜZLÜ (Ankara)
Necat KEVSEROĞLU (Kirkük)
Ali İhsan NAQIB (ABD)

Consulted by an Anditorial
Reference Council
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Mahir NAKİP
Prof. Dr. Suphi SAATÇI
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM

Editorial Board
Kemal BEYATLI
Erşat HÜR MÜZLÜ
Habib HÜR MÜZLÜ
Mahir NAKİP
Acar OKAN
Suphi SAATÇI
Suphi SALT
Nazım TERZİOĞLU

QARDASHLIQ

Published quarterly in Turkish, English,
and Arabic
by İzzettin Kerkük Culture
and Research Foundation
(Kerkük Fondation)

Authors are responsible for the raticles and photographs published in
this review. Articles and photographs published in the review may be
used elsewhere by indicating the source

Contents

**Reconsidering Mosul Arbitration at its
Centenary / Mehmet Akif OKUR**

41

**First visit of TURKSOY to Irak
TURKSOY**

59

Section in Turkish

01-39

Section in Arabic

60-64

The Case for an ‘Interim Peace-Sustainable Peace’ Dichotomy from the Middle East: Reconsidering Mosul Arbitration at its Centenary

ABSTRACT

OKUR, Mehmet Akif, **The Case for an ‘Interim Peace-Sustainable Peace’ Dichotomy from the Middle East: Reconsidering Mosul Arbitration at its Centenary**, CTAD, Year 19, Issue 37 (Spring 2023), pp. 231 - 259.

This article offers dual concepts of “interim peace” and “sustainable peace” to analyze the nature of state-building and boundary drawing activities. The historical and legal story of the Mosul Vilayet issue of the early 20th century will be examined as a case study reflecting the conditions of sustainability/unsustainability of peace. The simple acceptance of the arbitral decisions by the involved parties without active resistance has been seen as enough to reach interim peace even if the consent is obtained under military threat. On the contrary, sustainable peace emerges out of just treaties made free from fears of imminent destruction and requires that the long-term costs of arbitral decisions over the people who live in the domains of the conflicts should be taken into consideration. Throughout the paper, after introducing these twin concepts, the theoretical origins of the debates on the unequal treaties, and the historical and legal foundations of the criticism about the Mosul arbitration are presented. This study’s arguments are grounded in the conceptual and critical interpretation of the official documents and other relevant legal and historiographic sources. The last part of the article is devoted to the enduring humanitarian costs of the perpetuated ‘interim peace’ in the Mosul Vilayet from coups, civil wars, invasions to the rise of ISIS and beyond.

Introduction

The story of the arbitration award under review in this study began in the last days of the World War I when the British army invaded

Mosul (14 November 1918) contrary to the provisions of the Armistice of Mudros (30 October 1918). What followed was a period of local resistance backed by Turkish paramilitary activities, and border skirmishes between regular military forces.¹ After that, a series of diplomatic struggles were carried out in the conference halls of Lausanne, Istanbul, and Geneva. Turkey demanded a plebiscite that would ask the people of Mosul on whose side they want to use their right to self-determination. London strongly opposed this proposal because the outcome would be in favor of Ankara. In the end, the League of Nations (LON) backed by the Permanent Court of International Justice (PCIJ) refused the option of going to a referendum and adopted British plans regarding the Mosul Vilayet. At that time, both of those institutions were under heavy British influence to the extent that they could not handle the process impartially. As expected, Turkey rejected the LON decision, but six months later, its requirements were enforced with an ‘unequal treaty’. On 5 June 1926, Turkey had to sign the Treaty of Ankara leaving this region to newly created Iraq, then under Britain’s mandate, against both its and the local population’s documented wishes so Mosul was an example of imposed arbitration with all its flaws, biases, and consequences. Besides, the time has proved that the priorities and pledges as stated in the international legal documents over which the decision on the Mosul Vilayet built were groundless. Neither prosperity, peace and stability promised to local inhabitants, nor security-related assurances given to Turkey in return for ceding a country-sized territory have been materialized.

1 Othman Ali, “The Career of Ozdemir: a Turkish Bid for Northern Iraq, 1921–1923”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 53, No. 6, 2017, pp. 966-985.

In this article, I would like to review the conventional answer given to a general question by focusing on the historical Mosul Vilayet case: ‘What makes an international arbitration award concerning a disputed territory successful?’ In the literature, the acceptance or compliance of the outcome without active resistance by the relevant parties have been used as parameters of the narrowest answer.² Acquiescent responses are seen as signs of resolving the conflict between sides, at least temporarily. Nevertheless, if such ‘interim peace’ is not just and well-grounded, the decision may fail to produce a ‘sustainable peace’ in the middle and long run. In general, the League of Nations’ (LON) resolution of December 16, 1925, on Mosul Vilayet is qualified among the successful cases.³ I criticize this conventional interpretation on the basis of the conceptual distinction between ‘interim peace’ expressing the balances of a conceded defeat, and ‘sustainable peace’. The second emerges out of equal treaties made under conditions free from fears of imminent destruction caused by a rout. Those kinds of treaties make possible the internalization of arbitral results as ‘just’ and help to maintain this recognition over an extended period of time by the party which is put under the most burden. Another requirement to reach sustainable peace is to take the long-term human security costs of arbitral decisions that would be imposed on people who live in domains of the conflict into consideration while finalizing the awards.

This study aims to revise the preconception on the ‘success’ of the Mosul Arbitration while running up to the centennial by concentrating on two aspects of it, one of which reflects its unfairness and the other of its ill-founded character.

Unequal Treaties Debate and ‘Interim

- 2 Lorna Lloyd, “The League of Nations and the Settlement of Dispute”, *World Affairs*, Vol. 157, No. 4, 1995, pp. 160-174.
- 3 H. Müller-Sommerfeld, “The League of Nations, A-Mandates and Minority Rights during the Mandate Period in Iraq (1920–1932)”, *Modernity, Minority, and the Public Sphere*, ed. S. Goldstein- Sabbah-H. Murre-van den Berg, Brill, Leiden, 2016, pp. 258-283.

Peace’ in Mosul Vilayet Unequal Treaties, Legality, and Rightness: A Brief Overview on Theoretical Debates

As a result of more than a hundred years of debates in the field of international law, the treaties that are signed under the threat or actual use of force and push the weaker party to give various concessions or abandon its territories have been defined as unequal. During this period of time, some states that lost their sovereignty over a piece of land with unequal treaties have rejected and declared null and void them or demanded renegotiation even though they were signed a long time ago. Such claims by states have arisen especially in processes of post-colonial independence or regime change.⁴

When we think of the recent Russian demands from Ukraine while its troops have been attacking Kyiv,⁵ it is ironic to remember that the first international document that recorded criticisms concerning unequal treaties was the Treaty of Moscow made between Turkey and the Soviet Union on March 16, 1921. In the first article of this Treaty, it is stated that a peace agreement or some other international obligation that would be imposed upon one of the parties by force will not be accepted as valid. This document was referred to as the legal starting point to claim the invalidity of the unequal treaties during the preliminary work carried out for the Vienna Convention on the Law of Treaties (VCLT).⁶ The Kellogg-Briand

- 4 Jianlang Wang, *Unequal Treaties and China*, Silkroad Press, 2016 – Dong Wang, “The Discourse of Unequal Treaties in Modern China”, *Pacific Affairs*, Vol. 76, No. 3, 2003, pp. 399-425.
- 5 Using military force, Russia has tried to force Ukraine to recognize its 2014 annexation of Crimea and the independence of two separatist statelets in the eastern Donbas border region. It is a clear example of how alive the unequal treaties issue is, even today. Max Seddon et al, “Ukraine and Russia explore neutrality plan in peace talks”, *The Financial Times*, 16 March 2022, <https://www.ft.com/content/7b341e46-d375-4817-be67-802b7fa77ef1> (Accessed: 20 March 2022).
- 6 United Nations, *Vienna Convention on the Law of Treaties (with annex), Concluded at Vienna on May 23rd.*, New York, 1969. – United Nations, *Yearbook of the International Law Commission*, Vol. 1,

Pact (1928) and Article 2(4) of the UN Convention (1945) are considered as other milestones in turning the invalidity of those treaties signed under the use or threat of force into a binding rule. These documents eliminated war as an instrument of international politics and paved the way for Article 52 of the VCLT: *'A treaty is void if its conclusion has been procured by the threat or use of force in violation of the principles of international law embodied in the Charter of the United Nations.'*⁷

What are the parameters of 'threat' and 'use of force' mentioned here? Do they just mean military pressure? While this article was being negotiated, the acceptance of economic, political, and psychological pressures was proposed in addition to military force as reasons to avoid treaties although not approved by the majority too.⁸

Today, there is no doubt that the unequal treaties made after the coming into effect of VCLT have no legal value. At this point, the question pertaining to our topic is whether it is possible to apply this *jus cogens* rule of VCLT retrospectively. Article 4 of the VCLT shows us a way while defining the nonretroactivity of the Convention. It indicates that the rules that have already acquired common-law status can be enforced retroactively.⁹ As a matter of fact, during the meetings of the international law committee that prepared the VCLT, it was mentioned that Article 52 could be applied retrospectively even until back to the Covenant of the LON. However, there is still no consensus on the exact commencing date.¹⁰ In an important case, the International Court of Justice's (ICJ) decision concerning the matter of fisheries between Britain and Iceland confirmed the validity of Article 52 for the disputes that occurred before VCLT.¹¹

New York, 1966, p. 31.

7 Ibid.

8 Ibid.

9 Katherine A. Greenberg, "Hong Kong's Future: Can the People's Republic of China Invalidate the Treaty of Nanking as an Unequal Treaty?", *Fordham International Law Journal*, Vol. 7, No. 3, 1983, p. 549.

10 Ibid, pp. 554-556.

11 International Court of Justice, United Kingdom

Article 62 of the VCLT is also significant for the unequal treaty debate. This is the place of the *rebus sic stantibus* principle which outlines the exception to the doctrine of *pacta sunt servanda* (agreements must be kept) by expressing that any fundamental alteration in the circumstances could invalidate the treaties.¹² In the context of this principle, the thesis of 'unequality' questions the previously signed treaties' legitimacy through using the sovereignty transfers as an opportunity to challenge them. During the processes of change in sovereignty, leading to the emergence of successors, the newly independent states like ex-colonies can adopt the policy of rejecting the unequal treaties made by their predecessors entirely or selectively. Handing over sovereignty means a fundamental change within the circumstances in which the unequal treaties were made and provides the successor states with a generally justifiable excuse to ignore old treaties even though failing to acquire international law's full support. In some examples, this rightness has enabled parties of unequal treaties to renegotiate terms and made room for the acceptance of successor states' significant demands.¹³ Similarly, during these conjunctures, neighboring states that had to leave the land to the predecessor state by being forced to sign an unequal treaty also can think to review their

v. Iceland, *International Court of Justice Reports*, 1973, p. 14.

12 United Nations, Vienna Convention on the Law of Treaties, *Treaty Series 1155,1(18232)*, New York, 1980, pp.332-353 – Mehmet Akif Okur, "Men-Zor Tezi ve Eşitsiz Anlaşmalar Tartışmasının Işığında Musul Vilayeti: Türkiye'nin Tarihi Hakları/Haklılığı Meselesi", *Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset)*, ed. Zekeriya. Kurşun - Davut Hut, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, pp. 317-360. Turkey applied this principle to alter the status quo built by Lausanne Conference on different occasions. One of them was the thesis of Prime Minister Menderes and his Foreign Minister Fatin Rüştü Zorlu defended at the London Conference in 1955. This "Men-Zor thesis" interpreted the Lausanne Treaty's 16th and 20th articles in a way refusing the UK's right of sovereignty transfer over Cyprus to a third party without taking the approval of Turkey, by referring to the minutes of the Lausanne debates.

13 Greenberg, *ibid*, p. 554-556.

commitment to these old documents since the predecessor state changes the other side of the frontier by withdrawing from the border.

Tragic historical experiences like the Mosul Vilayet issue have fed to the long debate summarized above in international law. Today, the efforts to change state borders by military force are shaking the world order again. In this conjuncture, studies of past cases can remind us why the boundaries drawn by the unequal treaties imposed with the leverage of arbitral awards could not create conditions for sustainable peace. The following subsections are devoted to this purpose.

The LON and Mosul Question: On the Way to the Unequal Treaty

The renowned international law jurist Ingrid Detter defines the above- introduced term, unequal treaties, by referring to the historical conditions that states may encounter while struggling for independence:¹⁴

‘... A state that has just gained its independence may, for various reasons, find difficulties in making itself heard in international relations; it may sometimes find itself compelled to enter into treaties with more dominating states, treaties which only favor the stronger of the parties, treaties which even sometimes conflict with the long-term national interest of the weaker state. Such treaties are often referred to as being ‘unequal’.’

What happened both during the process that ended with the Treaty of 1926 and the circumstances on the eve of the signing date have the significant characteristics of an unequal treaty as defined above. The main reasons for Britain’s contention on Mosul were oil wealth¹⁵ and strategic interests related to the Middle East’s new geopolitical design, which required the exclusion of Turkey from the region.¹⁶ The

emphasis on the strategic argument is less common in the literature than the widely accepted oil-interest thesis. The report presented to the British Cabinet by high profile special committee consisting of eight ministers is a top-level articulation of it:¹⁷

‘... The return of the Turks to Iraq and the downfall of the Arab Kingdom would carry with it consequences of a far-reaching character. It is not to be anticipated that, a victorious Turkey would halt at Mosul. She would demand and she would obtain, because at any time she could seize, Baghdad. Neither, having recovered Baghdad, would she be willing to stop short of Basrah... Nor would the consequences, in all probability, be confined to the Kingdom of Iraq alone. The presence of a victorious Turkey at the head of the Persian Gulf could hardly leave British interests in that sea and in the adjoining area, from which the oil supplies of the British Navy are mainly drawn, unimpaired... the return of the Turks to Iraq would be the inevitable prelude to an agitation which would not cease until Syria and Palestine had experienced a similar fate. If this were the case, Britain would have fought the Asiatic war in vain, Turkey would have been the victor, not in Europe alone, but in Asia also, and her triumph would not be a mere reversion to the status quo ante, but would plant an aggressive Islamic State in a central site, where she would be in a position to control the fortunes of the Middle East, with results to British interests in those regions, and even in India, that might well in the long run be disastrous.’

In Lausanne, because of Lord Curzon’s insistence, who was under the advice of the oil interests and geopolitical vision reflected above-quoted report, a deadlock occurred. To

The American Historical Review, Vol. 112, No. 4, 2007, p. 1106. - Peter J. Beck, “A Tedious and Perilous Controversy’: Britain and the Settlement of the Mosul Dispute, 1918-1926”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 17, No. 2, 1981, p. 257.

17 Cabinet of the United Kingdom, Conclusions of Meetings of the Cabinet, Jan.11th-May 16th, 1923, Nos. 1(23)-28(23), Vol. XIV, (Secret), *Committee on Iraq Report*, March 23, 1923, (Secret/IRQ41), HMS Office, London, 1923, p. 4.

14 Ingrid Detter, “The Problem of Unequal Treaties”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 15, No. 4, 1966, p. 1070.

15 Jonathan Conlin, “An Oily Entente: France, Britain, and the Mosul Question, 1916-1925”, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 31, No. 2, 2020, pp. 231-256.

16 Susan Pedersen, “Back to the League of Nations”,

preserve the compromises over other articles of the Lausanne Treaty, Turkey agreed to disagree, and the final decision was postponed. Referring to the Council of LON was among the accepted options for the conflict's final solution.¹⁸ During the LON phase, Turkey encountered strong internal and external pressures aiming to push Ankara to acquiesce to the status quo built up by the British invasion. Meanwhile, Britain had followed a two-stage strategy.

Firstly, London used its influence over LON in a way that would erode Turkey's legal and moral standing on the Mosul issue in the eyes of the international community. When the dispute was referred to the LON, the legal framework that Ankara accepted in Lausanne¹⁹ was changed to Turkey's detriment from mediation to binding arbitration by the Council of the LON's and the PCIJ's decisions. On the other hand, relevant literature indicates that the Investigation Commissions sent to Mosul Vilayet were put under pressure. Britain struggled to manipulate the Commissions' fact-gathering and reporting activities in the region. The same determined pressures diverted the votes in the Mosul Sub-committee examining the reports of the field investigations, too.

After these ground preparation activities, the second stage came. Turkey was forced to either give up its sovereignty over Mosul Vilayet or confront war, economic and diplomatic isolation. Being worn out due to the series of wars that had lasted for more than a decade, Ankara had to accept Mosul Vilayet's cession with a Treaty that was akin to Deter's portrayal above.

The Council of the LON Decision on Mosul and its Critics

The primary official documents and other

18 TBMM, "Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar", *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt 5, Kanun No 340, 11 Ağustos 1339-14 Teşrinievvel 1340, İstanbul, 1931, pp. 20-21.

19 Great Britain Foreign Office, Lausanne Conference on Near Eastern Affairs 1922-1923, *Records of Proceeding and Draft Terms of Peace, Turkey*, No 1, HMS Office, London, 1923, p. 402.

supportive evidence of the time indicate that two LON Inquiry Commissions sent to Mosul with fact-finding missions were under pressure to substantiate the British arguments. Besides some members' easily identifiable biases, British authorities restricted and pressured those Commissions during their surveying activities on the ground and later.²⁰ Even if they were written under such unfavorable conditions, those reports still contain some balanced sections. However, all of them were neutralized and prevented from being effective over the Council of LON's final decision on Mosul due to intense British efforts. Among them, some passages from the report of the first Commission led by Einar af Wirsén are especially noteworthy for the argument of this study. As an example, the below paragraph clearly points out that the Council of LON had no legal authority to decide Mosul Vilayet's fate. Sovereignty transfer would have only been possible with Turkey's 'renunciation'. Moreover, of course, such renunciation should have relied on free will in order not to be questioned as 'unequal':²¹

'It is indisputable that Turkey retains her legal sovereignty over the disputed territory so long as she does not renounce her rights. Iraq has no legal right or right of conquest over that territory. The Iraq State did not exist at the termination of hostilities. Iraq as it actually exists can only comprise the undisputed part of the country.'

In addition to this exact legal status of the territory, the report shows that the majority of the population living in Mosul Vilayet was on Turkey's side, too. A sizeable portion of the population, especially in the cities of the region like Kirkuk, Arbil, Altunkopru, Kifri, Tal-Afar, and Tauk, was Turkmen, and they

20 Fadhil Hussain, *The Mosul Problem: A Study in Anglo-Iraqi-Turkish Diplomacy and Public Opinion*, PhD Dissertation, Indiana University, 1952, p. 182.

21 League of Nations, *Question of the Frontier Between Turkey and Iraq, Report submitted to the Council by the Commission instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924*, Geneva, August 20th, 1925, pp. 184-186.

wanted to be part of Turkey,²² but support for Turkish rule was not limited to ethnic lines and was shared by all groups that inhabited the region, although with different degrees and conditions. This was the reason why Britain refused self-determination through a referendum option: 'If certain guarantees of local administration were not to be given to the Kurds, the majority of the people would have preferred Turkish to Arab sovereignty.'²³ The pro-Turkish Kurdish tribes²⁴ with whom the Commission had a meeting were punished after the LON delegation left Mosul. The British air force RAF organized fierce air and land attacks on the Kurdish populated regions under the pretext of 'establishing stability.'²⁵ Turkey repeatedly protested against these attacks before the LON.²⁶

22 The League of Nations report depicts Turkish presence in the Vilayet as such: "It is obvious, however, that the basic stock of the population of these towns along what is known as the 'high-road' is Turkish. The leading men are Turkish, and in several of their houses we were able to note, without questioning them, that they spoke Turkish with the members of their families. We may mention that even the Christians of Kirkuk speak Turkish among themselves... The town of Arbil is divided into seven boroughs. We interviewed the Mukhtars of these boroughs. When asked what was their nationality, five replied that they were Turks, one that he was as much a Turk as a Kurd, and the seventh stated that he was a Jew... Turkish is spoken all along the high-road in all localities of any importance. The little town of Altun Keupri is definitely Turkish. The population of Tuz-Khurmatli is, except for a few Jewish families, entirely Turkish or Turkoman... We estimate the population of Qara Tepe to be 75 percent Turk/Turkoman... Tuz-Khurmatli and Tauq are also mainly Turkish..." In addition, "persons who now call themselves Arabs recognize their Turkish origin." Ibid, p. 38, 37.

23 Ibid, p. 185.

24 Mohammad Sabah Kareem, "Winston Churchill's Middle Eastern Strategy and the Idea of a Kurdish Buffer State, 1921–1922", *The International History Review*, Vol. 44, No. 6, 2022, p. 1223 – Jordi Tejel Gorgas, "Making borders from below: the emergence of the Turkish–Iraqi Frontier, 1918–1925", *Middle Eastern Studies*, Vol. 54, No. 5, 2018, p. 815.

25 League of Nations, *ibid*, p. 89.

26 Aryo Makko, "Arbitrator in a World of Wars: The League of Nations and The Mosul Dispute, 1924–1925", *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 21, No. 4, 2010, p. 639.

What were the Arabs in Mosul Vilayet thinking about the change in sovereignty? The Commission ascertained the sympathy that the Arabs felt towards Turkey with the following sentences:²⁷

"Many Arabs, particularly those of the poorer classes, are pro-Turkish and sometimes give touching expression to their sympathies. The most strongly nationalist Arabs say that they would prefer Turkey to an Iraq under foreign control. The committee was surprised when the Yazidis said that they preferred Turkey. Jews and Christians also opted for Turkey to Iraq unless the British administration continued."

Interestingly, the report told that even pro-Iraqi people would have preferred Turkey under some conditions:²⁸

"There is no national Iraqi feeling. Taken as a whole, the opinions expressed in favour of Iraq were in most cases based on considerations of private or community interest rather than on common patriotism. (For this reason,) Many of the partisans of Iraq state that if the mandatory regime were shortly to come to an end they would rather be restored to Turkey."

Not only those passages but also the stipulations set by the Wirsén Commission bothered Britain. According to the report, 25 years-long effective LON mandate, participation of Kurdish officials in the administration, and the use of Kurdish as an official language at the schools and courts in Mosul Vilayet were requirements for the union of this territory with Iraq. If not, "the majority of the people would have preferred Turkish to Arab sovereignty."²⁹ When it comes to Ankara, the logical inconsistency between the above-quoted passages favoring Turkey and the final pro-British judgment reached was subject to criticism. Turkey reminded its official position vis a vis the role of the Council of LON regarding the Mosul issue while rejecting the concluding advice of

27 League of Nations, *ibid*, p. 78.

28 Ibid, p. 16, 78.

29 Ibid., p. 85, 88

the Commission. In Lausanne, the Turkish delegation had accepted the LON option conditionally, as a non-binding mediation process requiring unanimity, including Turkey, for the final decision,³⁰ so a solution based on this advice would be of no effect because Turkey did not accept it. After the Turkish refusal, clashes erupted between British and Turkish forces over the interim boundary. Royal Air Force and Navy increased their harassment toward Turkey.³¹

Upon the request of Britain aiming to overwhelm Turkey's objection, LON asked PCIJ to interpret the relevant article of the Lausanne Treaty. Ankara could not prevent this act but declared that it did not consent to the application of the Council to PCIJ³² which had been widely criticized for behaving politically in the interwar period.³³ Then, despite criticisms from prominent International Law scholars³⁴, and contrary to its previous decisions,³⁵ PCIJ delivered an advisory opinion controversial in terms of procedure and content. For example, three of the seven judges on the panel with a

voting right were nationals of countries that had been at war against Turkey in the World War I. One of them was British and there was no Turkish member.³⁶ Besides, two years ago, PCIJ had refused to give advice on the Status of the Eastern Carelia case, because Russia rejected being part of the application, like Turkey.³⁷ PCIJ advised that the verdict of the Council of the League of Nations will be mandatory and must be taken by a kind of unanimity not counting the votes of the respective parties, namely Britain and Turkey.³⁸

The Council of the LON voted on this 'advisory opinion' and turned it into a binding decision. This voting cleared the ground for Britain's victory. Turkey reacted with those words: "*The advisory decision of the Court of International Justice cannot be binding for the Republic of Turkey.*"³⁹

In the meantime, before the declaration of the PCIJ judgment, another British move was underway. Turkey's protests complaining about British punishments, which occurred in the form of aerial bombardment and other military forms on the inhabitants of Mosul vilayet who favored Turkey during the work of the Wirsén commission, were not effectively investigated by the LON. Contrarily, the British counter-request was accepted, and a new Commission was sent to Mosul to check the claims on border clashes, aerial violations between the sides, and the 'situation of the Christians banished from Turkey'. British influence over the LON members was potent, but dissenting votes were still possible because of the Turkish claims' legal strength. Thus, a new report on how Turkey badly treated its Christian minorities would have affected the general public and voting preferences of their

30 A. Berriedale Keith, "The League of Nations and Mosul", *Journal of Comparative Legislation and International Law*, Vol. 8, No. 1, 1926, pp. 38-39, 44. – Lord Curzon, Extracts from Minutes of the 22nd Meeting, January 23rd, 1923, at 6.00 p.m., under the Presidency of Lord Curzon, <http://www.legal-tools.org/doc/do6ydo>, pp. 144-146. (Accessed 20 March 2022).

31 Makko, *ibid*, p. 641

32 Permanent Court of International Justice, Article 3, Paragraph 2, Of The Treaty of Lausanne (Frontier Between Turkey and Iraq), *Collection of Advisory Opinions*, Series B, No. 12, 1925, p. 8.

33 Edwin M. Borchard, "The Customs Union Advisory Opinion", *The American Journal of International Law*, Vol. 25, No. 4, 1931, p. 715. – Valentin Jeutner, "Judicial imperialism and the PCIJ's interpretation of the 1923 Treaty of Lausanne (Part I)", *Völkerrechtsblog*, 2019, <https://voelkerrechtsblog.org/judicial-imperialism-and-the-pcijs-interpretation-of-the-1923-treaty-of-lausanne-part-i/> (Accessed 25 March 2019).

34 M. Gilbert Gidel, *Article 3, Paragraph 2, du Traité de Lausanne*, Imprimerie Chaix, Paris, 1925.

35 Philippe Lalolende, "The Death of the Eastern Carelia Doctrine: Has Compulsory Jurisdiction Arrived in the World Court", *University of Toronto Faculty of Law Review*, Vol. 37, No. 80, 1979, p. 87.

36 Ake Hammarskjöld, "Sidelights on the Permanent Court of International Justice", *Michigan Law Review*, Vol. 25, No. 4, 1927, p. 330.

37 Permanent Court of International Justice, Third Ordinary Session, *Status of the Eastern Carelia, Advisory Opinion*, 1923, http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1923.07.23_eastern_carelia.html. (Accessed 10 March 2019).

38 Permanent Court of International Justice, *ibid*, p. 33.

39 League of Nations, Fourth Meeting (Public), Held at Geneva on Tuesday, December 8th, 1925, at 3.30 p.m. (7), 1926, p. 121.

representatives at the Council of the LON.⁴⁰

This second report⁴¹ included many controversial statements serving the British goal.⁴² Even Johan Laidoner, the President of this Commission, needed to add notes to the supplement of the report indicating that on some occasions they just recorded unsubstantiated telling of the people chosen by British authorities with sentences like: ‘...information we received but which we could not check...’ ‘...The incidents mentioned in II and III of the present report do not, in my opinion, present any importance from the point of view of the decision of the Council...’⁴³ Laidoner admitted the one-sided attitudes of the Commission members by describing the whole group as ‘*Turkophobs*’. This orientation of the Commission was observable from the outside. For example, French Council in Baghdad, Mr. Jardine, warned Laidoner to approach the testimonies suspiciously because ‘...The Commission had been heavily influenced by the stories of the fugitives. For him, ‘...everything could easily have been the result of attracting Zakhō’s refugees themselves, attracting money...’⁴⁴

Ultimately, the publication of the Laidoner Report triggered an anti-Turkish campaign in the international press⁴⁵ and helped Britain

while lobbying over the Council of the LON and Mosul Subcommittee to secure unanimity.⁴⁶ Swedish Johan Unden, rapporteur and then president of the Mosul Subcommittee, firstly persuaded Brazil, and Japan to refuse the British-supported resolution in favor of a third-way plan of the Wirsén Report dividing Mosul Vilayet between Turkey and Iraq.⁴⁷ To change the opinion of Unden, Britain used pressure tactics backed by the anti-Turkish climate and guaranteed a new treaty with Iraq, accepting a prolonged mandate demanded in the Wirsén Report. In fact, the promised 25 years period was significantly reduced with the addition of the LON membership as an option to end the mandate.⁴⁸

British efforts covered secret and open deals for other votes too. This way of conduct proved why the Council of LON, a political institution, was not suitable for arbitration. Delegates of member states looked at their government’s policies to align with, and governments used their vote on Mosul arbitration as a bargaining chip to further their national interests in other issues. For example, British Foreign Secretary Chamberlain and his French counterpart Aristide Briand agreed to increase French pressure over Unden ‘...to restrain his *pro-Turkish tendencies*...’ as part of general rapprochement negotiations among them. Mussolini’s support was guaranteed with the Anglo-Italian agreement on Ethiopia. In return for the favorable vote, Spain demanded help in Moroccan affairs and support its desire to have a permanent seat in the Council.⁴⁹

On 14 December, the French President of the Council Aristide Briand kept his promise to the British and pushed Unden to change his posture in a secret meeting. The following day, Unden persuaded Brazilian, and Japanese delegates to be with, not against, the majority.⁵⁰ The Council of the LON convened on De-

40 Tanno Tilgar, “Laidoneri komisjoni raportite kriitikast ja retseptsooniist seoses kindrali tegevusega Iraagis I”, *Tuna*, Vol. 14, No. 3, 2011, p. 54.

41 Mai Taha, “Self-determination, oil and Islam in the face of the League of Nations: The Mosul Dispute and the ‘non-European’ legal terrain”, *Statehood and Self-determination: Reconciling Tradition and Modernity in International Law*, ed. D. French, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 343.

42 İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu, Emperyalizm ve Kürtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, pp. 512-515.

43 Johan Laidoner, *Christian Deportations in the Neighbourhood of the Brussels Line*, League of Nations, Geneva, December 14th 1925. [https://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-785\(a\)M-281\(a9-1925-VII_EN.pdf](https://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-785(a)M-281(a9-1925-VII_EN.pdf), (Accessed: 17 April 2019).

44 Tanno Tilgar, “J. Laidoneri komisjoni raportite kriitikast ja retseptsooniist seoses kindrali tegevusega Iraagis II”, *Tuna*, Vol. 14, No. 4, 2011, p. 35.

45 B. William Dana, *The Commercial and Financial Chronicle*, Vol. 121, No. 3156, 19 December 19, 1925.

46 Beck, *ibid*, p. 270.

47 John Rogers, “The Foreign Policy of Small States: Sweden and the Mosul Crisis, 1924–1925”, *Contemporary European History*, Vol. 16, No. 3, 2007, pp. 363-364.

48 Tilgar, *ibid*, (2011a), p. 57.

49 Beck, *ibid*, p. 270.

50 Rogers, *ibid*, p. 364.

cember 16, 1925, and voted in favor of leaving Mosul Vilayet to Iraq under the British mandatory administration. As would be expected, the Turkish government declared the decision invalid and said: ‘...that a state’s sovereign rights over a territory could only come to an end through her consent and for this reason, I announce that our sovereignty rights over the entire Mosul Vilayet remain unchanged.’⁵¹

As the above summarized historical records show, the Council of the LON transgressed the core principles of arbitration by not behaving even-handedly. Its political nature surpassed the requirements of impartiality, and political give and take bargains determined the final result. Although Turkey was alone in the LON corridors, several scholars of the time indicated this feature of the decision. For example, the Dean of the University of Geneva, William E. Rappard, described Mosul as a political issue for which none of the international courts could find a solution in a speech he delivered after the voting.⁵² Herbert Whittaker Briggs, who worked in the prestigious UN International Law Commission later, also criticized the Council of the LON for acting like an arbitrator without resorting to mechanisms of compromise. Regarding the decision taken in PCIJ, Briggs accused the court of giving false meanings to the words of Article 3(2) of the Treaty of Lausanne.⁵³ He also drew attention to the fact that the principle of *in dubio mitius*, which stipulated that when any uncertainty emerges in interpreting international treaties, the party shouldering the responsibility should be burdened with the least trouble, was violated.⁵⁴ Some PCIJ judges, like Court’s

President Hans Max Huber and William Moore, joined Briggs in criticizing the Mosul Advisory Opinion later. As mentioned before, the existence of a British judge on the bench, while there was no Turkish counterpart, annoyed even those members of PCIJ seriously and raised suspicions about impartiality and independence.⁵⁵

LON’s following steps facilitated by this decision of the PCIJ faced the same harsh comments from scholars too. Dr. Leon Crutiansky blamed the Council for not entirely complying with the international law on the Mosul question and emphasized that Turkey was right in terms of the legal principles.⁵⁶ As another ring in the chain of international jurists that criticized the LON in those days, Dr. Pieter Elias Johannes Bomli states in his doctoral thesis that the Council’s decision regarding Mosul was taken through unlawful considerations. According to Bomli, the decision in question did not guarantee the legal transfer of sovereignty over Mosul from Turkey to Iraq. To this end, a treaty must have been signed with Turkey. For this reason, the mainstay of Iraq’s sovereignty over the region could not be the Council’s decision.⁵⁷

Interim Peace Through Coercion: The Open and Implied Threats in the Last Juncture of the Unequal Treaty Process

As indicated above, the VCLT considers those treaties signed under the threat or use of force invalid. Some scholars like Matthew Craven widens the scope of coercion beyond the direct projection of force by including military interventions to the neighboring countries

51 Tefvik Rüşti Aras, Seventh Meeting (Public), Held at Geneva on Thursday, December 10th, 1925, at 10 a.m., *League of Nations Official Journal*, No. 7, 1926, p.187.

52 William Emmanuel Rappard, *Problems of Peace: Lectures Delivered at the Geneva Institute of International Relations, at the Palais des Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1927, pp. 352-353.

53 Herbert Whittaker Briggs, L’Avis Consultatif No. 12 de la Cour Permanente de Justice Internationale dans L’Affaire de Mossoul, *Revue de Droit international et de Législation Comparée*, (8)3d ser., 1927, pp. 634-637.

54 Ibid, p. 640 - Chang-fa Lo, *Codification, Treaty*

Interpretation Under the Vienna Convention on the Law of Treaties: A New Round of Codification, Springer, Singapore, 2017, pp. 247-249.

55 Ole Spiermann, *International Legal Argument in the Permanent Court of International Justice: The Rise of the International Judiciary*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 231.

56 Leon Crutiansky, *La Question de Mossoul devant le conseil de la Société des nations. Thèse pour le doctorat en droit*, Université de Paris, 1927. – Hus-sain, ibid, p. 289.

57 Matthew Craven, “What Happened to Unequal Treaties? The Continuities of Informal Empire”, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 74, No. 3-4, 2005, p. 351.

and the presence of army elements near the concerned region. According to Craven, in the examples of Japan and Siam, the Opium Wars with China and the British Navy's existence in the area made the nearby countries feel that it was impossible to resist. The frequent bombardment of the adjacent ports reinforced this perception and paved the way for unequal treaties.⁵⁸

It is possible to see all these forms of coercive pressures in the handing over of the Mosul Vilayet. Initially, an unlawful invasion that violated the Armistice of Mudros occurred on 14 November 1918. London retained its control in the region by using force against both the Ottoman citizens living in Mosul Vilayet, who challenged the British rule, and Turkey, which tried to return to those territories that legally belonged to it before, during, and after the Lausanne Conference.⁵⁹ Britain used the Sheikh Sait Rebellion in Turkey, organized levies, and made preparations with military plans and coalition-building initiatives for an expected confrontation. Showing how impossible it was to restore authority over the region because of British military might could force Ankara to abandon its rights over Mosul Vilayet. The British ultimate goal was to compel Turkey to sign an agreement accepting the status quo by employing a military operation that would extend to Istanbul through the air and naval forces, if necessary.

British documents show that Royal Air Force (RAF) was placed at the center of new strategic considerations by reason of airstrikes' proven success on Turkish forces and logistic lines in 1923 and 1924. According to the plan, the war would not be limited to a frontline in the north of Mosul Vilayet, but a part of the territories that were within Lausanne boundaries of Turkey would be occupied as well with the involvement of the Navy. However, the Committee of Imperial Defence (CID) took

the British public's anti-war inclinations into account and advised that the LON be called out to impose sanctions against Turkey. CID proposal suggested that Turkey's non-recognition of the LON's decision could be used as an excuse to justify the potential conflicts. In case of military escalation, Turkey would first be subjected to an aerial bombardment. Then the British Navy would invade İmroz (Imbros) and Bozcaada (Tenedos) islands. Later, the Navy would cross the Straits with heavy air support and blockade Istanbul. The British internal correspondence records the preparations made to bring troops from India for this purpose and the air and naval drills in the Aegean Sea in August 1925. In addition to these, CID discussed the imposition of economic sanctions on Ankara and the possibility of the LON member's overall contribution to this struggle against Turkey.⁶⁰

During the Locarno process (October-December 1925), Britain attempted to have other great powers' support against Turkey by strengthening its relations with allies. France gave permission to Britain's RAF to use its airbases in Syria during a war that might erupt due to Mosul Vilayet and undertook that it would prevent Ankara from using the Nusaybin railway line for military shipment. Besides, Britain came to an agreement with Italy concerning the Ethiopia question in December 1925. In exchange for that, Mussolini promised to back Britain against Turkey in the event of a conflict over Mosul Vilayet.⁶¹

Antonis Klapsis' research based on archives traces the preliminary steps of the Mussolini-Chamberlain agreement back to 1924. Britain would recognize Italy's interests in certain regions. In exchange for that, Italy would threaten Anatolia and support Britain during a likely war over Mosul.⁶² By referring to the Greek diplomatic missions' correspondence, Klapsis shows that Turkey was aware of the

58 Sevtaç Demirci, *The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies, 1922-1923*, PhD Dissertation, The London School of Economics and Political Science, 1997, pp. 166-174.

59 Beck, *ibid*, pp. 268-269.

60 *Ibid*, pp. 269-270.

61 Antonis Klapsis, "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy during the Pangalos Dictatorship, 1925-1926", *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 25, No. 2, 2014, p. 243.

62 *Ibid*, p. 244.

meetings held between Britain and Italy. In case of a military conflict between Turkey and Britain, Mussolini promised to land troops in Anatolia on the condition that London would recognize his gains. As a matter of fact, Turkey embarked on a partial mobilization after Mussolini delivered threatening statements in public. Within this conjuncture, the Pangalos government in Greece got closer to Italy and prepared to attack Eastern Thrace and Western Anatolia if Turkey had a conflict with Italy, Britain, or both.⁶³ Aware of the potential triple threat, Ankara proposed a treaty to Rome, including 'a full political neutrality towards the third parties' on February 23, 1926. However, this offer was rejected on April 26. Then, Turkey called Greece and Italy for a tripartite agreement. This attempt also shared the same fate. During May 1926, just a few weeks before the unequal Treaty, Turkey's doubts and the pressure over it were increasing. Peter J. Beck, summarizes the role of renewed alliances in Turkey's acceptance of the unequal treaty as follows: '*The cooperation of the great powers, which was backed by a threat of material and moral sanctions, undoubtedly contributed to the decision of Turkey...*'⁶⁴

The address delivered by the Turkish Foreign Secretary Tevfik Rüstü Aras in the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) after the Treaty of Ankara was signed on June 5, 1926, explains how Turkey submitted to the terms of interim peace under unequal treaty conditions. Aras told the Assembly that the agreement was reached by making 'sacrifices' to not face war again under the present unfavorable conditions. Interestingly, Aras also argued that the Turkish thesis regarding Mosul Vilayet was still legally valid. Besides, he reiterated that the LON acted unlawfully, and Turkey was bent on not recognizing the Mosul decision of the LON. This speech demonstrates that Turkey did not perceive the Treaty as 'just'. The acquiescence of the loss of territory without internalizing the outcome as fair means that a significant requirement to reach sustainable peace defined in the first section of this article did not fulfill. The concern behind the Treaty

of Ankara was the possibility to return to the war chapter and re-experience internal destabilization if the dispute did not end, as seen in other unequal treaty cases of the 19th and 20th centuries. So these statements of Aras left half-open the Mosul notebook:⁶⁵

'... this evidence (on Turkey's Mosul thesis) still completely preserve their legal value; however, even though they left their mark in people's consciousness, they were not influential on the international institutions of the day and the votes of the political figures.'

Şükrü Kaya, who was head of the Foreign Secretary Commission of GNAT, took the floor from Aras in the session held on June 7, 1926, just before the Treaty of Ankara was put to the confirmation vote. The Critical reasoning of his remarks was identical with Aras'; '*sacrifice required by conditions, 'peace and good relations in return for providing security to Turkey.*'⁶⁶

The issue of Turkey's security, mentioned by Kaya, had an important place in the Treaty of 1926 with a special border zone and border security regime definition. In articles 1 and 5, it was stated that the Turkish-Iraqi frontier was definitively and unchangeably set. Article 10 established a border zone of 75- km on both sides, and Article 12 banned any propaganda against both countries and the organization of any adverse meetings in this area. Particular arrangements were carried out concerning armed individuals, groups, plundering activities, and banditry. Thus, this interim peace, established through coercive methods, promised Turkey security, thanks to solid security commitments in the Treaty organizing the transfer of sovereignty over a country-sized territory.⁶⁷ But, just like the order, prosperity

65 Tevfik Rüstü Aras, *TBMM, 2. Dönem 26. Cilt 115. Birleşim*, 1926, p.165, <http://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c026/tbmm02026115.pdf>, (Accessed 24 April 2021).

66 Şükrü Kaya, *TBMM, 2. Dönem 26. Cilt, 115. Birleşim*, 1926, p.166, <http://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c026/tbmm02026115.pdf>, Accessed 24 April 2021).

67 TBMM, No 911, 1926, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400911.pdf, Accessed 24 April 2021).

63 Ibid, p. 252.

64 Beck, ibid, p. 270.

and progress promised to the people of Mosul Vilayet in exchange for its accession to Iraq, this pledge has not been met accordingly.

After Unequal Treaty: A Hundred Years of Sustained Instability Without Peace

From the perspective of human security, the long-term results of the unequal treaty have been detrimental to both sides of the border and even beyond. This region has suffered a hundred years of chronic instability and conflict caused by repeated invasions, political violence, coup d'états, dictatorship, civil wars, violent inter-communal clashes, intra-group struggles, and eventually the emergence of terrorist organizations and multiple militias abusing the weakened state authority. The rise of ISIS and subsequent dramatic events like atrocities committed in multiple places from Sinjar to Tal-Afar and disastrous battles on and around Mosul City are among the latest major scenes of this bloody theatre.⁶⁸

Actually, this picture is the realization of a destiny that could be anticipated when the region was severed from Turkey. The first LON Commission's report which I highlighted the 'dual character' of it above, depicted the unstable future awaiting Iraq with those sentences: '... it would certainly be better for the Vilayet of Mosul to be placed under Turkish sovereignty, since the internal and external situation of Turkey is incomparably more stable...' ⁶⁹ than Iraq unless certain conditions were met. Otherwise, the people of the Vilayet would find themselves amidst political and economic upheavals. The history confirmed what this under-heard warning pointed at, with pain and destruction.

The other side of the border has also suffered from the unkept promises of the Treaty. Ankara's doubts about the southern borders have never disappeared because of both the trans-border criminal activities and ceaseless waves

68 Karim Asad Ahmed Khan, *Report of the Special Adviser*, (S/2021/419), May 2021, <https://reliefweb.int/report/iraq/sixth-report-special-adviser-and-head-united-nations-investigative-team-promote>. United Nations, (Accessed 24 April 2021).

69 League of Nations, *ibid*, p. 85.

of separatist violence.⁷⁰ Moreover, the memory constructed by the trauma of injustice was regularly felt during the times of repeated regional upheavals. In a reflexive dialectic, these usual crises have contributed to the waning of perceptions about the sustainability of peace on the basis of the 1926 status quo.⁷¹

A few more brush strokes drawing the silhouette of this past can help us to realize the depth, persistence, and scope of the instability in the region. The last years of British rule were a period of renewed uprisings against both Britain and Iraq in the Mosul Vilayet.⁷² Under the shadow of the Barzani Revolt, Britain ended its Mandate over Iraq with an agreement awarding significant privileges to London like military bases and free passage rights for its troops in 1932. What followed was the rebellions of various ethnic and religious groups like Assyrians, Yazidis, and Shias.⁷³ In 1936, this still open uncertainty and chaos chapter of Iraq recorded the first coup. During the

70 Mitchel P. Roth - Murat Sever, "The Kurdish Workers Party (PKK) as Criminal Syndicate: Funding Terrorism through Organized Crime, A Case Study", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 30, No. 10, 2007, pp. 901-920.

71 The latest high-level reflections of this state of mind were seen during the crisis that erupted with the seizing control of Mosul by ISIS and KRG's attempt to conduct a referendum for independence. Turkish President Erdogan said: "Our physical boundaries are different from the boundaries of our heart. We should differentiate between them. We of course show respect for physical boundaries; but we cannot draw boundaries to our heart, nor do we allow it. Some ask us, 'why do you care about Iraq, why do you care about Syria...?' ...Can we leave Mosul on its own? We are present in the history of Mosul. And what is it they are doing now? They are plotting to grab Mosul from the people of Mosul and offer it to others. But we insist that in Mosul should live the people of Mosul..." "Recep Tayyip Erdoğan, 'We Are Present in the History of Mosul'", *Presidency of the Republic of Turkey*, 15 October 2016, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/53641/>, (Accessed 12 April 2021).

72 M. R. Izady, "Kurds and the Formation of the State of Iraq, 1917-1932", *The Creation of Iraq, 1914-1921*, ed. R. Simon-E. Tejjirian, Cambridge University Press, 2004, pp. 95-109.

73 Aheed Dawisha, *Iraq: A Political History from Independence to Occupation*, Princeton University Press, Princeton, 2009, p. 39.

course of Iraq's history, bloody coups invited counter-coups, and purges among the circles of the ruling elite as occurred in the early period of Saddam's reign. Such a political turbulence paved the way for the second military invasion of Iraq by Britain in 1941 with results for Turkey. What Tevfik Rustu Aras, Kemal Atatürk's foreign minister, told indicates that internal clashes of the governing elite in Baghdad and returning of Britain dissolved Turkey's plans to have a confederate with Iraq to overcome the terms of the unequal treaty: *'Turkey also considered building a confederation with Iraq in the future... However, the pro-Turkish statesmen in the country who would help realize this goal were assassinated.'*⁷⁴

Mosul Vilayet territories witnessed another uprising against Baghdad in line with World War II balances in 1943. Mustafa Barzani led Kurdish tribes to revolt, and after the failure went to Iran to join the Soviet-backed 'Mahabad Republic'.⁷⁵ With the end of the war, Turkey turned to Britain and the US to balance the mounting Soviet pressures. At this juncture, Britain tried to relate Iraq and Turkey with the British Middle East strategy. The visit of the Iraqi Regent Abdullillah and Nuri Sait Pasha to Istanbul, arriving from London with a British warship, opened this period in September 1945.⁷⁶ Until the abolishment of the Hashimite Monarchy by a coup, Britain had kept its influence over Baghdad either through the direct presence or via dependent political elite, despite growing discontent that sometimes erupted with violent ways like the Iraqi intifada in 1952.⁷⁷

The coup d'état of 14 July 1958 revived Turkey's interest in Mosul Vilayet and the Men-

deres government prepared for possible intervention as a first reaction.⁷⁸ Later, Ankara's perceptions evolved in another direction. But subsequent events like the Mosul revolt and Kirkuk massacre against Turkmens have opened a long destabilization era in the history of the region and damaged the traditional ties between ethnic groups living in the Vilayet.⁷⁹ This period of turmoil can be seen as another milestone, after the German-British rivalry of World War II, in the course of events that have turned the territory of Mosul Vilayet into a zone of conflict among local populations and proxy organizations. Regional actors and great powers have supported competing militias, terrorist groups and invested in the cleavages between Baghdad and peripheral power holders. Since 1961, the separatist insurrection against Baghdad has survived at intervals. The Kurdish organizations KDP and PUK led the revolts against Iraq and fought among themselves. Throughout the history of this long-standing uprising, multiple states from and out of the region have used these militant groups as proxies. From a human security perspective, members of all parties to the conflict have suffered heavy losses. One of the peaks of mass violence was witnessed in Halabja during the Anfal Campaign. In 1988 and 1991 hundreds of thousands of Kurdish civilians sought refuge from Turkey by crossing the border due to the armed clashes.⁸⁰ In Altınköprü, Turkmens gave heavy losses in front of Saddam Hussein's forces, too. Under these conditions, a group of important Kurdish tribal chieftains, who called themselves 'The Mosul Vilayet Council' made a declaration questioning the 1925 arbitral award of the League of Nations and searched for the possibilities of seceding from Iraq in 1992. They kept their contacts with Ankara even after the US invasion of Iraq and

74 Quoting from Ömer Kürkçüoğlu, Nevin Yazıcı, "1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Vol. 7, No. 14, 2011, p. 157.

75 Mehmet Akif Kumral, *Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation*, Palgrave Macmillan, New York, 2016, p. 83.

76 Gürbüz Arslan, "Nuri Sait Paşa'nın Türkiye Ziyareti ve 1946 Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Vol. 17, No. 34, 2018, p. 275.

77 Dawisha, *ibid*, p. 110.

78 Ayşegül Sever, "The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East", *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No 2, 1998, p. 84.

79 Arbella Bet-Shlimon, *City of Black Gold Oil, Ethnicity, and the Making of Modern Kirkuk*, Stanford University Press, California, 2019, pp. 135-164. – Kumral, *ibid*, pp. 105-106.

80 Suna Gülfer İhlamur-Öner, "Turkey's Refugee Regime Stretched to the Limit? The Case of Iraqi and Syrian Refugee Flows", *Perceptions*, Vol. 18, No. 3, 2013, pp. 191-228.

examined the likelihood of developing closer ties with Turkey.⁸¹

Nevertheless, in the meantime, Mosul Vilayet has become a safe haven for Turkey's sworn enemies. PKK emerged within the context of Cold War rivalries and has survived till today by finding refuge in the region thanks to the surrounding chaotic atmosphere. Thus, the security dimension of the border issue between Turkey and Iraq resurfaced with the rise of PKK terrorism. In 1983 and 1984, under the shadow of the Iran-Iraq war, Ankara and Baghdad signed two agreements on border security permitting 'hot pursuit' operations within 5 kilometers depth of each side's territory.⁸² From then on, Turkey conducted more than twenty major military operations within the area of old Mosul Vilayet, and Operation Claw-Tiger was the latest of them.⁸³

U.S.-UK-led coalition's invasion of Iraq in 2003 was a momentous turning point for the entire region.⁸⁴ Iraq returned back to the mandate conditions it had experienced in the first half of the 20th century. This new period legalized an autonomous entity dominated by Kurdish parties in the country's north, along the Turkish border. During this conjuncture, unabated PKK attacks directed attention to the boundary issue as a security problem once again. Besides, another terrorist organization

emerged and deeply shook the strategic balances. In 2014, when ISIS captured Mosul and its surroundings, large segments of the Vilayet's inhabitants from all identity groups faced a humanitarian catastrophe. Some of them sought refuge from Turkey once again. Erbil-based Kurdish Regional Government (KRG) called Turkey to help. Despite protests from the Iraqi government, Turkish armed forces established a military base in Bashika near Mosul City and trained local forces to fight against ISIS. Three years later, following the defeat of ISIS, the leadership of the KRG attempted to hold a referendum aiming to open the way for the declaration of independence. This time, Turkey and the Iraqi government came together, reiterated support for the territorial integrity of Iraq, and opposed the plebiscite.

From then on, neither the general Iraqi politics nor the security situation in the northern part of the country could have been stabilized. US-Iran tensions, Shiite militias' gaining strength, the erosion of relative calm in the zone of KRG with the increasing ambitions of PKK and other groups, and the continuing presence of ISIS-like organizations are just a portion of the long list indicating an unpleasant future for the region.

Conclusion

The past of institutionalized dispute resolution regarding transformations of political geography is long enough to re-evaluate the related outcomes of the old decisions by taking time into consideration as a testing frame. To have such an assessment, a critical approach against the parameters which have been accepted to define 'success' is needed. In this regard, I suggested two concepts, 'interim peace' and 'sustainable peace', and operationalized them by using the Mosul Vilayet issue as a case.

This article shows that the Mosul decision was part of an unequal treaty process in the form of forced arbitration through a detailed analysis of historical documents and other relevant sources. Then it focuses on the history of Iraq and Mosul Vilayet, which has been flowing through the structure built by this settle-

81 Martin van Bruinessen, "Kurdish Challenges (EUISS, 2005)", *Looking into Iraq*, ed. W. Posch, Chaillot Paper, No 9. Institute for Security Studies, Paris, 2005, p. 65. – "63 Kürt aşireti Türkiye'ye bağlanmak istiyor", *Habertürk*, 11 January 2007, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/42674-63-kurt-asireti-turkiye-ye-baglanmak-istiyor> (Accessed 11 May 2021).

82 Kumral, *ibid*, p. 121.

83 Sercan Semih Akutay - Davut Ateş, "Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 17, No. 3, 2013, pp. 109-146.

84 Muhammed Kürşad Özekin, "From British Mandate to post Anglo-American Invasion: Reproduction of Ethno-sectarian Divides and the Breakdown of Social Cohesion in Mosul", *Digest of Middle East Studies*, 2020, Vol. 29, No. 1, pp. 16-21.

ment. The cumulative result of the last century shows how the way of dispute resolution at Mosul Vilayet has not kept its promises of security, stability, prosperity and not produced conditions for peace internalization, although it was paraded as a success story once the interim peace was reached.

When we look closer at the concept of 'unequal treaty' and the historical-legal story of the Mosul Vilayet issue, it is possible to understand the 'original sin' of the international community which blocked the path of sustainable peace by supporting coercive arbitration. Retrospective studies using the historical-legal method like this paper may hopefully contribute to the rising of a kind of awareness, exposing that principal fault and betterment of our dispute resolution toolbox.

References

Official Publications

- ARAS Tevfik Rüştü (1926) Seventh Meeting (Public), Held at Geneva on Thursday, December 10th, 1925, at 10 a.m., *League of Nations Official Journal*, No 7.
- ARAS Tevfik Rüştü (1926) *TBMM, 2. Dönem 26. Cilt 115. Birleşim*, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c026/tbmm02026115.pdf>, p. 165. (Accessed 24 April 2021).
- CABINET OF THE UNITED KINGDOM (1923) Conclusions of Meetings of the Cabinet, Jan.11th-May 16th, 1923, Nos. 1(23)-28(23), Vol. XIV, (Secret), Committee on Iraq Report, March 23, 1923, (Secret/IRQ41), HMS Office, London.
- GREAT BRITAIN FOREIGN OFFICE (1923) Lausanne Conference on Near Eastern Affairs 1922-1923, *Records of Proceeding and Draft Terms of Peace, Turkey*, No 1, HMS Office, London.
- INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, United Kingdom v. Iceland, *International Court of Justice Reports*, 1973.
- KHAN Karim Asad Ahmed (May 2021) *Report of the Special Adviser*, (S/2021/419), <https://reliefweb.int/report/iraq/sixth-report-special-adviser-and-head-united-nations-investigative-team-promote>. United Nations, (Accessed 24 April 2021).
- LAIDONER Johan (1925) Christian Deportations in the Neighbourhood of the Brussels Line, League of Nations, Geneva, December 14th 1925. [https://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-785\(a\)M-281\(a9-1925-VII-EN.pdf](https://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-785(a)M-281(a9-1925-VII-EN.pdf). (Accessed 17 April 2019).
- LEAGUE OF NATIONS (1925) *Question of the Frontier Between Turkey and Iraq, Report submitted to the Council by the Commission instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924, Geneva, August 20th*, League of Nations.
- LEAGUE OF NATIONS (1926) *Fourth Meeting (Public), Held at Geneva on Tuesday, December 8th, 1925, at 3.30 p.m. (7)*, League of Nations.
- LORD CURZON (1923) *Extracts from Minutes of the 22nd Meeting, January 23rd, 1923, at 6.00 p.m., under the Presidency of Lord Curzon*, <http://www.legal-tools.org/doc/do6ydo>, (Accessed 20 March 2022).
- PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL JUSTICE (1923) Third Ordinary Session, *Status of the Eastern Carelia, Advisory Opinion*, 1923, http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1923.07.23_eastern_carelia.html. (Accessed 10 March 2019).
- PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL JUSTICE (1925) Article 3, Paragraph 2, Of The Treaty of Lausanne (Frontier Between Turkey and Iraq), *Collection of Advisory Opinions*, Series B, No 12.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi – Turkish Grand National Assembly (TBMM- TGNA) (1926) No 911, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanun_tbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400911.pdf (Accessed 24 April 2021).
- TBMM (1931) Lozan Sulh Mahedenamesinin kabulüne dair kanunlar, *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt 5, Kanun No 340, 11 Ağustos 1339-14 Teşrinievvel 1340, İstanbul.
- UNITED NATIONS (1966) *Yearbook of the International Law Commission*, Vol 1, United Nations, New York.
- UNITED NATIONS (1969) *Vienna Convention on the Law of Treaties (with annex), Concluded at Vienna on May 23rd*. United Nations, New York.
- UNITED NATIONS (1980) *Vienna Convention on the Law of Treaties. Treaty Series 1155,1(18232)*. United Nations, New York.
- KAYA Şükrü (1926) *TBMM, 2. Dönem 26. Cilt, 115. Birleşim*, <http://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c026/tbmm02026115.pdf>, p. 165. (Accessed 24 April 2021).

tbbm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c026/tb mm02026115.pdf.

Books, Articles and Theses

- AKUTAY Sercan Semih - ATEŞ Davut (2013) Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 17, No. 3, pp. 109-146.
- ALI Othman (2017) The Career of Ozdemir: a Turkish Bid for Northern Iraq, 1921–1923, *Middle Eastern Studies*, Vol. 53, No. 6, pp.966-985.
- ARSLAN Gürbüz (2018) Nuri Sait Paşa'nın Türkiye Ziyareti ve 1946 Türkiye- Irak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Vol. 17, No. 34, pp. 267-310.
- BECK Peter J. (1981) 'A Tedious and Perilous Controversy': Britain and the Settlement of the Mosul Dispute, 1918-1926, *Middle Eastern Studies*, Vol. 17, No. 2, pp. 256-276.
- BET-SHLIMON Arbella (2019) *City of Black Gold Oil, Ethnicity, and the Making of Modern Kirkuk*, Stanford University Press, California.
- BORCHARD Edwin M. (1931) The Customs Union Advisory Opinion, *The American Journal of International Law*, Vol. 25, No. 4, pp. 711-716.
- BRIGGS Herbert Whittaker (1927) L'Avis Consultatif No. 12 de la Cour Permanente de Justice Internationale dans L'Affaire de Mossoul, *Revue de Droit international et de Législation Comparée*, (8)3d ser., pp. 626-655.
- BRUINESSEN, Martin van (2005) Kurdish Challenges (EUISS, 2005), , *Looking into Iraq*, ed. W. Posch, Chaillot Paper, No 9. Institute for Security Studies, Paris, pp. 45-72.
- CONLIN Jonathan (2020) An Oily Entente: France, Britain, and the Mosul Question, 1916-1925, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 31, No. 2, pp. 231-256.
- CRAVEN Matthew (2005) What Happened to Unequal Treaties? The Continuities of Informal Empire, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 74, No. 3-4, pp. 335-382.
- CRUTIANSKY Leon (1927) La Question de Mossoul devant le conseil de la Société des nations. Thèse pour le doctorat en droit, Université de Paris.
- DANA William B (1925) *The Commercial and Financial Chronicle*, Vol 121, No 3156, 19 December 19, 1925.
- DAWISHA Adeed (2009) *Iraq: A Political History from Independence to Occupation*, Princeton University Press, Princeton.

- iversity Press, Princeton.
- DEMİRCİ Sevtap (1997) *The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies, 1922-1923*, PhD Dissertation, The London School of Economics and Political Science.
- DETTTER Ingrid (1966) The Problem of Unequal Treaties. *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 15, No. 4, pp. 1069-1089.
- GIDEL M. Gilbert (1925) *Article 3, Paragraph 2, du Traité de Lausanne*, Imprimerie Chaix, Paris.
- GORGAS Jordi Tejel (2018) Making borders from below: the emergence of the Turkish–Iraqi Frontier, 1918–1925, *Middle Eastern Studies*, Vol. 54, No. 5, pp. 811-826.
- GREENBERG Katherine A. (1983) Hong Kong's Future: Can the People's Republic of China Invalidate the Treaty of Nanking as an Unequal Treaty? *Fordham International Law Journal*, Vol. 7, No. 3, pp. 534-560.
- HAMMARSKJOLD Ake (1927) Sidelights on the Permanent Court of International Justice, *Michigan Law Review*, Vol. 25, No. 4, pp. 327-353.
- HUSSAIN Fadhil (1952) *The Mosul Problem: A Study in Anglo-Iraqi-Turkish Diplomacy and Public Opinion*, PhD Dissertation, Indiana University.
- IHLAMUR-ÖNER Suna Gülfer (2013) Turkey's Refugee Regime Stretched to the Limit? The Case of Iraqi and Syrian Refugee Flows, *Perceptions*, Vol. 18, No. 3, pp. 191-228.
- IZADY M. R. (2004) Kurds and the Formation of the State of Iraq, 1917– 1932, *The Creation of Iraq, 1914-1921*, ed. R. Simon - E. Tejirian , Cambridge University Press, Cambridge, pp. 95-109.
- JEUTNER Valentin (2019) Judicial imperialism and the PCIJ's interpretation of the 1923 Treaty of Lausanne (Part I), *Völkerrechtsblog*, <https://voelkerrechtsblog.org/judicial-imperialism-and-the-pcijs-interpretation-of-the-1923-treaty-of-lausanne-part-i/> (Accessed 25 March 2023).
- KAREEM Mohammad Sabah (2002) Winston Churchill's Middle Eastern Strategy and the Idea of a Kurdish Buffer State, 1921–1922, *The International History Review*, Vol. 44, No. 6, pp. 1211-1229.
- KAYMAZ İhsan Şerif (2014) *Musul Sorunu, Emperyalizm ve Kürtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KEITH A. Berriedale (1926) The League of Nations and Mosul, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, Vol. 8, No. 1, pp. 38-49.
- KLAPSIS Antonis (2014) Attempting to Revise the

- Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy during the Pangalos Dictatorship, 1925–1926, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 25, No. 2, pp. 240-259.
- KUMRAL Mehmet Akif (2016) *Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation*, Palgrave Macmillan, New York.
- LALOLENDE Philippe (1979) The Death of the Eastern Carelia Doctrine: Has Compulsory Jurisdiction Arrived in the World Court, *University of Toronto Faculty of Law Review*, Vol. 37, No. 80, pp. 80-100.
- LLOYD Lorna (1995) The League of Nations and the Settlement of Dispute, *World Affairs*, Vol 157, No 4, pp. 160-174.
- LO Chang-fa (2017) *Codification, Treaty Interpretation Under the Vienna Convention on the Law of Treaties: A New Round of Codification*, Springer, Singapore.
- MAKKO Aryo (2010) Arbitrator in a World of Wars: The League of Nations and The Mosul Dispute, 1924–1925, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 21, No. 4, pp. 631-649.
- MULLER-SOMMERFELD H. (2016) The League of Nations, A-Mandates and Minority Rights during the Mandate Period in Iraq (1920–1932), *Modernity, Minority, and the Public Sphere*, ed. S. GOLDSTEIN-SABBAH - H. MURRE-VAN DEN BERG, Brill, Leiden, pp.258-283.
- OKUR Mehmet Akif (2020) Men-Zor Tezi ve Eşitsiz Anlaşmalar Tartışmasının Işığında Musul Vilayeti: Türkiye'nin Tarihi Hakları/Haklılığı Meselesi, *Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset)*, ed. Zekeriya KURŞUN - Davut HUT, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, pp. 317- 360.
- ÖZEKİN Muhammed Kürşad (2020) From British Mandate to Post-Anglo- American Invasion: Reproduction of Ethno-Sectarian Divides and the Breakdown of Social Cohesion in Mosul, *Digest of Middle East Studies*, Vol. 29, No. 1, pp. 6-25.
- PEDERSEN Susan (2007) Back to the League of Nations, *The American Historical Review*, Vol. 112, No. 4, pp. 1091-1117.
- RAPPARD William Emmanuel (1927) *Problems of Peace: Lectures Delivered at the Geneva Institute of International Relations, at the Palais des Nations*, Oxford University Press, Oxford.
- ROGERS John (2007) The Foreign Policy of Small States: Sweden and the Mosul Crisis, 1924–1925, *Contemporary European History*, Vol. 16, No. 3, pp. 349-369.
- ROTH Mitchel P. - Murat SEVER (2007) The Kurdish Workers Party (PKK) as Criminal Syndicate: Funding Terrorism through Organized Crime, A Case Study, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 30, No. 10, pp. 901-920.
- SEVER Ayşegül (1998) The Compliant Ally? Turkey and the West in the Middle East, *Middle Eastern Studies*, Vol. 34, No. 2, pp. 73-90.
- SPIERMANN Ole (2005) *International Legal Argument in the Permanent Court of International Justice: The Rise of the International Judiciary*, Cambridge University Press, Cambridge.
- TAHA Mai (2013) Self-determination, oil and Islam in the face of the League of Nations: The Mosul Dispute and the 'non-European' Legal Terrain, *Statehood and Self-determination: Reconciling Tradition and Modernity in International Law*, ed. D. FRENCH, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 324- 348.
- TILGAR Tanno (2011a) Laidoneri komisjoni raportite kriticakast ja retseptsoionist seoses kindrali tegevusega Iraagis I, *Tuna*, Vol. 14, No. 3, pp. 51-71.
- (2011b) J. Laidoneri komisjoni raportite kriticakast ja retseptsoionist seoses kindrali tegevusega Iraagis II, *Tuna*, Vol. 14, No. 4, p. 33-52.
- WANG Dong (2003) The Discourse of Unequal Treaties in Modern China, *Pacific Affairs*, Vol .76, No. 3, pp. 399-425.
- WANG Jianlang (2016) *Unequal Treaties and China*, Silkroad Press.
- YAZICI Nevin (2011) 1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Vol. 7, No. 14, pp. 133-179.

Internet Sources

- (2007) 63 Kürt aşireti Türkiye'ye bağlanmak istiyor, *Habertürk*, 11 January, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/42674-63-kurt-asireti-turkiyeye-baglanmak-istiyor> (Accessed 11 May 2021).
- (2016) Recep Tayyip Erdoğan, 'We Are Present in the History of Mosul', *Presidency of the Republic of Turkey*, 15 October, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/53641/> (Accessed 12 April 2021).
- (2022) SEDDON Max (2022) Ukraine and Russia explore neutrality plan in peace talks, *The Financial Times*, 16 March, <https://www.ft.com/content/7b341e46-d375-4817-be67-802b7fa77ef1> (Accessed 20 March 2022).

First visit of TURKSOY to Irak

Founded in 1993 and celebrating its 30th anniversary this year, the International Organisation of Turkic Culture (TURKSOY) visited the Republic of Iraq for the first time in its history and started to work for the survival of Turkic culture in this ancient geography.

TURKSOY delegation consisting of TURKSOY Chief Advisor to TURKSOY Secretary General Kemal Ün and TURKSOY Siberia Expert Dr Timur B. Davletov visited Iraq, where Turkmen, who are a part of the Turkic world, have been living since the dawn of time to promote a book and to hold preliminary meetings.

Following its meetings with Mr. Mehmet Tütüncü, the President of the Federation of Turkmeneli Associations and Kutluhan Yayçılı, the Representative of the Iraqi Turkmen Front of Turkey in Ankara, the delegation of TURKSOY held events and established contacts with important cultural and artistic cities of the region such as Zakho, Duhok, Erbil, Kirkuk, Tuz Khurmatu, Baghdad, Samarra, Tal Afar and Mosul.

Hosted by Kirkuk Brotherhood Hearth, a promotional meeting and signature ceremony was held for the book "Let's Know the Celebrities of Turkmenelia" by Kemal Beyatlı, President of Iraqi Turks Culture and Solidarity Association, famous Turkmen

writer and poet, published by TURKSOY and edited by Dr. Bahadır Gülbahar, Kemal Ün and Dr. Timur B. Davletov. Following the signature ceremony, books were distributed to Turkmen children and TURKSOY t-shirts were offered as gifts.

According to Abdülhalik Hürmüzlü, President of the Kirkuk Brotherhood Quarry and Hijran Bayatlı, Inspector of the Kirkuk Turkmen Education Directorate, who hosted the promotional event of this book dedicated to the 100th anniversary of the Republic of Turkey and the 30th anniversary of TURKSOY and aimed at Turkmen children in Iraq, this event attracted great interest from adults, children and youth as well as media organizations. Many Iraqi local and national press and TV organisations such as Anadolu Agency from Turkey, Turkmeneli TV, TEBA Media Group, as well as many local and national press and TV organisations from Iraq covered the presentation of this children's book published by TURKSOY for the first time for Iraqi Turks, and announced that TURKSOY has initiated the first efforts to keep the national culture of Iraqi Turks alive.

Under the leadership of Mr. Ali Koprulu, imam of the Grand Mosque and Prophet Daniyel Mosque in Kirkuk, the delegation of TURKSOY then visited the Ottoman Turkish Officers' Martyrs' Cemetery and the ruins of the Buğday Hatun Madrasah and the Mausoleum in the Fortress of Kirkuk restored

by TIKa before meeting with Mr. Hashim Salihi, the President of the Association of Iraqi Turkmen Political Prisoners and Martyrs' Families in Kirkuk Barracks. Later on delegation members paid a visit to the tradesmen of the Kirkuk Kayseri Grand Bazaar and held meetings with Prof. Dr. Hussein Ali Akbar, President of Zirve Turkmeneli Research and Development Centre as well as with other Turkmen scholars.

Within the framework of its visit, the delegation of TURKSOY further met with Prof. Dr. Imran Jamal Hasan (Omran J. Hasan), the Rector of the Kirkuk University and Ali Hammad, the Deputy Governor for Technical Affairs of Kirkuk. Delegation members also were guests of the "We are Turkmen" programme of the Swedish MURKF Radio (Malmö Ungdomars Röst Radio/Malmö Youth Voice Radio) hosted by Nebil Küzeçi, one of the Turkmen writers and met with Feyha Beyatlı (Zeynelabidin), the first Turkmen woman MP of the Iraqi Parliament and President of the Iraqi Turkmen Women Association.

The delegation of TURKSOY which also met with the Member of the Iraqi Turkmen Front's FMC and the Political Bureau, Organisation Officer Emin Garip, the ITC Information and Media Officer Turgut Hürmüzlü, the Iraqi Turks Association Kirkuk Representative and Turkmeneli Beşiktaş President Cengiz Şihler (Beyatlı), Iraqi Parliament Turkmen MP Erşat Salihi's Media Officer İbrahim Köprülü, the Turkmen Language Magazine Salah Behlül Ali Çamurcu and the delegation of Turkmeneli Students and Youth Union, later on visited the Turkmen Palace in Tuz Khurmatu, which was built by former Turkmen Member of Iraqi Parliament Niyazi Mimaroglu and interiorly renovated by TIKa. Then, delegation members who came together with the Mimaroglu team, met with the administration of Turkmen Assembly and visited Tuz Khurmatu Turkmen Martyrdom.

Members of the delegation further met with H. E. Mr. Ali Rıza Güney, the Ambassador of the Republic of Turkey in Baghdad, who participated in the mevlis for martyrs at Abu Hanifa en-Numan Mosque in the Iraqi capital Baghdad within the scope of "July 15th, The Day of Democracy and National Unity", and also visited the Embassy of the Republic of Turkey in Baghdad, before meeting with Dr. Faruk Abdullah Peri (Faruk Abdullah Abdurrahman), the President of the Turkmen Brotherhood Hearth in Baghdad. Dr. Faruk Abdullah Peri, one of the Turkmen leaders whose

father Brigadier General Abdullah Abdurrahman was executed in 1980, expressed that they would be honoured to host cultural, artistic and academic activities to be carried out by TURKSOY and to help establish the necessary contacts in Iraq.

In the Iraqi capital, delegation members visited the Abdulkadir Geylani Complex, which was restored in 2020 by the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) under the auspices of Turkish President Recep Tayyip Erdoğan, Samarra, a city established for Turks during the reign of Abbasid Caliph Mutassim and included in the UNESCO World Heritage List in 2007, and the Great Mosque of Samarra (Al-Mutawakkiliye Mosque) built by Abbasid Caliph Al-Mutawakkil in the IX century.

The TURKSOY delegation visited Tal Afar, Mosul and Dohuk where the offices of the Iraqi Turkmen Front are located and held meetings and was received in Erbil by Mehmet Mevlüt Yakut, Consul General of the Republic of Turkey in Erbil. In Erbil, the TURKSOY delegation visited the Political Bureau of the Grand National Assembly of Turkmen People, was received by Aydın Marouf, Regional Minister for Formations in Northern Iraq, visited Erbil Castle and Kayseri Grand Bazaar, where Turkmens live densely, and met with shopkeepers and local Turkic opinion leaders.

Representatives of the Turkmeneli Turkic community at all levels expressed their great satisfaction that the International Organization of Turkic Culture, which celebrated its 30th anniversary this year, came to this region for the first time in its history and launched concrete activities to keep the ancient Turkic culture alive here and that TURKSOY management will also visit this region in the coming period. Turkmen Turks of the Iraqi Turkmen region, who were also informed about the initiative of TURKSOY to declare a "Cultural Capital of the Turkic World" every year as an international organization which updates its field of activities aiming at Turkic nations without a state, were very excited about this research on the announcement of Kirkuk as the Cultural Capital of the Turkic World in the coming period. Representatives of the Turkmeneli Turkic community further expressed their gratitude to the delegation of TURKSOY which held preliminary meetings with many states and non-governmental organisations in Iraq and thanked TURKSOY for taking concrete steps for the survival of Turkmen culture also expressing their readiness to provide support in this process.

بالنسبة للمعطف الذي طلبته، سأرسله لك وسيكلف كثيرا في الشحن، لأن أزراره ثقيلة جدا لذا قُمتِ بنزع الأزرار ووضعها في أحد جيوب المعطف.

بالمناسبة فإن أُختكِ حامل ولكننا لا نعرف حتى الآن جنس المولود، لذلك فلن يكون بإمكاننا إخباركِ إذا كنتِ ستصبح خالا أو عمًا! .. وإذا رُزِقْتِ بطفل فسوف تسميه على اسم والدك كما وعدت ..... هذه أول مرة أسمع فيها أحدا يسمي ابنه بابا!!

ذهبنا مع معاونك الآخر الى اطراف المدينة الا أنه وقع في مشكلة كبيرة.. فقد أقفل سيارته والمفاتيح بداخلها، واضطر للعودة إلى البيت في مركز المدينة لي جلب المفتاح الآخر.. لكي يخرجنا من داخل السيارة.

مع حبنا..

تلاميذك الاوفياء

ملاحظة: كرد لجميلك الذي لم نحض به، فقد أردنا أن نضع لك بعض النقود في الظرف، لكن مع الأسف تذكرنا ذلك بعد أن أغلقنا الرسالة.

الرابع : - لكن عن ماذا ستتحدث الرسالة؟

الاول : - ستتحدث الرسالة عن نفسها وعن الغباء المستشري بيننا نحن العامة رغم ديمقراطية ما بعد ٢٠٠٣ وساقتبس جملا مهمة من صرخات الربيع العربي.

اما انا فقد انسحبت الى زاوية الغرفة مع دفتر الملاحظات.

الرسالة

استاذي العزيز ...

أكتب لك هذه الرسالة، فإذا لم تصلك أخبرني، لكي أرسلها لك مرة أخرى.

أنا أكتب لك ببطء لأنني أعرف أنك لا تجيد القراءة بسرعة.

سوف أرسل الرسالة مع معاونك الاول وهو الآن نائم لذا سأضعها في جيبه حتى لا ينساها وأنت تعرف المعاون الاول فهو ينسى كثيرا لذا فإذا نسي أن يعطيك الرسالة فمد يدك في جيبه الأيمن وخذها.

الجو هنا رائع، لم تتساقط الأمطار الأسبوع الماضي إلا مرتين فقط: المرة الأولى استمر هطول المطر ثلاثة أيام متواصلة، والمرة الثانية اربعة أيام.

رسالة الى الاستاذ

من بعيد « عوضا عن مبدا فرق تسد.

الثاني :- حسنا، فلنحرر رسالة تبعد عنا ولو لحين كابوس الاحزان والتفكير الذي سيؤدي الى صدام مزمن لا فكاك منه.

الثالث :- لكن لمن سنوجه الرسالة ؟ .

الاول : - سنعنون الرسالة الى «الاستاذ» الذي نحن مجموعة من طلابه و قد سافر بعيدا.

الرابع : - لكن من يكون هذا الاستاذ ؟ .

الاول : - لا يهم، قد يكون معلما في الابتدائية، او مدربنا الرياضي، او عضو فرقتنا الفنية او ...

الخامس مقاطعا : - او مدير الدائرة او اي مسؤول في اي منصب. فلندع الهوية مبهمة ونعمل حسب المثل التركماني «Taşı At Sahibi Kaldırır» .

في ليلة من ليالي شتاء كركوك في محطة مغادرة الامطار عن طرقات وشوارع مدينتنا العزيزة , كنا مجموعة من الاصدقاء نحسب انفسنا نملك قدرا بسيطا لا باس به من الثقافة اجتمعنا لنتابع مباراة دولية لكرة القدم. ورغم ان عيوننا كانت ترصد شاشة التلفاز الا ان افكارنا كانت تسبح في بحر مشاكل وهموم شعبنا بسبب ما يجري على الساحة من اللعب على حبال عديدة. وفجأة صرخ احدنا وبدون سابق انذار.

الاول :- اعلم جيدا انما المباراة سبب تافه لاجتماعنا وقلوبنا تعصرها الهموم وعقولنا تتخبط في موجات المشاكل ولاجل الترويح عنهما فلنكتب رسالة هزلية على شاكلة مقالات حبيب العربنجي المنشورة في صفحة « كتابات » رغم علمنا بان لا احد منا يستطيع مجارة العربنجي في انتقاداته اللاذعة، لكن نلغم الرسالة بفقرات من اهات صدرت واقتبستها من ما يسمى بالربيع العربي الذي لم يكن ربيعا ابدا بل تطبيق للمبدا الجديد للاستعمار الذي يقول « فرق واهرب وانتظر النتيجة

ولكن هؤلاء هم منفذون وليسوا قادة، وهم من اختاروا وضعهم ومررتهم في العمل القومي والعقائدي بأنفسهم. ومن الضروري التمييز بينهم وبين من يعمل دون كلل أو ملل بشكل تطوعي يسبغ عليه الاطمئنان والسرور.

إن من يحملون عبء الأمور العامة من قادة الفكر هم الذين يؤمنون بأن اليد العليا هي أهم من اليد السفلى في العطاء، أي أنهم يعلمون أن الأمر يستوجب العطاء وليس الأخذ. هؤلاء هم أصحاب القضية والمدافعون عنها بضراوة.

وبطبيعة الحال فلكل واحد منا حرية الاختيار. فمن أراد أن يكون رفيق النفس والضمير الواعد يختلف عمّن يرى في مورد المسيرة منبعاً للكسب. وقد نتساءل، فهناك الكثيرون ممّن ينادون باستعدادهم للتضحية بأرواحهم في سبيل القضية، فهل سيجتازون الامتحان العسير أولاً بالتضحية بالمال قبل النفس؟

كانت هناك مقولة نتناقّلها ومفادها بأن وجبتنا يجب أن تعدّ في مطبخنا وليس في مطابخ الآخرين، وهذا ما كنّا نعنيه بالضبط. فمستلزمات المطبخ وحوائجه وأدواته ينبغي أن تنبع من ينابيع النفس المطمئنة الواعدة التي تتمثل في العطاء وليس في الولوج فيما اعتبرناه من المحرمات.

هل أدر كنا فعلاً كل ذلك؟

هذا التمييز بين الحلال والحرام أمر في غاية الأهمية في العمل القومي والعقائدي. ولعلنا نذكر ما كان عليه الأمر عند بدء عملية تشكيل الأحزاب القومية والعقائدية، فقد كنا نقول لرفاق الدرب آنذاك أن المساعدات التي تكون بدون قيد أو شرط من جهات تشاركنا المبدأ والعقيدة والتوجه أمر مقبول، ولكن شرط ألا يتسرب قرش واحد من ذلك إلى مصاريف مطبخ بيوتنا.

ماذا عمل من تمت مخاطبتهم آنذاك بهذا الأمر، يعلم العالمون بذلك وما آلت إليه الأمور. أما من لم يعلم أو يدرك، فماذا كان باستطاعته أن يفعل؟

إن الابتعاد عن المحرمات وعمّا تشوبه الشائبة من المتشابهات هو من أجل الفضائل، وهو في نفس الوجه امتحان بيّن من الله عز وجل. فمن اجتاز الامتحان بوجه ناصع فقد فاز بالجائزة الكبرى، ليس لذاته فقط بل لاسمه الذي سيخلفه.

إن من الواضح أن العمل العقائدي والسعي لرفع شأن الأمة لا يمكن أن يقاوض بمرتب أو بفتح مادي. وقد يكون هناك من هو بحاجة ماسة إلى مورد يعناش منه ويعمل في الحقل الجماعي أو التنظيمي بمقابل معيّن لقاء جهده وعمله. وقد يكون أمثال هذا الشخص من الموالين لعقيديتهم وخطهم القومي ويعملون بجد ونشاط من أجل نجاح العمل وقد يمتازون عن غيرهم بكفاءة منقطعة النظير ومما يستوجب الشكر والاشادة بهم.

شارع بغداد

على أية كمية من التفاح الشهي. ولكن البحث والتقصي الذي حصل لم يفلح في العثور حتى على قطعة واحدة مما كان السلطان ينتظره.

دخل الصدر الأعظم على السلطان مرتبكا وحزينا، لاعتقاده بأنه ينقل له خبرا قد يحزنه، عند ذلك علم الجميع بمغزى طلب السلطان هذا فقد أسرع في القول:

- ثق يا عزيزي ووزير، أنني كنت سأصدر الأمر بالرجوع إلى ثكنات الجيش، لو علمت أن أي أحد من عساكرنا المظفرة قد قطف ثمرة تفاح واحدة دون وجه حق ودون مقابل ونحن نمرّ بين بساتين ومروج التفاح هذه.

وهنا أيها الأعداء الفكرة، فقد قرر سلطان البر والبحر إعادة جيشه وعساكره فيما لو أكتشف أن جنديا واحدا قد قطف ثمار البستان الذي يمر منه دون وجه حق ودون أن يسدد ثمنه، حيث سيكون ذلك من المحرمات التي تسقط الظل على نظافة عملياته الحربية.

هذا ما يضع الخط الفاصل بين الحلال والحرام، وهذا ما ينبئنا بقديسية الواجب والابتعاد في نفس الوقت عن كل ما يشوب حرمة ونظافته.

لعلكم زرتم الشارع المسمى "شارع بغداد" في القسم الآسيوي من مدينة إسطنبول، أو سمعتم به على الأقل، فهو مرتع للمتزهين في ارجائه من الشباب والكهول.

وهذا الشارع له تاريخ حافل، فقد كانت الجيوش العثمانية إيّان الغزو والفتوحات تسلك هذا الطريق، حيث كان السلطان العثماني عندما تكون الحركات في القسم الآسيوي يقد إلى المنطقة التي تسمى "أيرلق جيشمه سي" ويشرف على استعدادات جيوشه في سهل حيدر باشا، ثم يبدأ المسير المنتظر.

ومن الروايات التاريخية ما تفيد بأن هذا الطريق الذي ربما قد تمت تسميته أيضا بطريق بغداد، قد سميت بهذا الاسم حين بدأ السلطان مراد الرابع زحفه لفتح بغداد ثانية، ولذلك بقيت التسمية خالدة في الوجود.

ومن الروايات التي تروى أيضا أن السلطان مراد وهو يمر من هذا الطريق التي تحفّ به البساتين العامرة قد نادى الصدر الأعظم وقال له: لقد انتهيت التفاح يا باشا، فهل لك أن تأتيني بثمرة واحدة منه؟

ارتبك الصدر الأعظم وهو أساسا وكيل القائد العام في جيشه فأسرع لإصدار التعليمات الى مساعديه ومرافقيه للعثور

قارداشلق

مجلة ثقافية فنية ادبية تراثية

صاحب الامتياز باسم وقف كركوك
المدير المسؤول
ارشاد هورموزلو

رئيس التحرير
صبحي ساعتجي

العنوان البريدي
P.K. 20 Cerrahpaşa / İSTANBUL
Tel: (0212) 584 00 75

العنوان الالكتروني
www.kerkukvakfi.com

المقر العام

Haseki Sultan Mahallesi Kuka Sokağı
Huzur Apt. No: 1 / 1
Fındıkzade / Fatih / İSTANBUL

الهيئة العلمية

ا.د. ياووز اقينار / ا.د. زينب أيكن
ا.د. عبدالخالق باقر / ا.د. هاشم قاربوز
ا.د. ماهر نقيب / ا.د. صبحي ساعتجي
ا.د. صائم سقاو غلو

الممثلون

حبيب هورموزلو (انقرة)
نجات كوثر اوغلو (كركوك)
محمد فريد اربيل اوغلو (اربيل)
علي احسان نقيب (الولايات المتحدة)

هيئة التحرير

كمال بياتلي
ارشاد هورموزلو / حبيب هورموزلو
ماهر نقيب / اجار اوغان
صبحي ساعتجي / صبحي صالت
صبحي ناظم توفيق / ناظم ترزي اوغلي

قارداشلق

مجلة محكمة

تصدر عن وقف كركوك باللغات التركية والانكليزية
والعربية مرة كل ثلاثة اشهر

*

ترجع مسؤولية المقالات التي تم نشرها الى كتابها ويمكن
اعادة نشر الصور والمقالات شريطة
الاشارة الى مصدرها

قارداشلق

مجلة ثقافية فنية ادبية تراثية

السنة ٢٥ العدد ٩٩ تموز-ايلول ٢٠٢٣

ISSN : 1302 - 2857

63

شارع بغداد
ارشاد الهرمزي

61

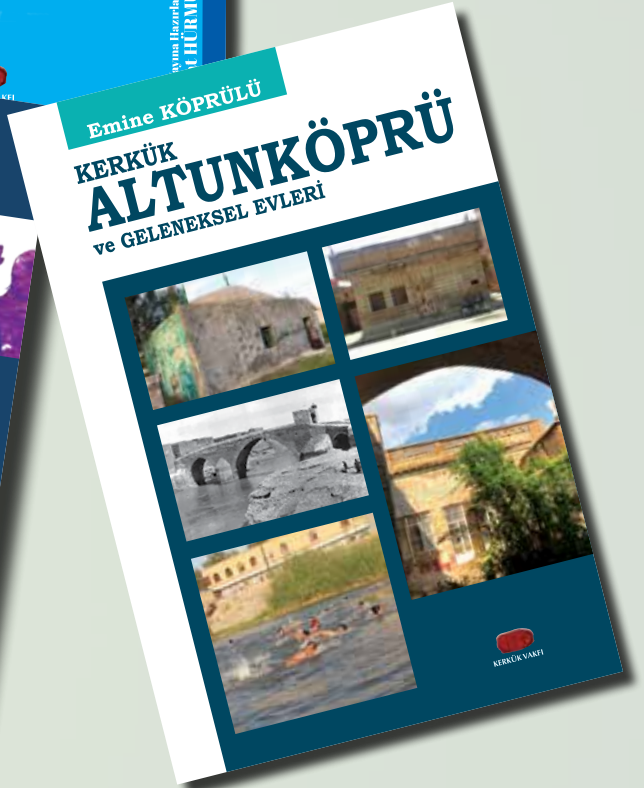
رسالة الى الاستاذ
عباس احمد

40-59

القسم الانجليزي

1-39

القسم التركي

Yeni çıkan kitaplarımızı
www.kerkukkitapcisi.com'dan
alabilirsiniz.

99

العدد

السنة 25

قَارَدَاشَلِيْقْ
حامد

مجلة ثقافية فنية ادبية تراثية تموز - ايلول 2023

KARDAŞLIK
QARDASHLIQ

Türkmen Sanatçısı Avni Nakkaş'ın Bir Hat Levhası

لوحة الخطاط التركماني عوني نقاش

KERKÜK VAKFI